

ЖАҲОН ШЕЪРИЯТИ ДУРДОНАЛАРИ

Шота
РУСТАВЕЛИ

**ЙЎЛБАРС ТЕРИСИНИ
ЁПИНГАН ПАҲЛАВОН**

Достон

ТОШКЕНТ
«O'ZBEKISTON»
2013

УЎК: 821.353.1-512.133

КБК 84(2Рос.Доғ)
P92

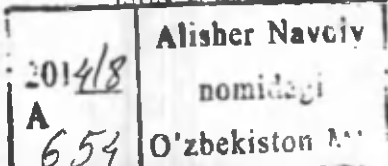
— Рус адаб.

Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва
изохлар муаллифи:

Эргаш ОЧИЛОВ,
филология фанлари номзоди

ISBN 978-9943-01-027-0

N1 31822
2g1

© «O'ZBEKISTON» HMIY, 2013

УМРЪОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАР КУЙЧИСИ

Грузин халқида ажойиб бир анъана мавжуд: турмушга чиқаётган кизнинг сепига албатта «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» асарини қўшиб беришади. Ана шундай умумхалқ эътирофи ва ифтихорига сазовор бўлган асар муаллифи, грузин адабиёти ва янги грузин тили асосчиси Шота Руставели XII асрнинг 60-йилларида туғилган. Шунга асосланиб, 1966 йили шоир таваллудининг 800 йиллиги дунё миқёсида катта тантана қилинди. Унинг қачон ва қаерда вафот этгани ҳамда қабри маълум эмас. Ҳаёти ва фаолиятига оид маълумотлар деярли сақланиб қолмаган. У малика Тамара ва эри Давид Сослани Грузияда ҳукмронлик қилган вақтда давлат хазиначиси бўлган.

Бой қадимий маданиятга эга Грузия XII асрда – Давид Сослани (1089–1125), Георгий III (1156–1184) ва Тамара (1184–1213) даврида сиёсий-иқтисодий ва ижтимоий-маданий жиҳатдан ўзининг юксак тараққиёт чўққисига чиққан эди. «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» достони Тамара ва Давид ҳукмронлиги замонида – 1189–1207 йилларда яратилган¹.

«Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» жаҳон адабиётининг дурдона асарлари каторига киради.

¹ Барамидзе А. Шота Руставели. Москва: «Знание», 1966. С. 3.

Унда дўстлик, мухаббат, ватанпарварлик, мардлик, садокат, ҳалоллик, олийжаноблик каби азалий ва абад қавзулар юксак маҳорат билан тараннум этилган. Қиёзмачилик, риёкорлик, кўрқоклик, тамагирлик, зулму зўрлик каби иллатлар эса кескин қораланган. Шоир умуминсоний «ғояларни биринчи ўринга қўйиб, қаҳрамонлар психологияси, воқеалар моҳиятини чуқур оча билган. Қадим миллий маданият, фольклорнинг энг яхши анъаналарини ўзлаштириб, грузин шеърятини юқори поғоналарга кўтарган. Руставелининг поэтик нутқи мажозийлиги, хикматларга бойлиги билан ажралиб туради»¹.

Академик А. Барамидзе таъкидлаганидек, «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» бошдан-оёқ шоирнинг инсонпарварлик ғоялари асосига қурилган². Асар, биринчи навбатда, оташин ва эркин мухаббат ҳақида. «Мухаббат инсонни улугʻлайди!» – дейди шоир ўзининг асосий қаҳрамони тилидан»³. Бундай буюк мухаббат намунасини биз Нестон ва Таризл, Тинатин ва Автандил жуфтликлари мисолида кўрамиз. Автандил, Таризл ва Фаридунни ўзаро яқинлаштирган ва қиёматли дўстларга айлантирган куч ҳам ўзаро инсоний мухаббатдир.

Руставели талкинида дўстлик чегарани билмайди – у мамлакатни, миллатни тан олмайди. Арабистонлик Автандил, ҳиндистонлик Таризл ва кичкина тоғлик ўлка ҳукмдори Фаридун дўстлиги мисолида

¹ *Руставели* // Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 7-жилд. Тошкент, 2004. 393-бет.

² *Барамидзе А. Шота Руставели*. С. 12.

³ Ўша ерда. 16-бет.

бу ғоя юксак бадий пардада тараннум этилади. «Ёлғиз – ожиз, куч – бирликда» деган шоир ўзаро иттифокликда ҳар қандай мушкул муаммоларни ҳам ҳал қилиш мумкин деган қарашни илгари суради ҳамда Автандил, Таризл ва Фаридун ҳамкорлиги мисолида унинг ёркин бадий талқинини беради. Бу кучли ва мустаҳкам дўстлик уларга ўз орзуларини амалга ошириш, ўз маҳбубаларига эришиш, мамлакатларини душман ҳужумидан сақлаб қолишда катта ёрдам беради. Дўстлик онтига содик кишилар бир-биридан нафақат молини, балки жонини ҳам аямайди. Чунончи, Автандил дўсти учун юксак мансабидан воз кечади; жондан азиз севгилисини хижрон қучоғига ташлайди; оиласидан, юртдан узилиб, Таризл учун ёрдамга шошилади, қадрдони учун ўлимга тикка боради. Бу – идеал дўстлик. Бу – романтик тасвир. Лекин инсон ҳамиша орзу қилган ва интилган чинакам дўстлик! Айни жихатдан, «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» – муҳаббат ва дўстликка қўйилган абадий ҳайкал. Ҳаёт ва инсонга бағишланган бебаҳо қасида.

Руставели Шарқ адабиётини чуқур билган. Дастонда у Абулқосим Фирдавсийнинг «Шоҳнома», Фахриддин Гургонийнинг «Вис ва Ромин», Низомий Ганжавийнинг «Лайли ва Мажнун» асарлари қаҳрамонлари (Рустами Зол, Вис, Ромин, Мажнун)ни тилга олади. «Вис ва Ромин» «Висрамиани» номи билан грузин тилига насрий таржима ҳам қилинган. У Низомийнинг «Хусрав ва Ширин»идан ҳам яхши хабардор бўлган. Мавзунинг Шарқдан олинганлиги, воқеаларнинг асосан Арабистон ва Ҳиндистонда кечиши, Хоразмшоҳлар ҳақида сўз бориши (Ҳинд

шохи у билан куда тутинмокчи бўлгани) жихатидан асар шарқона руҳи ва оҳанги билан алоҳида ажралиб туради.

Достон дебоҳа билан бошланади – дастлабки икки бандда Парвардигори оламга мадҳу сано ўқилади. Сўнг шоир малика Тамара васфида калам суради («Руставелилик кўшиқчиман. Маликага нағмагўй»). Шундан кейин Автандил, Таризл ва Фаридун – асарнинг асосий қаҳрамонлари бўлмиш уч садокатли дўст таърифига ўтади. Ўзининг қадимий Шарқ афсонасини назм илига терганлиги хусусида шундай дейди:

*Гуржистонда кўндан бери маълум Шарқ афсонасин –
Меҳр қўйиб, пардозланган мисраларга тиздим...*

Жодугар Доварнинг афсунлари ҳам шарқона мотив: икки қора танли Дарижонни ўғирлаб, Кажети деган жинлар қалъасига олиб кетадилар. Уч дўст кизни шу қалъадан қутқарадилар. Ёки ғорда қарор тутган Таризлни саҳрода ваҳшийларни дўст тутган Мажнунга ўхшатади: «Жониворлар ўртасида Мажнун каби нолакор». Жаннатда ўсадиган Тўбо дарахти, сарв, шамшод, базми жамшид каби шарқона тимсолу ташбехлар, муболағали тасвирлар ҳам шундан далолат беради. Мана, Автандилнинг маҳбубаси Тинатин таърифиди:

*Сочлар – қатрон, ёноқ – биллур,
лаблар – ёқут, тишлар – дур...*

Тинатин ва Нестонга нисбатан қуёш юзлик, ой чехралик каби истиоралар кенг қўлланади. Масалан, кўчадан ўтиб бораётган Дарижон ҳақида халқ шун-

дай дейди: «Қаранглар-чи, қуёш кўкдан тушиб, ерда юрибди!» Ёки: «Қуёш қайтиб келишини кутсин бунда Ой ҳозир». Бунда истиора сифатида Қуёш – Дарижон, Ой – денгиз шаҳри шоҳи Сурҳав Маликнинг ўғлини билдириб келмоқда. Арғумокка минган Таризэл асов арслонга минган қуёшга ўхшатилади: «Қуёш гўё минган эди бу пайт асов арслонга». Бу ташбеҳнинг оҳорлилиги Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонидаги қуйидаги мисраларни ёдга солади:

*Кетурдилар бу хинги бодпаймой,
Равон минди шафақ гулгунига ой.*

Бу ерда оппоқ кийинган Шириннинг қизил отга минишини улуғ шоир шафақ узра ойга қиёс қилади.

Жинларга асир бўлган Дарижон ҳақида эса: «Аждаҳонинг халқумига тушган эди тўлин ой», – дейди.

Руставелининг муболағалари ҳам кўтаринки ва фавқулоддалиги билан Шарк шоирларини эсга солади. Масалан, ғордан олинган қилични таърифлаб: «Пўлатларни нақ қоғоздай кесар эди беминнат», – деб ёзади. Бу Фарҳод тешасининг тошни сариеғдай кесиши ҳақидаги муболағани ёдга туширади. «Қуёш инсонга айланиб, дилда ишк-аланга қўзғаса-да, сендан ўзгани демайман!» – деб сўз беради Тинатин Автандилга. «Мен дайдиган маконларга етолмас булут хатто», – дейди Автандил Асматга ўзининг уч йил мобайнида Таризэлни излаб кечган сарсон-саргардонликдаги ҳаёти ҳақида ҳикоя қилар экан. Нестон хусусида: «Жамолининг шуъласидан қуёш бўлар бетоқат», – деб ёзса, Таризэлнинг дарду ғамлари тўғрисида: «Бу жафони тошлар кўрса, эрирди аллақачон», – деб

муболага қилади. Буларнинг бари шарқона ташбеҳлар бўлибгина қолмай, Шарқ шоирлари ижодида кўп учраганидан бир анъана тусини олган.

Руставели Шарқ шоирлари каби осмон жисмларидан ҳам ўз бадий мақсади йўлида маҳорат билан фойдаланади. Масалан, Нуриддин-Фаридунни излаб, Мулкисангсор сари бораётган Автандил йўлда маҳбубаси хажрида ўртаниб, Қуёшга, ойга ва барча сайёраларга мурожаат қилади ва уларни Шарқ нужум илмида машҳур сифат-хусусиятлари билан тилга олади. Зухал (Сатурн) бахтсизлик келтирувчи сайёра ҳисобланади. Шунинг учун ҳам у айна сайёрага қуйидагича мурожаат қилади:

*Зухал, сен-ку шум юлдузсан, майли, мени қуйдиргин!
Юрагимни ғамга чулғаб, зулматларга қўмдиргин!*

Муштарий (Юпитер) Қуёш тизимидаги энг катта сайёра бўлиб, ўтмиш мунажжимлари уни муборак, саодатли деб улуғлаб, Саъди акбар (бахту саодат келтирувчи улкан сайёра), Фалак қозиси деб атаганлар. Шунга мувофиқ, Автандил дейди:

*Ҳаққонийлик посбони, эй Муштарий юлдузи,
Юракларда қайсарлик бор, ўртада бул сен қози!*

Уторуд (Меркурий) фалак котиби, муншийси номи билан машҳур бўлиб, ижод аҳли – шоиру ёзувчиларнинг ҳомийси, пири сифатида талкин қилинган. Автандил арзу додида бу хусусият ҳам ҳисобга олинган:

*Эй Уторуд, ҳимоячим! Дайдига қил илтифот!
Мен қуёшнинг асириман, куймоқда дилим, ҳайҳот!
Кўз ёшимни сиёҳ қилиб тасвир эт мусибатим,
Сенга қалам – найқамишдай чайқалувчи қоматим!*

Шу тарика, жангу муҳораба, фитнаю уруш рамзи бўлиб, кишиларга бадбахтлик келтирувчи шум ва беҳосият сайёра Миррих (Марс), фалак созандаси, гўзаллик, санъат, мусиқа, ракс, хурсандчилик тимсоли бўлган саъди асгар – бахту саодат келтирувчи кичик сайёра – Зухра (Венера) ва бошқалар ҳам зикр этилади.

Шота Руставели забардаст сўз устасигина эмас, ўз даврининг барча илмларини эгаллаган комусий олим ҳамда олам ва одам, тириклик моҳияти, инсон табиатининг ижобий ва салбий кирралари ҳақида теран мулоҳаза юритган мутафаккир ҳам эди. Дос-тондаги кўплаб байту мисраларнинг ҳикмат каби, халқ мақоллари каби жаранглаши шундан. Чунончи:

Душманларнинг энг хавфлиги – дўст қуринган душмандир.

* * *

Гул шоҳига қўнса, ўзин булбул сезар қарга ҳам.

* * *

Ёвузликнинг умри калта, яхшилик-чи, умрзоқ.

* * *

*Одамзодки, муродига етиб қолса ахири,
Унутилиб кетгучидир аччиқ кунлар тахири.*

* * *

Одамзоднинг донолиги ютуқларга калитдир.

Бу ҳикматлар некбинлик руҳи билан йўғрилгани, яшашга, курашга ундаши, ғаму тушкунликларни енгиб ўтишга йўналтириши билан икки карра таъсир кучига эга:

Бадбахтликни енгади бахт ҳамиша бу жаҳонда!

* * *

Дейдиларки, жўмард одам бахт тоғзуси ҳар қачон.

«Бу дунёни ташлаб кетсанг, етасанми муродга?!» – дейди тушкунликка тушиб, ўлимини истаб қолган Таризлани севгиси учун курашишга чакириб Автандил.

У ҳаёт моҳиятини шундай тушунтиради:

*Бу дунёнинг севгисида синнов, заҳмат қўрамиз.
Шум фалакка бўйин эгмоқ одамзодга номус-ор...*

*Донишманд бўл! Ҳикмат билан тўсиқларни енг ташла!
Эр киши мард бўлмоғи шарт: кам йиғлаю кўп ишла!
Балаларга, бахтсизликка қалъадай тур устувор...*

Шоирнинг кўп ҳикматлари тақдир деб қўл қовуштириб ўтирмасликка, балки бахт учун курашишга чакиради.

Шу тариқа, «Достонларда билинади шоирларнинг аълоси» деган Руставели ўзининг буюк инсонпарварлик ғоялари ҳамда дунё, ҳаёт ва инсон умрининг маъноси ҳақидаги муҳим қарашларини теран тафаккур қудрати ва ҳассос қалб кечинмаларига омикта қилган ҳолда катта маҳорат билан ўз асарида акс эттиради. Асарнинг умрбоқийлигини таъминлаган омил мана шунда.

«Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» достони Максуд Шайхзода ва Миртемирлар таржимасида 1959 ва 1966 йилларда икки марта нашр этилган. Таникли грузин шоири ва таржимони Г. Цагарели таржимаси – дostonнинг рус тилидаги таржималари ичида аслиятга энг яқини ҳисобланади. Ўзбек тилидаги таржима ана шу нусхага асосланиб амалга оширилган. Ушбу нашр ана шу таржиманинг бир қадар қисқартирилган нусхасидир. Бунда биз дoston сюжети, воқеалар ривожига узилиш бўлмаслигига ҳаракат қилдик.

Эргаш ОЧИЛОВ

ДЕБОЧА

... Шер султонки, калкон-найза, тиғи паррон¹ эгаси,
Зулфи акик бонумизки, замона маликаси,
Ёзолмасам керак улар шаънида таъриф – ғазал,
Ким уларга бир тикилса, топар гўё бол – асал.

Тамаранинг хашамати қамаштирар кўзларни,
Гулчамбардай ўраб бердим мадҳиялик сўзларни,
Акик кўзнинг қўлларида сиёҳ ичди қаламим,
Ништар каби юракларни тилсин куйим – аламим!

Маликаи Тамарани ширин куйда куйламок,
Мужгонларин², биллур юзин, лаъли лабин сўйламок,
Осон эмас мадҳ айламок инжу тишин ва кошин,
Аммо олмос кирралашга ярар юмшок кўрғошин.

Менга лозим сўз қуввати, оташин дил ва рубоб,
Менга лозим фаросатки, зеҳним олсин ундан тоб.
Улуғлайлик Таризлни, у оламнинг зийнати,
Охиратлик ўртоқ бўлмок уч ботирнинг қисмати.

Таризлнинг мотамига кўтарайлик биз фиғон,
Бундай дардга дучор бўлди на гадою на султон,
Мен-ку исмим Руставели, изтироблар кўрдим мен,
У қадимий эртакларни инжу каби тердим мен...

¹ *Паррон* – учувчи.

² *Мужгон* – киприк, мижда.

Минг-минг кафтда жилваланган жанубнинг
 дурдонасин,
 Гуржистонга кўпдан бери маълум Шарқ афсонасин –
 Меҳр кўйиб пардозланган мисраларга тиздимки,
 Маликанинг лутфи бирла камайсин азоб юки...

Рухга сафо бермокчиман, ўртанса-да баданим,
 Уч сипоҳий¹ баҳодирни қилгусиман тараннум...

I

АРАБ СУЛТОНИ РОСТЕВОН ТАЪРИФИДА

Арабларда султон бўлиб ўтган эди Ростевон,
 Парвардигор лутфи билан ҳукми баланд, зўравон.
 Ўзи саҳий ва донишманд, одил ва қонунпараст,
 Сухбатларда шакаргуфтор², урушларда забардаст.

Подшоҳнинг ўғли йўғу битта қизи бор эди,
 Юлдузларнинг ўртасида куёшдай дилдор эди:
 Уни кимки гар бир кўрса, бўлар эди ошуфта³,
 Шоиргина унинг ҳуснин мактай олур таърифда.

Мақтовларга лойиқ қизнинг исми эди Тинатин,
 Унга бокиб куёш ўзи хира бўларди бутун.
 Бир кун барча вазирларин чакиртирди подшоҳ,
 Бу кенгашга етиб келди аъён⁴, маҳрам, аҳли жоҳ⁵.

Султон деди: «Ташвишимга сиздан кенгаш сўрайман,
 Баҳор фасли ўтиб кетиб, гул сўлмокка бошларкан,

¹ Сипоҳий – аскар.

² Шакаргуфтор – ширин сўзли.

³ Ошуфта – ошиқ, шайдо, гирифтор; паришон.

⁴ Аъён – шоҳ ҳузуридаги улуғ мартабали кишилар.

⁵ Аҳли жоҳ – амалдорлар, мансабдорлар.

Бошқа бир гул яшнаб олиб, гулистонни безайди,
Аммо куёш совуб колса, зулмат чўкар абадий...

Умрим тугар. Қариликдир касалликнинг ёмони,
Одамзоднинг қисмати шул: ажалдан йўқ омони...
Агар ёруғ ўчиб кетса, у бефойда ва бекор!
Куёш юзлик маликамни килсакмикан ҳукмдор».

Вазирлардан унга жавоб шундай бўлди: «Қиблагох,
Ҳаммага ҳам равшандирки, гул сўлиса баногоҳ¹,
Гул атрига тенг келолмас ҳеч бир чечак, барибир!
Ҳатто эски ой ўроғи юлдузлардан ёркиндир!

Кайғурма шох! Гул сўлмабди! Сенинг ноҳақ сўзинг ҳам
Бировларнинг ҳикматидан бизга азиз, мукаррам,
Қалб буйруғин ҳеч айнамай сен амалга оширгин:
Сен тахтингни шафақ юзли ёш қизингга топширгин!...»

Бир амирнинг ўғли эди машҳур сардор Автандил,
Ҳусни куёш баробари, шамшоддай² қадди адил,
Бўлиб эди бу қаҳрамон маликанинг хуштори,
Тинатиннинг киприклари гўё найза катори...

Аммо махфий тутар эди у севги можаросин,
Куёшсизлик тез сўлдиарар гулнинг қирмиз либосин.
Лекин нурлар унга ёғса, кизаради гултожи,
Ишк заҳрини тотиганнинг йўқдир бошқа иложи!..

Султон амри тез тарқалиб кетди араб элига:
«Мен тахтимни ўзим хоҳлаб бердим кизим қўлига.

¹ Баногоҳ – қутилмаганда, тўсатдан, дафъатан.

² Шамшод – хушқомат ва чиройли дарахт.

Одамларга бахт келтирсин қуёш юзли малика.
Ҳамма ёқдан тўпланинглари тантанага, табрикка!»

Йиғилишди араб эли, аъёнлар-ла баробар
Келиб қолди Автандил ҳам – у шуҳратли сарлашкар:
Султон дўсти Суқрот вазир – у ҳам бўлди муҳайё,
Тахтни кўргач ҳамма деди: «Кўп ажойиб, бебаҳо!»

Умидларга тўлган султон кизни тахтга ўтказди
Ва шоҳона олтин тожни қиз бошига тутказди.
Зардўз либос ва салтанат ҳассасини топширди,
Тинатиннинг яркираши қувончларни оширди.

Шоҳ ва лашкар қуллук қилиб олдида бош эгдилар,
«Маликамиз, омон бўл!» – деб ҳаммаси тиз чўқдилар.
Ҳамма ёқни янградиб қарнай ва жом чалинди...
Сўнгра султон меҳмонларга катта зиёфат қурди...

... «Подшоҳга ҳурматсизлик навқарга катта гуноҳ! –
Автандил дер: – Ҳаммасини мен айтаман, шаҳаншоҳ
Аммо гапни очик десам, гуноҳимдан сен кечгин!
Менга жазо бермаслигинг хусусида онт ичгин!»

Султон деди: «Мен шаддодлик қилмай,
айбинг кечаман,
Нуридийдам Тинатиннинг номига онт ичаман!»
Автандил дер: «Шогирдингни эшитгин, улуғ устоз!
Шу базмни тугатайлик яхшиликда, дилнавоз¹.

Шоҳ олдида ўрним хасча, аммо менда бор ҳунар,
Ўзишайлик, бизга ҳакам бўлсин зийрак мерганлар.

¹ Дилнавоз – кўнгилни овловчи, дилни яйратувчи.

Ҳануз енгмай мақтанишни яхши кўрар ожизлар,
Тирандозга¹ совринларни копток ва ўк келтирар!»

Султон деди: «Мардлингига мен қойилман астойдил.
Бу шартинга мен розиман, бахслашайлик, Автандил!
Бизга ҳакам бўлиб колсин ўткир кўзли мерганлар,
Баҳсимизнинг окибати шикоргоҳда² кўринар!...»

Султон айтди навкарларга: «Чикиб чўлга, ирмокка,
Тонг отарда жонворларни ҳайдаб келинг овлокка!»
Сипохларга буюрдики: «Мени кутинг бўлиб шай!»
Базми жамшид³ тугаб колди. Кўп эди таом ва май.

Тонг ёригач, отин суриб сардор келди дарборга⁴...
Саркардани кўп кутдирмай султон дарҳол отланди,
Чиндовуллар⁵ даштга чопди, тигларда нур товланди.
Суворийлар⁶ от қўйдилар, ҳамма ёк шовкин-кийғир,
Ҳар иккови жониворларга ўк узди мисли ёмғир...

Кирда, ўрда ва увада чопишарди ҳайвонлар,
Кийиклару буғулару тез чопагон қулонлар⁷.
Подшоҳ ҳам, саркарда ҳам қувлаб бориб овларни,
Кўп забардаст қўлларида тортар эди ёйларни.

¹ *Тирандоз* – ўк отувчи, мерган.

² *Шикоргоҳ* – ов майдони.

³ *Базми жамшид* – катта, дабдабали ва тукин зиёфат.

⁴ *Дарбор* – сарой.

⁵ *Чиндовул* – дубулға шаклидаги, бир томони тери билан копланган урма чолғу асбоби (ҳарбий юришлар ва турли маросимларда қўлланган).

⁶ *Суворий* – отлик аскар.

⁷ *Қулон* – ёввойи эшак.

Кунни булут қоплагандай тўсиб олди чанг-тўзон
 Ва янчилган чаманларда бугланарди кизил кон.
 Бўшаб қолган садокларга янги ўқлар қўйилди,
 Жониворлар ўк захмидан¹ ер билан яксон бўлди...

«Менинг овим ошиқ бўлди!» — «Йўқ, менинг
 ўлжам кўпроқ!»

Шоҳ ва сардор шундай килиб баҳслашарди хушчакчақ.
 Навкарларга қараб султон ташлади шундай сўроқ:
 «Хушомадгўй бўла кўрманг, ростин денг, ким
 устунроқ?»

Дедиларки: «Тўғри сўздан ғазабланма, ҳукмдор!
 Сендан энди ўзиб кетди ўз шогирдинг неча бор!..

Сенинг ўлжанг икки мингта бўлгандир шу орада,
 Автандилнинг отганлари икки марта зиёда.
 Унинг ўқи биронтаси беҳудага учмаган,
 Сенинг талай ўқларингни биз чиқардик тупроқдан!»

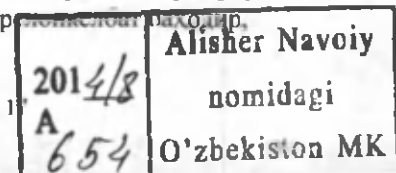
Нардда ўйнаб ютган каби шоҳнинг кўнгли бўлди тўқ:
 «Ҳа, арзандам ғолиб чикди! Унақаси бошқа йўқ!..»
 Икковлари отдан гушиб соязорда ўтирди,
 Найзабардор сипоҳийлар саф тортишиб йўл юрди...

II

АРАБ СУЛТОНИНИНГ ЙЎЛБАРС ТЕРИСИНИ ЁПИНГАН ПАҲЛАВОННИ КЎРИБ ҚОЛГАНИ

Кўрдиларки: сой бўйида йиғлар битта мусофир,
 Жиловида қора тулпор, армонисини паҳодир.

¹ Захи — яра, жароҳат.

Эгар-жабдуқ, курул-ярок безаклари гавҳар тош,
Икки бетда кировланар кўздан тинмай оккан ёш.

Елкасида яркирарди йўлбарс тери – зар мисол,
Телпаги ҳам шу теридан: ўтирарди жимжит, лол;
Нақшин эди қўлдан йўғон камчисининг дастаси,
Мард кўркига койил бўлди шоҳу кўшин – барчаси.

Мусофирни чакиргали шоҳ жўнатди битта кул,
Сой бўйида бошин эгиб, йиғлар эди у нукул;
Шаффоф ёмғир ёғар эди йўлчининг жуфт кўзидан,
Шошиб қолди шоҳ элчиси ва адашди сўзидан.

Шоҳ амрига тили келмас, ваҳимада кул ғоят,
Мусофирнинг чиройига мафтун бўлиб ниҳоят
Пичирлар: «Шоҳ айтдики, сиз...» ва ёндашар
бирма-бир,
Лекин хаёл кучоғида номаълум у баҳодир.

На кўшиннинг суронлари ташвиш солар йўлчига,
На қайрилиб боқар эди шоҳ юборган элчига;
Нақ оловда тўлғангандай, дилдан кўпар¹ дод-фиғон,
Ғусса тўла кўзларидан қуйиларди ёш ва қон.

Мусофирнинг хаёллари олисларда кезарди!
Ҳайрон қулга на қайрилар, на тинглар, на сезарди...
Жавобсиз ҳам эътиборсиз қайтиб келди кул охир,
Деди: «Кўриш истамайди сени йўлчи баҳодир!...»

Қовок солди, ғазабидан ҳайрон ва лол эди шоҳ,
Ўн иккита хос навкарни чорлаб, кескин деди шоҳ:

¹ Қўлимоқ – кўзғалмоқ.

«Қуролланинг ва амримни бажо этинг тўхтовсиз!
Кимки ўқтам, у кайсарни тутиб келгай аёвсиз!»

Навкарлар ҳам ёндашмоқда; чўчиб тушди даргумон –
Юпанч топмай, тиним олмай йиғлаётган паҳлавон.
Кўрдик – шоҳ кўшинида аниқ бежо ҳаракат,
«Эвоҳ!» – деди сукунатга ғарк баҳодир дар ҳайрат¹.

Ғамли кўзлар тўккан ёшин кўли билан силди тез,
Белда килич, ёнда ўқдон – садокни ҳам илди тез.
Отланди-ю чопа кетди, ёлворишар куллар хит,
Кетга бокмас, қулок солмас олис юртлик чўнг² йигит.

Терс меҳмонни тутмоқ учун чўлда қўшин тўсар йўл,
Ёндашгани абжақ этар у кўтариб ночор қўл:
Ағдарарди, тўнтарарди, бош ёрарди беомон,
Қамчи урар, кетга суар, ишлатмайин ўк, камон.

Шоҳ ғазоби баттар бўлди: «Қувла!» – деди лашкарга,
Бари бекор, йигит чопар парво қилмай хатарга;
Кимки етса, даст кўтариб, от тагига отарди,
Уни бунга урар эди, шоҳнинг қаҳри ортарди.

Охир шоҳу ёш Автандил биргалашиб қўйди от,
Борган сари узоқлашар нотаниш у кайсар зот;
Учар қора арғумокда кундай ёркин шахсувор³,
Беҳуда от чопарди шоҳ, қалбида ранж ва озор.

¹ Дар ҳайрат – ҳайратда.

² Чўнг – қатта, улкан.

³ Шаҳсувор – чавандоз.

У билдики, шоҳ келмокда, шоҳ қилмокда илтижо,
Лекин кўздан ғойиб бўлди, ундашларга бепарво...

Ҳайрон кўшин чўлда ҳадеб нари-бери от чопар,
Сехргардай кўздан учди; на белги, на из топар;
Яраларни боғлаб кўшин ўлганлар-чун йиғида;
«Омад кетди!» – дер Ростевон, бағри алам тигида...

От бошини уйга буриб, жўнаб қолди шоҳ дарров,
Кўшинига дедиларки: «Тамом ортик базму ов!»
Кўшин бир-бир тарқар овдан, ўйин-кулги така-так,
Бири айтар: «Бекор бўлди!» Ўзгаси дер:
«Подшоҳ ҳақ!»

Ётоғига киради шоҳ ҳорғин ва ганг, эзар ғам,
Бирга кирар ўз ўғлидай суюкли Автандил ҳам.
Шоҳни ғамгин кўриб тарқар чўрилару сардорлар,
Жарангламас занг, чилдирма – овоз бермас
чилторлар...¹

Қиз дер: «Шоҳим! Сабр этайлик, хайри бўлур ниҳоят!
Дуруст эмас оғир кунда бад² толедан шикоят...

Одам бўлса агар тўсат кўздан ўчмиш чавандоз,
Ахири у биронтага дуч келар-ку қишми, ёз.
Агар шайтон васвасаси бўлса ўша кўрганинг,
Қувон, айш сур, маъкул эмас ғам юкида юрганинг!..

Ҳар томонга чопар жўнат, ахир бўлгай сир аён:
Ким у ўзи – келгинди бир хаёлотми ё инсон...»

¹ Чилтор – кўп торли кадимий чолғу асбоби.

² Бад – ёмон.

Шоҳ амрига кулоқ солар сафарга шай кўп чопар:
«Йўлга тушинг, жон аяманг ҳам келтиринг бир хабар:
Ғойиб қайсар изин топинг! Олис элларга бўлса,
Нома ёзинг ва ўтининг, шояд жавоби келса!»

Булар не-не йўллар ўтиб, юрт оралаб чопдилар,
Бир йил дайдиб, баҳодирдан на сўз, на из топдилар.
Мен кўргандим ё эшитдим, дегучи ҳеч бўлган йўк,
Ҳорғин, ночор қайтди бари, кўнгиллари тўлган йўк.

Арз этдилар: «Эй ҳукмдор, оч ва ташна кездик биз,
Қайсар, кочкин у йигитдан тополмадик дарак, из;
Йўлбарс тери ёпинганни кўрган киши бўлмади,
Ўзгаларни юбориб кўр, бизда мадор қолмади!»

Ростевон дер: «Аник бўлди шоҳ кизимнинг ҳақ сўзи!
Йигит бўлиб кўринибди, асли шайтон у ўзи;
Бошга бало, кўзга эса суқмоқ бўлмиш хору¹ хас;
Ўйнанг, кулинг, дафъ бўлди ёв, шоҳга қайғу
ярашмас!...»

Автандил ўз ётоғида ёлғиз ҳордик оларди,
Кўйлакчан-ди, секин қуйлаб, секин рубоб чаларди;
Тинатиннинг қора кули кириб келди бош эгиб:
«У ой юзли ўтирибди йўлингизга кўз тикиб!»

Хушхабардан лол Автандил айтарди юз шукрона,
Қимматбаҳо либос кийиб, йўлга тунди мардона...

Қиз касрига келди йигит, дилда умид жўш урар,
Ҳасратида, ахир, талай ёш тўқару тек юрар.

¹ Хор – тикан.

Юлдузлардан ёруғ эди, яшинлардан ярқироқ,
Тенгсиз хусни туш чоғида куёшдан ҳам ёркироқ...

Юзларида шаффоф парда, ўйчан эди малика,
Ўтиринг, дер Автандилга, лаблар ўхшар лаълига¹.
Кул курсини суриб кўйди; соғинчларда ёнган дил,
Куёш – киздан кўз узолмас, бахтдан рози Автандил.

Охир деди: «Бахтиёрмен, мурувватинг шоҳона,
Порлок куёш каршисида ой ёруғи – афсона.
Ақлу хушим ўзда эмас, олди хуснинг жилоси,
Ўзинг айтгин, нима қилсам бўлур қайғунг давоси...»

Куёш юзли шоҳ киз дарров Автандилга дер жавоб:
«Билардимки, яшрин ишқда ўртанардинг – дил кабоб.
Аввал яқин эмас эдик; сиринг очдим, бўлма лол,
Ҳозир дегум мени кийнар нечук ташвиш ва хаёл.

Ёдингдами, овда бўлдинг ҳукмдор-ла бир замон,
Дуч бўлганди йиғлок, ғариб ва нотаниш қаҳрамон;
Ўша кундан юрагимни эзар аччиқ хотирот.
Дунёни кез, топиб келгил, билайлик – ким ўша зот!..

Уч йил тинмай излагин сен ва қайтмагин безафар,
Энг бахтиёр куним бўлур – сен келтирсанг хушхабар.
Аниқлаб қайт: одамзодми ё алдоқчи руҳми, ким?
Пешвоз бўлгум ғунчалаган бодом янглиғ², севгилим!

¹ *Лаъл* – кизил рангли қимматбаҳо ялтироқ тош.

² *Янглиғ* – каби, ўхшаш, монанд, сингари.

Тангрим гувоҳ, сендан ўзга сайлар бўлсам мен куёв,
Одам бўлиб куёш, дилда кўзғаса ҳам ишқ-олов,
Сени дейман, сўздан қайтсам, жоним борсин жаҳаннам,
Севгинг тигдай юрагимни парчаласин ўша дам!»

Киприклари ақиқ кизга жавоб айтар баҳодир:
«Севганингни билдим, бўлди, нетсин менда хавотир?
Жон чекиб мен ўлмоқдайдим, бағишладинг сен хаёт,
То ўлгунча кулинг бўлай, майли ўлдир, майли от!..»

Қайта-қайта ваъда берар бир-бирига икковлон,
Узоқ, ширин суҳбатга банд пошшо киз ва паҳлавон...
Икки ёниқ дил суҳбати тингани йўқ кўп маҳал,
Ёкут лаблар ширин-ширин бўса олди галма-гал...

Хайрлашдилар, икковга ҳам оғир эди бу хижрон,
Ёр юзига қайта-қайта тикилади паҳлавон.
Ёши оқар, кўксин эса тешар кайғу ханжари,
Йигит ишқи чексиз эди, тенгсиз эди дилбари...

Жаҳонгашта, зийрак полвон йўлга бўлди равона,
Йигирма кун йўл юрди у кеча-кундуз мардона.
У салтанат суянчидир, у душманнинг заволи,
Йирок кетмас кўз ўнгидан Тинатиннинг хаёли.

Ўз мулкига келди полвон, суюнч тўлди ҳар ёнга,
Фармонбардор¹ сипоҳлари пешвоз бўлди полвонга.
Офтоб юзли баҳодирнинг саёҳатга вақти оз,
Кўрган кўзга суюнч берди, аммо йўлга тушар боз².

¹ Фармонбардор – итоат қилувчи, муте.

² Боз – яна, тагин.

Душманига хавф солгудай калъаси бор мустахкам,
Айланаси баланд тоғлар, ёв қўёлмас ҳеч қадам.
Уч кун туриб, овда юриб ором олди жонига,
Кенгашгали Шермадинни чакирди ўз ёнига.

Шермадин – кул, ёшлигидан бирга ўсган курдоши,
Ихлос қўйган содиқ дўсти, ҳатто якин сирдоши.
Аммо хануз билмас – полвон дилида ишк тафтини,
Бугун ботир очик айтди Тинатиннинг аҳдини:

... Ўз ўрнимга сени айлай лашкарбоши, ҳукмдор,
Сендан ўзга, ўзинг айтгин, ишонгулик кимим бор?..
... Уч йилдан сўнг келмас эсам, кийгил мотам жомаси!¹
Васикада сенга ўтар мулку давлат ҳаммаси».

IV

АВТАНДИЛНИНГ БЕГОНАНИ ҚИДИРИБ ЮРГАНИ

... Арабларнинг диёридан босиб ўтгач тўрт манзил,
Чўллар оша ғурбат элга бориб етди Автандил...

Кунчеҳрани соғинса-да, ҳар лаҳзада Автандил,
«У ёр учун чидагайман», – деб турарди у дадил.
Кезиб юрди узок элни, чўлларни, ёт томонни,
Қўп кидирди йўлбарс пўстин кийинган паҳлавонни...

Кезди дунё йўлларида, мусофирлик кўйида,
У кўрмаган жой колмади етти иқлим бўйида.
Аммо унинг дардларига малҳам кўяр бир одам –
Тополмади дайдиса ҳам уч санадан уч ой кам.

¹ Жома – тўн.

Сарсон юриб пироварди¹ етди даштий бир элга,
Осмони кўп бадқовок, кимсасиз, куруқ ўлка.
Кеча-кундуз азобларда соғинарди нигорин,
Айрилиқда шунча жафо на Вис кўрган, на Ромин².

Излаб топди баланд тоғда тунайдиган жой – кўним,
Нари ёқда чўзилганди етти кунлик сахро – кум.
Ёнбағрида окишарди булоклар кумушсимон,
Тезоб ирмोक кирғоғида кораярди зич ўрмон.

Шу ўринда ҳафталарни чўтлаб кўрди қаҳрамон,
Сал кам уч йил ўтганини билиб тортди оҳ-фиғон...

Ташвишланиб сўрар эди: – «Энди қолди не чора?
Қайтайинми? Нега бўлдим шунча йиллар овора?!
У номаълум пахлавондан тополмасам ҳатто из,
Энди қайтиб кунчеҳрага нима дейман мен бахтсиз?...»

Шум толеин қарғаб-қарғаб у қайтмоқка жазм этди,
Узоқ йўлга тикилди-ю, ҳаёлга чўмиб кетди:
Роса бир ой бирон маскан учратмади йўлларда,
Биронта ўк узмаганди жонворларга чўлларда.

Гарчи уни алам эзиб, изтироблар енгганди,
У ҳам инсон бўлганидан очлиги билинганди.
Овлаб Рустам Зол³ қўлидек дароз⁴ ўқ-ла бир буғу,
Отдан тушди, чакмоқ чакиб, гулхан ёқди кирда у.

¹ *Пировард* – охир, сўнг, натижа.

² *Вис ва Ромин* – Фахриддин Гургонийнинг «Вис ва Ромин» достони қаҳрамонлари.

³ *Рустам* – «Шоҳнома» қаҳрамони. Золнинг ўғли.

⁴ *Дароз* – узун.

Ўтда кабоб пишираркан, от ўтларкан ўтлоқда,
Келаётган отликларни кўриб қолди шу чокда...

Ўқ-ёйини тутиб ботир чопди уларга қарши,
Ушлаб нимжон бир йигитни судрарди икки киши.
Пешонаси ёрилгану бош ёстанган елкага,
Қон кўп кетган, ранги ўчиб, ўхшаб қолган мурдага.

Ботир деди: «Ҳай номардлар, қароқчилик феълингиз!»
Улар жавоб қайтаришди: «Ҳайикмай бер ёрдам тез!..»

Автандилнинг сўроғига йўловчилар қарашиб
Бошга тушган можарони нақл этдилар инграшиб:
«Биз хатовлик¹ уч оғайни, бўлиб қолдик шарманда,
Бунча таҳқир этилмасдик, бўлса эдик ватанда.

Бутазорда қуш-инқ кўп деб эшитгандик баногоҳ,
Ану ерда сой лабида қурган эдик лашқаргоҳ;
Сатта² мерган бўлиб кездик дараларда, яйловда,
Мўл ўлжадан рози бўлиб бир ой юрдик биз овда...

Бадковок бир сипоҳини пайкадик шу арода,
Зулукдай тим кора оти йўрғаларди саҳрода.
Елкасига чипор йўлбарс терисини ёпинган,
Чехрасига тенг келолмас тўлин ойнинг ўзи ҳам...

Унинг йўлин тўсмоқ бўлдик, кимлигин билайлик деб,
Аммо қаттиқ жавоб олдик яхшигина калтак еб...

¹ *Хатов* – Шимолий Хитойда яшаган мўғул қабиласи.

² *Сатта* – фақат, нукул, ҳамиша.

Кўрасанми, ҳу олисда кетаётир паҳлавон,
Ўз йўлидан айнамайди қуётсимон, ойсимон...»
Автандилга кўрсатдилар йиғлаб-йиғлаб йирокни,
Қуёш юзли отликни-ю, Ғиротдай¹ арғумокни.

Шунда сардор бўлиб кетди кўз ёшлардан осуда,
Шунча йиллар бу дунёда юрмабдикан бехуда?
Одамзодки, муродига етиб қолса ахири,
Унутилиб кетгусидир аччиқ кунлар тахири.

Айтди: «Мен ҳам ғурбатларда дайдиб юрган
дарвешман,
Паҳлавонни излаб-излаб тортдим талай ташвиш ман;
Ғойиб бўлган изларини мен сиздан олдим хабар,
Танграм сизни ярлақасин, кўрмагайсиз дард-хатар...»

Хайрлашди ва арғумок биқинин ниқтаб кетди,
От тушовин узиб қочган лочиндай ўқтаб кетди.
Талпинарди қуёш билан кўришмоққа Автандил,
Бора-бора қутуларди изтиробдан, ғамдан дил...

Қора олиб кува кетди икки кундуз-икки кеч,
Қочкин-қувғин икки отлик дам олмади йўлда ҳеч...
Кеч кирганда рўпарада кўкқайди тоғ – улуғвор,
Пастда ирмоқ кўринарди, тоғ бағрида эса – ғор...

Ирмоқнинг сув кечигидан кесиб ўтди Автандил,
Бир чеккада арғумокни тушовлади ва дадил –
Бир чинорга тирмашди-ю, барглар аро яширин
Таъкиб этди бегонанинг ғорга қараб боришин.

¹ *Ғирот* – Гўрўғлининг афсонавий оти.

Ғор оғзига етиб олгач, шўрпешона сувори –
Ғор ичидан чиқа келди қора кийган бир пари.
У дилбарнинг кўз ёшлари тўлдиргудай денгизни,
Ботир шунда отдан кўниб, кучиб олди у кизни.

Қиз – тинкаси қурган дилбар, ғам ичра гирён¹ эди,
Ботир ўзин синглизидай унга меҳрибон эди.
Фарёдларин акс садо қайтариб турар эди,
Бу лавҳага моту маҳтал Автандил қарар эди.

Йиғи-сиғи гўё бир оз дармонларин тиклади,
Қиз жиловлаб арғумокни ғор томон етаклади.
Эгма-букма камонларни ва зарб еган қалқонни,
Ечинтириб қиз олди-ю, ғорга элтди ўғлонни.

Автандил дер: «Бунда ҳали кўргилигим бор талай!»
Тонгда чикди ғордан у қиз тун бўйи миҳжа қокмай.
Арғумокқа сув ичирди, юганлади, ўша вақт –
Эгарлади, жуба²-яроғ олиб чикди таппа-тахт.

Биқик жойлар бу ўғлонга ёқмас экан унчалик,
Айриларкан қиз йиғларди: «Борми бадбахт менчалик!»
Ботир уни қучиб ўпди, отланди арғумокқа.
Қизда мадор-қуч йўқ эди ғуссасин емирмокка...

Кеча қелган йўлдан тағин жўнаб кетди сувори,
Чангалзордан ўтиб чиқиб юзланди ува³ сари...

¹ *Гирён* – йиғловчи, йиғлаб турган.

² *Жуб (б) а* – совут.

³ *Ува* – пасттекислик.

Ўтлоқдаги арғумокни тез эгарлаб паҳлавон,
 Чопа кетди қояларда оғиз очган ғор томон.
 Уни қарши олиб чикди кўп паришон ғамгин киз,
 Ўйлабдики, қайтиб келди у биллурин лаълий юз.

Лекин ўзга киши кўргач, киз ялинчок фарёд-ла,
 Юз ўгириб, ғорга қараб қоча кетди вой-дод-ла.
 Ўғлон кизга етиб олди, у куш каби тузоқда,
 Оҳ-войлари янграр эди тоғда, кирда, узоқда.

Киз зуғум-ла талпинарди, ўчган эди ранглари,
 Қарчиғайдан типирчилаб қолган қалиқ сингари:
 «Тариэл!» – деб қиз қичкириб, сўрар эди омонлик,
 Ботир қасам ичиб дерди: «Сенга қилмам ёмонлик!

Кўркма! Мен ҳам одамзодман! Жонга тегди саёқлик,
 Таркидунё паҳлавонни насиб бўлди кўрмоқлик.
 Қадди шамшод, чехраси кун у ботирдан сўйлагин,
 Ўтинаман, қичқирмагин, мени дўст деб ўйлагин!»

Киз жавобан: «Сен эсингни еб қўйдингми, ҳай тентак!
 Қора босган эсу ҳушинг ёруғласин кундуздак.
 Минг уринсанг у кишининг сирин очолмайсан, бил,
 Бу хусусда мендан сира қиссағўйлик қутмагил.

Унинг чаппа толеини билолмайсан мутлақо,
 Бесаранжом ҳолларини қалам ожиз ёзмоққа.
 «Айта қол!» – деб ёлборсанг ҳам юз марта

«йўқ» жавобим,
 Кулги ғамдан яхши, аммо менга маъқул азобим...»

Тизни букиб қиз олдида ялиниб-ёлборарди,
Аммо, афсус, билолмади, сирларин, пироварди.
Шиддат билан ғазаблангач, ўтинчлардан тўхталди,
Қиз кокилин ушлаб олиб, ханжарини ўкталди...

Қиз дедики: «Пўписанг-ла, ҳеч бало қилолмайсан!..
Мунглуғ аҳвол ўзи бизнинг сиримизга посбон...
Заҳматлардан безиб кетдим, ўлим менга бир чора,
Ўлдиравер, йиғилардан кутулай мен бечора...»

Сирни зўрлаб ололмаслик аён бўлгач ботирга,
Муродиға етмок учун кўчди бўлак тадбирга;
Кўзларидан ёш тўкилиб, бошини солди куйи,
Деди: «Хотин койитганлар тинчимас умр бўйи!»

Қиз жим эди ғамли кўзин тикиб оёқ остига,
Мард йиғларди эртақлардай ўтмиш тушгач эсига.
Ёноқлари биллур чашма орасидан пуштиранг,
Қиз ачиниб, кўз ёшларин тиёлмасди лол, гаранг.

Кутилмаган ишонч билан қиз энгашди ботирга,
Аммо хануз шубҳа-гумон ҳоким эди хотирга.
Қаҳр ўрнига илтифотни кўргач, ботир севинди,
Тиз чўкди-ю, қизга шундай сўзлар билан ялинди:

... «Ишончингга муҳтождирман, навкаринг,
кулинг бўлай,
Ҳижронзада ошиқларга шафкат қилмоқлик кулай...»

Қоникмаган ишқ наклини эшитди-ю у дилдор,
Қайта бошдан ҳўнграб кетди, кўз ёшлари шашқатор.

Ҳаяжон-ла кулоқ солиб йиғиларга, фарёдга,
Фаҳмлади Автандилки, у етгудай муродга...

«Муҳаббатнинг бандасиман, синовларга йўлиқкан,
Бегонани топмоқликка ёримдан буйруқ чиққан.
Мен дайдиган маконларга етолмас булут ҳатто,
Аммо ёрлар қалби, эй қиз, яхшиликка раҳнамо.

Ўша ботир арвоҳ қаби лип этиб қилди парвоз,
Уч йил бўлди пайидаман, ҳар нарсадан кечдим воз.
Энди сенга вобастадир¹ ё тутқунлик, ёки эрк,
Сўзинг билан келтир менга: ҳалокат ё тириклик».

Энди қизнинг тасаллибахш сўзларин тинглади у:
«Кўп ялиндинг, дил юмшади, энди сендан йўқ кўрқув.
Аввал сочдинг юрагимга кек ва зуғум уруғин,
Аммо энди сингил топдинг туғишгандан ҳам яқин...

Ҳамма гапни айтай, агар бизга бўлиб қолсанг эл,
Йўлбарс пўстли паҳлавоннинг қутлуғ исми Таризл.
Менинг эса номим Асмат, дилни ёқар аланга,
Шум толеим дучор қилиб қўйди фарёд, аламга.

Бу ғарибнинг қиссасини нақл этурман батафсил,
У дарбадар, олиб қўйган ёвлар дилин муттасил.
Овқатимдир у келтирган ов ўлжаси: қуш ва инк.
Бир кетганча қачон қайтур? – Айтолмайман мен аниқ.

Ўғитимга сен кулоқ сол, бизлар билан бунда қол,
Ўртангизга ўзиб тушиб, боплайман ишни дарҳол.

¹ Вобаста – боғлиқ.

Сизларни мен таништирсам, тезда бўларсиз инок,
Паҳлавоннинг хабарини ёрга элтарсан кувноқ».

Автандилга шундай пандлар бергунича у хури,
Эшитилди кечик ўтган отнинг дукур-дукури.
Пайдо бўлди у нотаниш гўё равшан бир юлдуз,
Саркардани ғор ичига бошлаб элтиб кўйди киз.

Деди: «Мақсад пайида кўп кулфат тортдинг «ёр» дея,
Энди етдинг муродингга, бирпас тургин хуфия.
Питирласанг жаҳли кўзгар, кишибезор у одам, –
«Мен-мен» деган не-не мардлар чўкди гурзи –
кўлидан».

Киз меҳмонни ғорда ички бошпанага кузатди,
Ўғлон отдан тушиб келиб камар-тигин тузатди.
Ўғлон йиғлар, киз ҳам йиғлар тиймай жала кўз ёшин,
Бу ҳолатга у бикинган меҳмон қарар яширин.

Икковлари бирор жигар ўлганидай йиғлайди,
Кўз ёшидан нам ёноклар заъфарондай¹ сарғайди.
Арғумоқни яланғочлаб киз оборди ғор томон,
Фарёдларга чек кўйди-ю, ғорга кирди паҳлавон.

Хузур билан боқар эди меҳмон жазманга ўхшаб,
Киз ётаржой тайёрлади ерга пўстаклар тўшаб.
Кўп толиққан у бегона ўтирди ётоғида;
Ялтирарди олмос ёшлар салқиган ковоғида.

¹ *Заъфарон* – сарғиш тус берувчи хушбўй ўсимлик; мажозан: сариқ ранг.

Таризэл кўп ғамгин деди: «Тасаллидир бу жавоб,
Дардларимга топиларми бу дунёда бир даво?...»

Асмаат деди: «Қаҳрланмай эшит мендан ўғит-панд,
Сенга мадад бермоғимни амр этгандир Худованд.
Билки, минбаъд, яхшиликлар тақдирингга ўнг келур,
Ҳаддан ошиқ азобларга, кийноқларга сўнг келур...»

Ботир деди: «Имоларинг, азизим, нима экан?
Нахот, менга содиқ бир дўст юборибди Яратган?...»

Журъат билан Асмаат деди: «Сўзларимдан койима,
Борди-ю, бир ўғлон сен-ла аҳд қилишиб доимо
Садокатли дўстдай юрса юртма-юрт ёр, ҳамкадам,
Сен у билан душманчилик қилмасликка ич қасам!»

Деди: «Бунга мен розиман, миннатдорман шунча ман,
Мени ўн йил кийнаб келган нигорга онт ичаман!...»

Автандилнинг берк жойидан олиб чиқди қиз тетик,
Пичирлади: «Хотиржам бўл, мақсадга келиб етдик».

... Таризэл кўп рағбат билан боқиб янги дўстига,
Қўлин олиб ўтирдилар пўстакларнинг устига.
Иккови ҳам ҳўнграар эди, Асмаат эса ёлборар:
«Етар йиғи, йўкса фалак ғамдан қорайиб борар!»

Ҳўнграётган Таризэлнинг юзида гўё киров,
Мусофирга караб унга билдирди шундай сўров:
«Қимсан, қайга юзланасан, қайда манзил ва макон?
Ростин айтсам: мени ҳатто ажал ўзи унутган...»

Сидкидилдан хушнуд бўлиб жавоб берди Автандил:
«Шафақлардан нуринг ошиқ, эй қудратли арслондил!
Мен арабман. Ҳижозда бор мулким, касрим, кўрғоним,
Муҳаббатнинг оловида ўртанмоқда шу жоним.

Ақлим-дилим асир қилмиш султон қизи – бекаси,
Эндиликда араб мулкин у ўзи маликаси.
Аввал сени бир кўрувдим, чўлдан ўтдинг шовуллаб,
Сенга етай деганларни саваладинг хўб бошлаб...

Иш унмагач, хуноб бўлди султоннинг хотирлари:
Амри билан етти иқлим кидирди шотирлари.
Аммо дарак беролмади на қари, на ёш сендан,
Шунда мени чакиртди кунчехра, Ҳавобадан¹.

Менга айтди: «Тилаганинг бажарурман, билгайсан,
Шарти шуки: у ботирдан хабар олиб келгайсан».

... Жаҳон бўйлаб кезиб, сендан ололмадим хабарни,
Ногоҳ кўрдим қисматидан аразлаган туркларни;
Бири ёмон саваланган, қонга ботган пешона,
Менга ҳасрат қилишаркан сендан топдим нишона».

Шоҳ куллари мажаклаши эсида қолган экан,
Жавоб берди: «Бу ҳодиса хотиримда кўп равшан...

Дилим хушҳол, шу келишинг хайрли ишга ўхшар.
Эй қаҳрамон, сарвқомат, юзингдан кўз қамашар;
Синовларнинг гирдобидан ўтиб келдинг зовталаб,
Тангри ўзи унутгани излаб топиш мушкул гап».

¹ Ҳавобадан – Момо Ҳаводай гўзал.

«Сен донолар мактовига лойиқ!» – деди Автандил...
Энди дилбар маликамнинг сеҳрларин унутдим,
Мансабларни қўйиб қўйдим, факат сени дўст тутдим.
Лаъл олдида ўчиб колар арзимас ялтирок сир,
Ўлгунимча бирга бўлсам, мен учун бахт бу тақдир!»

Тариэлнинг жавоби шу: «Сен бахтсизга лутфкор,
Можаромга сен ачиндинг. Сендан мен кўп миннатдор.
Ошиқларда бир-бирига кўмаклашмоқ яхши раъй,
Маъшуқангдан жудо қилсам, мен ўрнига не берай?...»

Ишқ ўтида ўртанаркан ўғлон энгаштирди бош.
У Асмагга шунда деди: «Сен-ку менга қайғудош,
Биласанки, яраларим ҳозиргача қийнару –
Бу қардошнинг дарди кўшди дардимга тагин қайғу...

V

ТАРИЭЛ ЎЗ МОЖАРОСИНИ АВТАНДИЛГА БАЁН ҚИЛГАНИ

Энди менинг можаромга кулоқ солиб тинглагин,
Агар тилим англатолса, азобимни англагин!...

Бу маълумки, етти ўлка ичар Ҳинд дарёсидан,
Бу ўлканинг олтисида ҳукмрон шоҳ Парсадон.
У шаҳаншоҳ: жасоратли, доно, жўмард, диловар¹,
Шер кудратли, куёш юзли, ундан чўчир қўшнилар.

Еттинчи юрт тождори менинг отам – Саридан,
Бақувват ва ботир эди ўзи барча сардордан.

¹ Диловар – довиюрак, ботир, жасур.

Бировларнинг ҳужумини илғамасди назари,
Ҳузур килиб, базму овда ўтар эди кунлари.

Тождорликдан зерикканда жаннатмакон падарим¹
Шу қарорга келиб қолди: «Поймол бўлди ёвларим.
Хиёнатдан хавфим йўқдир, тожу тахтим мустаҳкам,
Парсадонга мен сиғинсам, ҳеч нимама-ку бўлмас кам».

Ҳиндистоннинг пойтахтига нома ёзди Сарданшоҳ:
«Аълоҳазрат, ҳаммамизга ўзинг ҳомий – қиблагох.
Сенга қарам бўлмоқликдир менинг дилда армоним,
Токи, мангу яшаб қолсин садоқатда шу номим».

Бу хабардан шоҳ суюниб, ўз бағрини очди кенг,
Жавоб берди: «Эй ҳукмдор, куч-қудратинг менга тенг.
Бу қароринг оқилона. Шукр қилдим Танграмга,
Ота ёки қардош қаби қутай: келгин қасримга!»

Отамга ўз мулки қолди. Амир унвонин олди,
Тағин сипоҳ бошлиғи деб сипоҳсолор² аталди.
Парсадоннинг беги бўлиб, ишончини оқлади,
Гарчи тахтдан воз кечди-ю, аммо ҳукмин сақлади.

Шоҳ отамни тенгдай кўриб, ўйларди иззат билан:
«Ана сардор! Ёв устига отилар даҳшат билан».

... Парвардигор шаҳаншоҳни қолдирганди бефарзанд,
Шу сабабли шоҳ ва сипоҳ қайғулар эди дардманд.
Мени кўргач: «Менга ўғил бўлиб қолсин!» – деди шоҳ,
Не билайки, ғамга тўлган кўргиликлар бор, эвоҳ!

¹ Падар – ота.

² Сипоҳсолор – лашкарбоши.

Парсадон хўп авайлади, ўғлидай кўрди мени,
Валиаҳдлик тарбиясин бердириб юрди мени.
Донишмандлар каҳрамонлик ҳадисларин¹ ўргатди,
Бўй торгганда бўлдим жасур, кунюзли, шер қувватли...

Йўлбарс билан олишмоқлик севган эрмагим эди.
Фарзандсизлик подшоҳнинг эсидан чикиб кетди...

Ўғлон оғир хўрсинди-ю, деди: «Бир кун малика
Кўзи ёриб, киз тукканин эшитди улус²-ўлка».
Бирдан ўғлон ҳушдан кетди. Сув сепиб уйғотдилар.
Тагин деди: «Қуёш янглиғ порлар эди у дилбар!

Унинг мадҳу таърифига етмас менда куч-қувват,
Суюнчига султон берди лашкарларга зиёфат.
Ақлларни ҳайрон кўйди шоҳга келган совғалар,
Шоҳдан тухфа олмай қолган йўк эди бирон аскар.

Қиз билан мен бирга ўсдик саройда лобар, азиз.
Султон қизин жамолидан бўлиб қолди тонг³ кучсиз.
Шоҳ ва бону иккимизни тенг кўрарди, айтсам чин,
Энди ўша паризоднинг айтай исми шарифин...»

Султон қизин қутлуг исми эди Нестон-Дарижон,
У болалик чоғиданоқ ақли равшан кунсимон...

Бўйга етди малика киз. Мен бўлдим жангчи сардор,
Султон тахтин ўз кизига бермоққа қилди қарор.

¹ Ҳадис – бу ерда: сўз, нутқ.

² Улус – эл, халқ, омма.

³ Тонг қолмоқ – ҳайрон бўлмоқ, хайратда қолмоқ.

Парсадондан рухсат олиб, отам шахрига кайтдим,
Худди мушук мажақлашдай шер янчишни машк
этдим.

Нестон учун зўр кошона куриб берди Парсадон,
Тахти равон қўйилдики, гавҳарларга қопланган.
Чорбоғларда фонтанлардан шаркиллаган сув гулгун¹;
Гард чўкмаган хаёлларда яшар эди қиз эркин.

Кеча-кундуз манқаллардан² анкирди мушку райҳон,
Йўловчини жалб этарди салкин боғ, кўшку айвон.
Жодугардан тул қолганди Довар, шоҳга эгачи,
Қизга ҳикмат таълим берган устоз ва тарбиячи...

Ҳашаматли у даргоҳда, танҳо боғда хиромон,
Баҳорларнинг ғунчасидай яшнар эди Дарижон.
Қомат гўё Фаластинда кад кўтарган санавбар³,
У билан нард ўйнашарди икки каниз ва Довар.

Ўн беш ёшга тўлган эдим. Шоҳ менга мафтун эрди,
Доим бирга... Уйга бориб тунай десам, йўк дерди.
Бўйим жаннат тўбосидай⁴, юзим – қуёш, кучим – шер,
Пойгаларда, мерганликда ҳамма менга «Балли!» дер.

Нишонлаб ўк узганимда учар куш ерга тушар,
Жавлонгоҳда ўйин қилсам ҳамма хурсанд бўлишар;

¹ Гулгун – гулранг, пуштиранг, қизил.

² Манқал – хушбўй нарсалар солиб тутатиладиган идиш.

³ Санавбар – арчасимон тик ўсадиган дарахт.

⁴ Тўбо – жаннатдаги ранг-баранг мевали ва хушбўй серсоя дарахт.

Улфатларнинг даврасида кайфи сафо сурсам-да,
Гулчеҳрани яширинча ўйлар эдим ҳар дамда.

Ичиб умр косасини дунёдан ўтди отам,
Шоҳ буюрди, базму ўйин тўхталиб, бўлсин мотам...

Бир йилгача ўз-ўзимга чилла¹ қилдим ихтиёр,
Кеча-кундуз мен фалакни қарғаб ётдим йиғлаб зор.
Аммо шоҳдан фармон олиб келди менга вазирлар.
«Таризлжон, азиз ўғлим, йиғлашинг, азанг етар.

Биз азада. Тенг-тўш эдим раҳматли отанг ила,
Бундан буён сарлашкарлик² сенга бўлди ҳавола!»
Кунинг қора қилмагин деб, шоҳ қилганди илтимос,
Саркардалик номи билан инъом қилди мулки хос.

Ота доғи чўктирарди дилни ғамга-губорга.
Аммо шоҳнинг аъёнлари элти мени дарборга;
Ҳинд беклари менга таҳсин дея кўнглим кўтарди,
Қаср олдида пешвоз чикиб худ³ жигардек ўпарди;

Тахтгоҳга олиб келиб ўғил каби сийлашди,
Мансабимни тушунтириб, забардастлик тилашди,
Иккиланиб турган эдим, мен бу ишга тонг эдим,
Лекин беклар кўп ёлворди, ахир, мен ҳам хўп дедим.

¹ Чилла – сўфий ёки муриднинг якка ўзи алоҳида хона (хужра)да, одамлардан яшириниб, кирк кун давомида тоат-ибодат қилиши.

² Сарлашкар – лашкарбоши.

³ Худ – худди.

VI

ТАРИЭЛ ЎЗИНИНГ ИЛК СЕВГИСИНИ
БАЁН ҚИЛГАНИ

Ўз наклини давом этди йиғлаб бўлгач дилафгор¹:
«Бир кун овдан султон билан қайтар эдик ҳамкатор.
Қўлим тутиб деди: «Қани, борайлик кизникига!»
Оҳ, у кунни эслаб туриб яшамоғим, айт нега!

Илтифоткор Парсадон-ла кириб кетдик бир бокка,
Сайрар эди кумри-булбул кўниб шоҳу бутокка,
Гулоб² сувлар кўзни силар серсоя ҳовузларда,
Пештоқларга тутилганди зарбофт³, бахмал дарпарда⁴.

Қизин сийлаш мақсадида шоҳ томондан буйрулди,
Биз овлаган какликлардан у киз учун айрилди,
У кундан шўр пешонамда мусибат бениҳоя,
Тош юракни тилмоқ учун олмос найза кифоя.

Билардимки, холи тутар султон у шахзодани,
Кейин қолдим. Султон очди оғир зарбофт пардани:
Эшитдимки, канизакка шоҳ айтди: «Уқ амримиз:
Какликларни Дарижонга топширғай амиримиз!»

Асмаат менга пешвоз чиқиб, пардани оралади,
Дарижонни кўрдим... Найза бағримни яралади.

¹ *Дилафгор (Дилфигор)* – кўнгли яра, дилхаста.

² *Гулоб* – 1) гул суви, атиргул япроқларидан олинадиган хушбўй ичимлик; 2) кўз ёши.

³ *Зарбофт* – зардан тўкилган мато, кимхоб; шундай матодан тайёрланган кийим.

⁴ *Дарпарда* – эшик пардаси.

Какликларни Асма¹т олди, ўради мени олов;
Шўрим курсин! Ўша кундан йўлим заҳмат ва синов.

Ох, қуёшни хира қилган у нигоҳлар қайдадир?!»
Шунда бошин қуйи солиб, ҳушдан кетди баҳодир.
Автандил ҳам Асма²т бўзлаб, қилишди оҳу фиғон:
«Ботирларни титратган мард энди ўзи нота³вон!»

Тариэл⁴ни уйғотдилар юзларига сочиб сув.
Ғуссаларга тутқин юрак карахт эди, серкайғу.
Унинг аччи⁵к кўз ёшлари қоришди чанг-тупрокка:
«Шўрим курсин! Тил борма⁶йди бошқа номни айтмоққа!

Нафси ёмон дунёдорлар охир бўлур музтар¹ – хор.
Фоний дунё қувлигидан шоҳу гадо бўлди зор.
Фалакка бош эгмаганлар мактовларга сазовор.
Бош оғриғим бир оз тинса, нақлимнинг давоми бор.

Қиз совғани олар-олмас зехнимни қора босди,
Қўлларимдан мадор кетди, кўчкидай ернинг ости.
Кўзим очсам, эшитганим йиғи-сиғи, оҳ-нола,
Гўё кема сафарига жам бўлгандай қароллар.

Ётгандим шоҳ ётоғида, атрофимда боёнлар²,
Юзин менга энкайтириб йиғлашарди аъёнлар,
Тирнаб-тирнаб қонатганди маҳрамлар ўз юзини,
Дуохонлар таъбир қилди: «Бу шайтоннинг афсуни!»³

¹ *Музтар* – мажбур бўлган, ночор, ноилож.

² *Боён* – бойлар.

³ *Афсун* (*Фусун*) – сеҳр, жоду, хийла.

Кароматдан тирилгандай мен келганда ўзимга,
Шоҳ дедик: «Сен тирилдинг – ёруғ қайтди кўзимга!»
Асабларим кўзиб кетиб, қолгандим сўз айтолмай,
Қулаб тушдим тагин телба жазаваси тутгандай.

Азайимхон, дуохонлар мени ўраб олдилар,
Чилёсин¹ ўқиш билан жин ҳайдамоқ бўлдилар.
Мени шунда девона деб авроқлаб² санноклашди³,
Роса уч кун уйку келмай ҳуш қотди-ю, туш қочди.

Ҳукамолар⁴ ҳайрон қолди: «Бу қандай дард, ажабо!
Дилда катта қудурат⁵ бор, бундай мараз⁶ бедаво!»
Кечалари алахсираб кетар эдим ўлгудек,
Шоҳ хотини кўз ёшидан зўр денгизлар тўлгудек.

Шоҳ қасрида уч кун ётдим ўлар ҳолатида ман,
Ахир ҳаёт беморликни енгиб чиқди тамоман...
Аъёнларга сихатимни асрашни шоҳ буюрди,
Маликанинг ўзи менга ғамхўрлик қилиб турди...

Менга улар нўшдорини⁷ ичирдилар, тиникдим,
Шоҳга дедим: «Касалликдан туриб, қайта чиникдим.
Эркни, кирни, дарёларни, чўлни кўмсаб қолди дил».
Биз отландик султон билан, чопишиб кетдик дадил.

¹ *Чилёсин* – Қуръоннинг «Ёсин» сурасини қирк марта ўқиб, дардини енгиллаштириш мақсадида оғир касалларга дам солиш.

² *Авроқламоқ* – авраш.

³ *Саннокламоқ* – инс-жинсларни ҳайдаш учун дуо ўқиш.

⁴ *Ҳукамо* – ҳакимлар, табиблар.

⁵ *Қудурат* – ғашлик, ҳафалик.

⁶ *Мараз* – касаллик, хасталик.

⁷ *Нўшдори* – заҳарга қарши дори, тарёк.

Чопиб бориб кайтиб келдик ирмок бўйин айланиб,
Қаср олдида хайрлашиб кетди султон шодланиб...
Ногоҳ навкар ҳудайчимни¹ чакириб олди ҳайлаб,
Чамаладим: «Икковидан бирида бор янги гап!

Бу Асматдан келган чопар қандай хабар келтирар?»
Хатни шошиб олган қўлим титрок босиб қалтирар.
Ажабландим: «Нахотки, мен ёкканман севги ўтин?»
Шунча бало кўрган кўзим умидсиз эди бутун.

Тонг қолиб мен ўйлар эдим: «Севишига у иқроқ?!
Агар жавоб бермай қўйсам мени санар у беор.
Агар сукут сақлаб турсам, ноумидга ҳақорат».
Муҳаббатнинг низомига мослаб ездим жавоб хат...

Дори билан дафъ бўлмади лоҳаслигим ҳолати,
Бетобликнинг асил важин табиблар билолмади,
Танимдан қон олинсин деб буйрук берди Парсадон,
Сирни сақлаш ниятида бунга кўниб бердим тан.

Ётоғимда ётар эдим, битта қўлим танғилган.
Хизматкорим кириб деди: «Асматдан чопар келган!»
Киргизишни буюрдиму ўйладим: «Бу қандай сир?
Унга мендан нима лозим? Ўзи шунча бесабр!»

Хатни олиб таажжуб-ла, ўқидим мазмунини,
Асмат менга ёзган эди: – Кўришим керак уни.
Жавоб бердим: «Сени кўрмак иштиёқи менда зўр,
Мен соғайган соат бориб гаплашармиз бахузур!..»

¹ *Ҳудайчи* – хон ҳузурига келганлар ҳақида унга хабар етказувчи амалдор.

Шоҳ маҳрами келиб мендан сўради дармонимни,
Қизиқибди шоҳ: жаррохлар олганмикан қонимни?
Шоҳга хабар юбордимки: «Айрилдим бекор қондан,
Аммо шахсан кўришганда бахт топарман султондан!»

Аъёнлар-ла султон сарой олдида турган эди,
Менга ўқ-ёй бердирмади, отлангани хўб деди.
Лочинлар «пирр!» этиб учар, какликлар довдирарди.
Ёйотарлар қувиб бориб, «Ўқтал!» – деб кичкирарди.

Овдан қайтгач, базми жамшид қуриб берди шаҳаншоҳ,
Хонандаю созандадан янграр эди у даргоҳ;
Аъёнларга жавоҳирот тортиқ қилди Парсадон,
Ҳатто қуллар бўш қолмади тухфа деган нарсадан.

Мени хароб қилган дардни тутар эдим яширин,
Оловларда ўртанаркан тиярдим юрак сирин.
Уйга келгач аъёнларга бердим қатта зиёфат,
Қий-чув, шўхлик қилиб турдим, сирни очмадим фақат.

Маҳрам келиб манга деди қалтираб бу лаҳзада:
«Жанобларин битта аёл пойлайди дарвозада...
Гарчи юзда никоби бор, аммо хусни барибир...»
Амр этдимки: «Уни дарҳол ичкарига олиб кир!»

Мени кўриб, андишада туришди меҳмонлар ҳам;
Узр сўраб: «Кетмайсизлар, қайтиб чиқаман шу дам!»
Ётоғимга кириб кетдим. Эшикда қул қолдирдим,
Ўз-ўзимни тияй десам, йўқ, кўнглимни олдирдим.

Келган аёл ерга чўкиб, менга гапирди майин:
«Бу лутф учун Худовандга минг-минг шукр айтайин!»

Англадимки: «Бу киз ҳали тажрибасиз киз, бироқ
Шунча очик гапирмасди бўлса эди пишиқроқ!»

Қиз дедик: «Беихтиёр хижолатдан куяман!
Ўйламовдим шу хилватда кўришармиз дея ман.
Сенинг дарҳол келишлигинг катта умид паноҳи,
Мен учун ҳам бир оз шафқат йўллабди Ҳақ даргоҳи.

Мен ўзимни тиёлмайман, безовтаман, койима.
Аммо, бонум фармойишин бажо қилдим, ғам ема!
Мен бу ерга келишимга сабаб унинг фармони...
Мана мактуб – ичида бор барча сирлар баёни...»

VII

НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ЎЗ СЕВГАНИГА МАКТУБИ

Ўқиб чиқдим юрагимни куйдирган жонон хатин,
Ёзган эди: «Сен арслонсан, сир сакла жароҳатинг!
Мен сеники, бироқ менга сира ёкмас ожизлар,
Ўйларимни билай десанг, эшит Асмаат не сўзлар?!

Ноумидлик, фиғон-фарёд ошиқларга номаъкул!
Яхшиси сен мардлик ила садокатинг исбот кил!
Бож тўлашни истамайди хатовлар бўлиб гумроҳ –
Фитна элнинг хиёнати – кечириб бўлмас гуноҳ.

Мен рафиканг бўлмоқликни азалдан тилар эдим,
Аммо сенга иқрор учун етмас эди журъатим.
Сенга парда оркасидан қараб туриб куярдим,
Мен туфайли азобларга тушганингни туярдим.

Бу самимий сўзимни ўқ: хатовларнинг дўкига –
Жазолаб кел, гард етмасин давлатимиз ҳақига!...»

IX

ТАРИЭЛНИНГ ХАТОВЛАР ХОНИГА ЮБОРГАН НОМАСИ

Хатовларнинг қувлигидан дарғазаб юбордим хат:
«Ёғийларни¹ ром қилишга ҳинд шоҳида бор қудрат...
Кимки тахтга содиқ қолса, шоҳдан инъом олади,
Соткинлар-чи: шоҳ қаҳридан минг балога қолади.

Бу айёрлик яҳши эмас, хатов хони, шуни бил,
Ҳинд султони ҳузурига тезроқ келиб тавба қил!
Ёғийлигинг давом этса, юртингни жазолаймиз,
Сени бўлса, фитнанг учун ўз конингга белеймиз».

Хатовларга борган чопар олиб келди жавоб хат.
Таклифимга йўқ дейишган қилиб анча ҳақорат:
«Биз кўркмаймиз, кўрғонимиз тошдай маҳкам,
устувор,
Шоҳ Парсадон минг уринса, бўлмас бизга ҳукмдор!»

X

ХАТОВЛАР ХОНИНИНГ ТАРИЭЛГА НОМА ЁЗГАНИ

Мен – Рамазман, хатов шоҳи, Таризэлга ушбу хат:
«Жангда ҳалок этмоқликка бел боғлабсан, не журъат?

¹ Ёғий – душман, ёв.

Хатов юртин жиловлашга, тентак, кучинг етмайди,
Эсингни йиг, бундан буён адабсизлик кетмайди!»

Навкарларга буюрдим мен: «Қани, тўпланг
тез лашкар».
Етиб келди юлдузлардай саноғи йўк кўп аскар...

Қароргоҳда хилпирарди кизил-қора ранг байроқ,
Буюрдимки, йўлга тушсин ланкаар нак тонг отар чоқ,
Ўзим инграб, тақдиримни қарғаб дердим: «Нетгайман,
Ой юзлини кўролмасдан нечук жангга кетгайман?!»

Мен уйимга қайтиб келдим, яширин раиқда дил яра,
Кўз ёшларим оқар эди бамисоли шаршара:
«Қора бахтим! Наҳот, менга насиб бўлса фақат ғам?!
Нечун гулга интиламан, ҳидлолмасам бирон дам?»

Хўнграр эдим, бирдан элчи пайдо бўлди Асмадан,
Гангиб қолдим ўша фурсат кутилмаган бу хатдан.
Ёзибдики: «Қуёш юзли йўлларингга кўз тутар,
Тезрок келгил, оҳу фиғон вақти эмас, васл кутар!»

Бу хабардан хушвақт бўлдим, дил ёришди ва жўшқин,
Бокка ўтдим, мовий кўкда юлдуз тўп-тўп, гўзал тун.
Асмад бўлса, қарши олди – таниш айвон, таниш жой,
Табассум-ла деди: «Арслон, ётоғида кутар Ой!»

Йўл бошлади данғиллама ва юксак қошонага,
Ой сингари ёруғ сочар қиз улкан хос хонага.
Яшил сарпо, бўйи расо, нур ёғилар бетидан.
Тенгсиз гўзал пошша кизни кўрдим парда кетидан.

Гиламига оёқ босдим, тухфа этди табассум,
Дил уйимга ёруғ шуъла тушди гўё ўша зум.
Болишига суянганди, қуёш эди жамоли,
Бир бокди-ю, юзин тўсди тагин нафис рўмоли.

Жорияга¹ буюрдики, менга берсин тез болиш,
Ўтирдим мен ёр ёнида, эсдан чиқди ғам, нолиш.
Терс тақдирни лаънатламиш кўнглим эди шодумон,
Кучим етса, такрорлайн, нелар деди у жонон:

«Баҳодирим! Индамадим сени илк бор кўрган кун;
Чўлда қуёш қовжиратган гул сингари сен сўлгин,
Қора, наргис кўзларингда қайноқ ёшлар паймона;
Сукут этдим, менга, ахир, ҳаё эмас бегона!

Қиз севгани қаршисида ювош бўлсин ва оғир,
Лекин севгим зўррок келди, маҳв² этарди у, ахир.
Жилмаярдим, лекин махфий оҳ чекардим беқарор,
Сирдош Асмаат кўмагида охир этдим ошкор.

Ҳаёт йўлин биргаликда ўтайлик биз икковлон,
Вафо расмин сақлагайман, токи танда тирик жон,
Онт ичаман, сўздан қайтсам, тил тортмайин ўлайин,
Тўккизинчи кўкдан қулаб, тўзон ва хок³ бўлайин.

Дағаллик-чун хатовларни жангда янчиб, йиғ ўлпон!⁴
Ишонаман, зафар олиб қайтажаксан соғ, омон.

¹ Жория – чўри, оксоч.

² Маҳв – йўқолиш, йўқотиш.

³ Хок – тупрок.

⁴ Ўлпон – ер солиғи.

То бахтиёр кўришгунча юпанч бўлур ким дилга?
Қалбим олиб, ўз қалбингни ташлаб кетгил кафилга.

Севган ёринг бўлишдан ҳам ширин қисмат бўлмагай!
Умидворман, Эгам мени бемурувват қўймагай.
Совук зулмат босган дилим ёритишга сен қодир,
Токи гўрга киргунимча сеникиман, баходир!»

Эзгу китоб тепасида қилдик икков аҳд-паймон,
Мангуликка вафо расмин бузмасликка тикдик жон:
«Баходирим, – деди, – сенга бўлғум доим вафодор,
Кўнглим олса биров, дарҳол жоним олсин Бирубор!»¹

Хурсанд этди ширин суҳбат – нозикадо, меҳрибон,
Мевалардан тотдик бирга, сўзлашардик биз ҳамон.
Хайрлашдим у кўзларимдан окди ёшлар тошқини,
Лекин дилга шуъла отди ёр кўзларин чақини.

Айрилмоқ кўп оғир бўлди, кўз узмасдим юзидан,
Лекин қувват олди қалбим тағин ёрнинг ўзидан.
Асло ботмас қуёш эди менга у соҳибжамол,
Севганим-ла хайрлашдим, руҳан нақ коя мисол.

Дедим: «Мардни шавкат кутар! Чалинг карнай,
ноғора!»

Жангга тайёр қўшин сони ортар эди тобора.
Юриш қилдим хатовларнинг устига мен худди шер,
Лапшкар юрган йўллар бўйлаб титрар эди бутун ер.

Биёбондан ўтмоқдаман, ортда қолди Ҳиндистон,
Қаршимизга элчи келди – юборибди Рамазхон.

¹ Бирубор – Яратган, Худо.

Дилга ором берадиган сўз айтди хон элчиси:
«Хатовларнинг бўриларин ер Ҳиндистон эчкиси».

Рамаз совға юборибди ажойиб ҳам бебаҳо,
Элчи деди: «Хон ялинар, бўйнимизда бор гуноҳ;
Ғазаб қилма, раҳм эт бизга, хароб этма, бер омон.
Пешкаш¹ бўлсин, таслим бўлсин сенга бутун
молу жон.

Гуноҳимиз кечиргайсан, ўзимиз ҳам пушаймон,
Тангри ҳақи, қўшинсиз кел, қиличсиз кел, паҳлавон.
Юртимизни вайрон қилма, пояндозлар йўлингга!
Лашкарсиз кел, қалъаларни топширайлик қўлингга».

Вазирлар-ла ақллашдим, берди менга маслаҳат:
«Ҳали ёшсан, шунинг учун биздан кенгаш ол, факат.
Огоҳ бўлки, душман тараф кўринади хийлакор,
Бир хиёнат юз бермасин, ваъда бўлиб бекарор.

Яхшиси шу – энг ишонган полвонлар-ла бирга кет,
Лашкар юрсин оркамиздан узоклашмай, кетма-кет.
Ихлос билан таслим бўлса, онт айласин Тангрига,
Бош тортса гар, аямасдан қаҳрингни соч барига!...»

Ёнга олдим шер шижоат уч юз полвон саралаб,
Лашкар қолди, булар билан кетдим саҳро оралаб.
Фармон бердим: «Бутун лашкар юрсин ордан изма-из,
Бир наърада қиличларни яраклатиб келгайсиз!»

Уч кун юрдим, тағин элчи, юборибди хон савғо,
Тағин кимхоб тўнлар келди, бошдан-оёқ сарупо.

¹ *Пешкаш* – тортик, инъом, эҳсон.

Рамаз дебди: «Мағрур меҳмон, кўзларимиз нигорон,
Тез келгилки, сенга деган тухфаларим бепоён».

... Отдан тушдим дам олай деб қалин ўрмон четида,
Тағин қанча элчи келди, ҳаёси йўқ бетида;
Тағин совға юборибди, менга қанча арғумоқ,
Элчи деди: «Дийдорингга хон интизор, тоқат тоқ...»

Ҳар яхшилик қайтар экан одамзоднинг олдидан,
Бир сир айтди кимдир келиб тунда Рамаз ёнидан:
«Сизга чексиз миннатдордим, қарзингиз бор
зиммамда,
Унутмайман, хоин бўлиш фикри асло йўқ манда.

Камол топдим, катта бўлдим мен отангнинг кўлида,
Сўзим шулки, тузук курган Рамаз сенинг йўлингда...

Ҳийла тўрин курган ёвинг, мунофиқдир Рамазхон,
Юз минг қўшин яширмишдир, ўралмишдир ҳар томон.
Шунинг учун Рамаз шошар, элчи-элчи устига,
Тез чора кўр, бало бўлур, тушмиш жонинг қасдига...»

Бу сирни мен ёнимдаги ёронларга¹ очмадим,
Тақдир ёзса, нима чора, мен чекиниб кочмадим.
Бир чопарни йўлга солдим хабар учун қўшинга:
«Тез етишинг, ҳаялламанг, кулфат тушди бошимга».

Эрта билан элчиларга дедим: «Билсин шоҳ Рамаз,
Бугун сўзсиз мен бораман, фурсат қолди жуда оз».

¹ Ёронлар – дўстлар.

Тушга қадар йўл ўтдим мен уч юз мард-ла, бўш сахро,
Агар тақдир ўлим ёзса, қочган билан йўқ даво.

Тепаликка чикиб кўрдим – кўтарилур гард-тўзон.
Билдим: йўлга тузоқ қуриб, келар эди Рамазхон...

Мағрур садо солдим: «Жангга ҳозирланинг, ёронлар!»
Совут кийди, тайёр бўлди дарров соҳибкиронлар.
Ясов¹ тортиб, мисли бўрон ёв устига қўйдим от,
Қиличларим ғилофидан чиққан эди тез ва бот.

Жангга тайёр турганимни тез англади Рамаз ҳам,
Таъзим бажо айлаб келди битта элчи ўша дам:
«Бизга берган ваъдангиздан бўлдингизми пушаймон?»
Аслаҳадор, жангга тайёр кўринасиз, қаҳрамон!»

Жавоб бердим: «Барибир сиз канча ҳийла айламанг,
Ҳинд лашқарин хиёнат-ла қирамиз, деб ўйламанг...»

Элчи кетди, фурсат ўтмай қарши қўшин тузди саф,
Тутун чикиб, белги берди, тўлиб кетди ҳар тараф.
Пистирмадан сонсиз қўшин пайдо бўлди ўшал дам,
Икки ёндан ҳамла қилди, чекилмадим бир кадам.

Қалқон тутдим, совут кийдим, бошимда бор дубулға,
Ғазаб билан жангга кирдим, оқар эди қон жилға.
Сафларини бузар эдим қилич чоғиб, хой-хойлаб,
Аммо лашқар сонсиз эди, келар эди авайлаб...

Тағин лашқар ўраб олди, айланамда қаттиқ жанг,
Қонлар окди, бир зарб ила бўлур эди ҳоли танг.

¹ Ясов – саф, қатор.

Қилич урсам, икки бўлак бўлур эди хар душман,
Яқинлашсам, қочишарди бас келолмай битта жон.

Кеч кирганда ёв томонда садо солди бир одам:
«Парвардигор қаҳри келди, ортга кайтинг ушбу дам.
Қаранг, тўзон пайдо бўлди – бу Ҳиндистон лашкари.
Барчамизни кириб ташлар, ана келур биз сари».

Мен билдимки: қўшин менга ёрдам учун шошибди:
Тун-кун демай йўл юрибди, тоғу чўлдан ошибди.
Кенг саҳрога сиғмай кетди – лашкар бўлди ораста,
Жанг довлини¹ коктирдим мен, жангга ҳозир
хар даста.

Буни кўриб ёв лашкари қочди, қувдик орқадан,
Саҳро бўлди жанг майдони, майдон бўйлаб окди қон.
Рўбарўдан Рамаз чиқди, қиличбозлик бошладим.
Отдан уздим, асир этиб, маҳкам боғлаб ташладим.

Қочкинларни тутиб олдик, тутқун бўлди барчаси,
Мағлуб бўлди малъун Рамаз, ўлиб кетди қанчаси.
Душманимиз жазо олди қилмишига яраша,
Асир тушган қўшин тинмай қилар фиғон, хархаша.

Шу саҳрога кўнди лашкар дам олгани жангдан сўнг,
Бир қўлимга қилич теккан, аммо ишим келди ўнг...

Қўшинимни юбордим мен тўплағали ғанимат²,
Ўлжа олиб мағрур қайтди, тошиб кетди шон-шавкат.

¹ Довл (Довул) – катта ноғора.

² Ғанимат – ўлжа.

Ёв конидан чексиз саҳро бўлган эди лолагун¹,
Жангсиз шаҳар дарвозасин очдирдим мен ўша кун...

Қалъалару хазиналар менга ўтди бус-бутун,
Душман ўзи қилмишига пушмон бўлди ўша кун...

Хазинаю дафинани² бирин-кетин кўрдим мен.
Ажойибот-ғаройибот орасида юрдим мен.
Бир ажойиб дурра, нимча олдим шунча давлатдан,
Шундоқ мато, агар кўрсанг, аклинг шошар хайратдан.

Қандай уста тўкигандир, нафис эди нақадар.
Кимки кўрса хайрон қолар, ошуфтаю гирифтор,
Зарбофт десам, зарбофт эмас, кимхоб десам,
кимхобмас.

Ўтда ёнмас, сувга ботмас мато дердим ҳар нафас.

Бу совғани суюқлимга атаб олдим атайин.
Хокон учун бутун давлат кимматбаҳо матойи!
Минглаб ҳачир туяларга юклаб олди лашкарим,
Чопар кетди шоҳ билсин, деб ғолибият хабарим.

XII

НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ТАРИЭЛГА МАКТУБИ

Асмаат менга хат топширди кунчеҳра Нестонимдан.
Мен ўқидим: «Сен кимматли гавҳарлардан порлоқсан.
Сен сафардан қайтар чоғи ҳуснинг кўргач мафтунман.
Йиғилардан, ёлғизликдан қутулганга мамнунман...

¹ *Лалагун* – лола рангли, кизил.

² *Дафина* – бойлик, хазина.

Дуррачангни совға қилки, менга бўлсин у кутлуг,
Олиб юрсам кўзинг кўриб, бахтларга бўлгай тўлик.
Эвазига билагузук юбораман армуғон –
Жилосидан шу кечамиз бўлиб қолсин дурахшон!¹

... Армуғонни олиб келган Асмаат қилди сингиллик,
Нома билан билагузук дилга берди енгиллик,
Армуғонни қўлга такқач ёрга қилдим қуллукни
Ва юбордим ўрасин деб дуррачани, қийикни.

ХІІІ

ТАРИЭЛНИНГ МАЪШУҚАСИГА ЁЗГАН МАКТУБИ

«Қуёшдай қиз, сулувлигинг барқиға² мен парвона³,
Мадорим йўқ, карорим йўқ, ақлу хушдан бегона.
Мажнун бўлдим, латофатинг каршисида девона,
Ижозат бер, кулинг бўлай, хизмат қилай мардона!

Эсингдами, лутфкорим, хамдард бўлдинг бир замон,
Бахтиёрман, эсдан чиқмас ўша фурсат ҳеч қачон.
Билагузук юборибсан менга улуғ армуғон,
Суюнчимни нечук айтай, эй қуёш қиз – Дарижон.

Сен сўратган дуррачани юбордим мен, гулрухсор,
Нимчани ҳам сенга атаб келтирганман, азиз ёр.
Мажнунингман, куч бағишла, фироқингда қўйма зор,
Бу жаҳонда сендан азиз, сендан якин кимим бор?»

¹ *Дурахшон* – порлок.

² *Барқ* – чакмок, яшин.

³ *Парвона* – кечаси шам ёки чироқ атрофида айланиб, ўзини унга урадиган ҳашарот.

Хатни Асма¹т олиб кетди, мен уйкуга кўйдим бош,
 Чўчиб турдим, чунки тушда жилва қилди у куёш:
 Кўзни очдим, аммо у йўк, ҳаёт гўё тун бўлди,
 Ширин тушим такрорланмай жигар-бағрим
 хун¹ бўлди.

Ўрдасига² чакирибди эрта билан шаҳаншоҳ,
 Қутлуғ хабар эшитгандай шошиб кетдим баногоҳ.
 Шоҳ, малика илтифот-ла кўз ташлашар мен томон,
 Шоҳ лутфи-ла тахт ёнида ўтирдим мен ўшал он.

Хоқон деди: «Йиллар ўтар, чолман – ўрним тўрдадир,
 Аммо, сўнгги куним якин, бир оёғим гўрдадир.
 Қизимиз бор, менга ўғил бермагандир Худованд,
 Мен ўлганда хинд тожига лойиқ ворис киз фарзанд.

Баҳодирлар аро борми, айт, ўзимдай мард биров?
 Салтанатни топширайин, бўлса лойиқ, бир куёв.
 Эга бўлсин мулкимизга шундай доно, жанговар,
 Ёв қиличи сололмасин бошга кўркув ва хатар».

Мен дедимки: «Ўғилсизлик оғир сенга, эй хоқон,
 Лекин кизинг – куёш ўзи, ёруғ олар кенг жаҳон,
 Тангри суйган йигит сенга куёв бўлур шақим йўк,
 Сайлаб олиш ўз ҳукмингга – ўзга сўзга ҳақим йўк».

Бир шум хабар тахмин айлаб, қуйи солдим бошимни:
 Ўйладимки: «Майли, ичай золим тақдир ошини».
 Хоқон деди: «Хоразмшоҳ ўғли каби йўк биров,
 Фақат ўша олур шаънимизга боп куёв».

¹ Хун – қон.

² Ўрда – хон қароргоҳи, сарой.

Равшан бўлди – илгаридан қисматдир ёт шаҳзода,
Айтгулик сўз дилда қолди, қайғу бўлди зиёда.
Мен хоконнинг хоҳишига нечук айтай қарши сўз?
Юрагим кул бўлди, гўё кўкрагимни олди муз...

Хоқон дарров нома ёзди Хоразмшоҳ номига,
«Ўғлинг келиб устун бўлсин давлатимиз томига,
Ёлғиз кизим – ворисимдир, тожим унга қолади,
Шаҳзодани юбора кўр, кўнглимиз шод бўлади».

Элчи қайтди, шаҳаншоҳга талай совға – гулдор тўн,
Хоразмшоҳ рози бўлмиш, нома ёзмиш содда, жўн:
«Тақдир шуни хоҳлар эса, рози бўлдим юз марта,
Маликадай гўзал келин тополмайман, албатта».

Хоразмшоҳ пойтахтига элчи тағин йўл солди,
«Шаҳзоданинг жавобини кутаман», – деб шоҳ қолди...
Тўп ўйнагач, бир кун роҳат ётар эдим уйимда,
Яқинлашган балоларнинг оғирлиги кўнглимда.

Неча марта ханжар олдим – хавфлик эди бу фурсат,
Аммо, бир кул қутмаганда олиб келди менга хат:
Асмаёт ёзмиш: «Сарви бўйлик ёр интизор йўлингга,
Тезроқ келгил, азиз йигит, бокма ўнгу сўлингга».

Соҳибжамол қасри томон шошиб кетдим ўша дам,
Боғ минори бурчагида кутар экан Асмаёт ҳам,
Нимадандир изтиробда, ёши тинмас кўзида,
Бир машаққат кўланкаси маълум эди юзида...

Мушкул бу дам, шубҳаю ғам, изтиробда турардим,
Асмаёт мени оромгоҳга бошлай кетди, мен бордим.

Парда очди – офтобимни кўрдим, танга кирди жон,
Қайғуларим учиб кетди, аммо қиз кўп паришон.

Тўлин ойдаи ёруғ сочар шу пайт унинг жамоли,
Елкасида очиқ-чочик товланарди рўмоли.
Тахт устида ўтирарди, лабда қотмиш айтар сўз,
Кўз ёшини зўрға тутар, ғазаб сочар икки кўз.

Тоғ устида йўлбарс янглиғ ўт сачради у караш,
Бу гўзалга тенг келолмас на ой, на сарв, на қуёш,
Маликадан анча нари ўтирдим мен журъатсиз,
Кўз ташладим, бирдан турди ёнар кўз-ла пошша қиз.

Сўз бошлади: «Аҳду паймон расмин нечук бузолдинг?
Қасамларинг поймол этиб, ваъда ипин узолдинг?
Тангри ўзи жазо берсин сўздан қайтган номардга!»
«Гуноҳим айт!» – дедим, – дучор бўлди бошим
не дардга?

Менинг айбим айтсанг агар, жавоб бергум, қуёшим,
Ранжишларга сабаб надир, сўйла, битди бардошим».
Ахир, деди: «Хиёнаткор! Бундан оша нетардинг?
Алданганман, уят менга! Ипкинги ёлғон, йўқ дардинг!

Хоразмлик шаҳзодага унашгани биласан,
Маслаҳатда бор эдинг-ку, нега бағрим тиласан?
Қандай журъат? Ваъда қани? Вафо расми йўқ санда!
Аёв бўлмас – қилгум сени бадном, расво, шарманда...

Кимки бўлсин – тожу тахтни эгаллашга қўймайман,
Ҳиндистонни келгиндига топширгунча ўлгайман!

Сенга маъкул бўлмас эса, хийла қурмай, кет, турма!
Фикру зикринг қилигингдай беномус ва уйдирма.

Балки сенга Ҳиндистонда бадбахт кунлар туғдиргум,
Ё бу юртдан жўнаб қолгин, ёки дарҳол бўғдиргум:
Мендақани тополмайсан осмонда ҳам, бўл ҳушёр».
Кўз ёшини тўхтатолмай йиғлар полвон нолакор.

Давом этди: «Англадимки, биз айрилмас қўшалок,
Бор кучимни кўзга тўплаб, ёрга бокдим ўшал чок.
Қуёшимдан айрилсам гар менга ҳаёт на даркор!
Қонларимни ичиб тўймас золим фалак шум, ғаддор.

Қуръон олдим тахт устидан, Нестон боши ёнидан,
Даст кўтариб қасам ичдим Тангри ва ёр номидан:
«Эй қуёш қиз, парвонаман жамолингнинг шамига,
Ўлмай туриб бир сўз айтай – ғам қўшма дил ғамига.

Ёлғончилик душманимдир, инон менга, бағрим қон,
Агар аҳдим ёлғон бўлса, ағдарилсин кенг осмон.
Ёвузликка бегонаман, тингла, ахир, арзи ҳол!»
Розилигин имо ила билдирди у ёр дарҳол.

Мен дедимки: «Ишк ваъдасин агар қилсам поймол,
Тангри мени жазоласин худди чакмоқ урган тол...

Маслаҳатга соҳибфармон мени таклиф айламиш,
Хоразмлик шахзодани унинг ўзи сайламиш.
Норизолик шоҳ олдида тентаклик ва маъносиз,
Гўё маъкул, дедим, аммо дард ичимда, сўлим қиз!

Озорланиб ўйладимки, – англаб етмас шоҳ наҳот,
Салтанатга содиқ сокчи йўк эмас – бор, барҳаёт,
Тоғу тахтга, мамлакатга фақат-фақат ҳақли мен,
Хоразмшоҳ омон топмас, яёвмасман, отли мен.

Билардимки, бу никоҳни бузмас содда баҳона,
Ўйлай-ўйлай саҳро кездим, суюнч бўлди бегона.
Ёвуз мотам қаршисида бош эгма Мажнун каби,
Шаҳзодага сен тегмайсан, ёнса-да, шоҳ ғазоби».

Баҳодирлик – муҳаббатга қурбон бўлди беимо,
Юпатишлар, иқрорлардан очилмишди гулсиймо.
Киприкларда садаф ёшлар, боқиб қулди Дарижон,
Деди: «Нечук хиёнаткор атадим мен, бадгумон?

Инонаман, мунофиқлик – алдамчилик сенга ёт,
Сен вафоли баҳодирсан, шубҳам йўк, сен пок бир зот.
Сўра мени ва тожини берсин отам – Парсадон,
Ҳиндистонда ойлар, йиллар сурайлик биз
хуш даврон».

Ғазаб ўти кўзларида сўниб, бўлди мулойим,
Дер эдимки, яна порлар бу қуёшим, бу ойим,
Биринчи гал ёрга яқин ўтирдим мен ўшал қун,
Нестон деди: «Инонаман, жигар бўлмас тағин хун.

Аммо ўйлаб иш кўрайлик, шошилгандан на фойда?
Донишманддай қисматни ҳам ҳисобга ол ҳар қайда.
Агар тўйга қарши турсанг, шоҳ қаҳрига қоласан,
Адоватдан эл бошига қазо-қадар соласан.

Хоразмдан куёв келур, бошланур тўй-маросим,
Айриликда суюнчимиз мотам бўлур, куяр ким?
Толе куши бориб кўнар келгиндининг бошига,
Йўк! Эронлик бўлолмади эга тоғу тошимга!»

Мен дедимки: «Дилни тўк тут, у сени ҳеч ололмас,
Майли келсин Хоразмдан кўшин, менда тиг-олмос.
Иродамни ишга солай, кирғин қилай, тўкай кон,
Ғов бўлганлар ҳалокатга дуч бўлишар беомон!

Нестон деди: «Мен аёлман, аёлларча ўйлайман,
Аммо бекор кон тўкишга асло рози бўлмайман.
Шаҳзодани ўлдир факат, лашкарини қилма хор,
Тақир ердан мева унар, Тангри берса, эй сардор...

Шаҳзодани қатл айла-ю, шаҳаншоҳга тўғри бор:
«Ўзгаларнинг Ҳиндистонда ҳақи йўк, – деб айт,
сардор,
Ёвга дирҳам¹ раво эмас, салтанатга эга – ман,
Йўк десанг, бош кўтараман, бир четингдан тегаман».

Падаримга сезилмасин бизнинг ишқу муҳаббат,
Хокон билан келишарсан шу йўсинда сен факат.
Унинг ўзи куёвликка сайлар сени, ноилож,
Иккимизга қолур, сўзсиз, Ҳиндистонда тахту тож».

Доно кизнинг кенгашлари бағишлайди ғайрат, жон,
Суянчигим – қиличимдир, ёвга бўлмас ҳеч омон.
Кетайин деб турдим, менга ноз-ла боқди Дарижон,
Бир қучишга ботинолмай термулардим нотавон.

¹ Дирҳам – кумуш танга.

Чиқиш мушкул бўлди, лекин хайрлашдим ниҳоят,
Дил сирдоши Асмат мени йўлга солди сердиққат.
Бахт, тасалли кутган юрак бўлди юз кат беором,
Қадам оғир, тилда эса такрорланур нозик ном.

Хоразмлик келди, деган хабар билдик элчидан.
Қандай билсин куёв, уни ажал кутар ушбу тун!
Шоҳ қувонар, тўй-томоша бошлаб нозли Нестонга,
Кулар юз-ла суҳбат этар, гўё лутфи зўр манга...

Шоҳ буюрди: «Сайҳонларга чодир куринг етгулик,
Шаҳзода ҳам, лашкари ҳам роҳат-ором этгулик.
Ёронларим, лашкарларим бўлсин бутун хизматимда,
Чодир кургач, сен ўрдага хозир бўлгин, албатта».

Буюрдимки, ипак бўлсин чодирлари бус-бутун,
Куёв келди лашкари-ла пайшанба кун кечкурун.
Сарой аҳли, бутун қўшин пешвоз бўлдиқ меҳмонга,
Ҳар қабила ўз сафида турди келиб майдонга.

Шоҳ амрини куч аямай қилдим тўлиқ, жобажо,
Ҳордик учун уйга қараб келар эдим мен танҳо,
Йўлда навкар Асмат ёзган мактуб берди қўлимга,
Дарҳол билдим, сарви бўйлик интизордир йўлимга.

Ёр амрига бўйинсуниб, ҳузурига йўл солдим,
Тағин Асмат кўз ёши-ла, қарши олди, лол қолдим,
Деди: «Сенга ён босай деб, қолаёздим балога,
Ёклаёлмай гирён бўлдим, канча тушиб орага».

Бирга кирдик, киз юзида қаҳру ғазаб қўлкаси,
Онт этаман, у офтоб, у гўзаллик эркаси...

Сўз бошлади: «Наҳот, жангдан бўйин товлаш
истайсан?
Қасам қани? Кўрқоклардай нега ортга қистайсан?»

Қаттиқ ранжиб жавоб бердим маликага тўхтовсиз:
«Бизга ҳеч ким ғов бўлолмас, инон-инон, пошша киз.
Менга унча зарур эмас жангда аёл нидоси!
Рақибимни йўқ қилурман, жоним ёрнинг фидоси».

Уйга қайтдим, қулларимни йиғдим, бари жанговар,
Шаҳаримиз канорига¹ чиқдим барча баравар.
Қонга ташна кириб бордим куёв ётган чодирга,
Шаҳзодани пачокладим шамшир олмай хотирга.

Оёғидан тутиб роса урган эдим устунга,
Ўлди, бутун умидлари айланмишди тутунга.
Бирдан кўшин ўртасида кўтарилди ғалаён.
Ўровлардан ёриб ўтдим кийиб совут ва қалқон.

Хоразмшоҳ аскарлари қувлаб қолди орқамдан,
Қиличимнинг зарбасида қолганлари берди жон...

Фармон бердим чопарга мен: «Лашкар етсин ёрдамга,
Ўлка бўйлаб жар сол, англат ихлосманд ҳар одамга».
Кун, тун демай ҳамла қилар Хоразмшоҳ лашкари,
Мени кўрса, қочишарди кўркиб, гўё сарсари².

Ўровдан йўл очмоқчийдим янги чиқиб қалъадан,
Аммо менга юборибди уч вазирни Парсадон;

¹ Канор – чекка, чет.

² Сарсар – қучли ва совуқ шамол, дахшатли бўрон, довул.

Шоҳ дебдики: «Сен ўғлимдай яқин эдинг, билур эл,
Юрагимга ништар бўлди бу ўлим, эй Таризэл!

Мартабамни ерга урдинг, бадном этдинг тўкиб кон,
Маликага ошиқ бўлсанг, нега тутдинг сен пинхон?
Қариганда қолган умрим захаролуд¹ бўлдим?
Ўғиллигинг унутдингми? Умид нобуд бўлдим?»

Жавоб бердим: «Пўлат янглиғ бардош қилдим,
улуғ шоҳ,
Оғир ишнинг урдасидан чиқолдим мен, бўл огоҳ...
Гар ўғилга санар эсанг, меникидир Ҳиндистон,
Шу бу кундан давлат тожи менинг ҳаққим, эй ҳокон...

XIV

НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ЎҒИРЛАНГАНИНИ ТАРИЭЛ БИЛИБ ҚОЛГАНИ

Беҳабарлик кўп қийнагач, ёрга чопар юбордим;
Изтироб ва ташвишларда мен фалакни қарғардим...
Бир кун қўрғон минорида турган эдим сермалол,
Шунда бирдан кўриб қолдим ачинарлик бир аҳвол.

Чўл томондан икки киши ташларди судраб одим,
Разм солиб қарадиму беҳосдан қалтирадим,
Мен Асматни таниб олдим! Юзи ғамгин, пажмурда²,
На чехрада кизиллик бор, на табассум лабларда.

¹ Заҳаролуд – заҳар аралашган, заҳарли.

² Пажмурда – сарғайган, қуриган, эзилган.

Мен кўргондан тушиб дарҳол улар томон югурдим.
«Не мусибат юз берди, айт!» – деб Асмадан мен
сўрдим.

Ўлгунича маъюс ҳолда деди Асмаат дилфигор:
«Кўк куббасин тепамизга кулатди Парвардигор!»

«Яна нима бало чикди?» – суриштирдим Асмадан,
Офатларнинг чанғалида ўртангандай гулбадан –
Бошга тушган можаронинг ўндан бирин айтолмай,
Ёноклардан кўкрагига кон томарди пайдарпай¹...

«Хоразмшоҳ халокати элда гапу сўз бўлди,
Шоҳ Парсадон аччиғланди, қаҳру ғазабга тўлди,
Шунда сени чакиртириб жазоламоқ бўлганди,
«Амир кочди», – деган хабар унга ташвиш солганди.

Сени чакиб: «Телба амир кўркиб кочди», – дебдилар,
Чопарларга ишонмайин, ғазабланган у раҳбар:
«Маликани севар экан Таризл девонавор,
Бегуноҳнинг конин тўкиб, мени қилди шармисор!

Жазолайман мен Доварни, у имонсиз синглимни!
У қизимни йўлдан урди ишга солиб тилсимни.
Иффат, номус йўлларини бекитди у беахлоқ.
Мен Доварга шафқат қилсам, Тангри қилур мени ок!»

Шоҳга одат эмас эди курукгина дўк қилмоқ,
Бирон жазо ўйлаганда чакнарни мисли чакмоқ.
Хукмдорнинг таҳдидларин Доварга етқиздилар,
Каждан² қолган у беванинг ўзи эди жодугар.

¹ *Пайдарпай* – кетма-кет.

² *Каж* – одамга ўхшаган ярим афсонавий махлук.

Шайтонларнинг дастёри олиб келди хабарни:
«Жаллодларга топширмакчи шоҳ сендай

муштипарни».

У онт ичди: «Айбим бўлса менгинани ер ютсин,
Аммо тентак қизчага мен ишлатиб қўяй афсун!»

Дарижон сен ғойиб бўлгач, балодан ҳазар этиб,
Шаффоф рўмол ёпинди у ғамгин кўзин бекитиб;
Бирдан Довар кириб келиб бағиллади ҳаёсиз;
«Ҳай фоҳиша! Худо урғур, йўлдан озган, шалок қиз!

Бундай мохов ишга қандай журъат қилдинг, мочағар?
Меҳмонга сен қотил йўллаб – мени қилсанг жавобгар.
Назоратсиз қўйдим сени, ўзимдан чиққан хато,
Энди сендан касос олиб, ёрингдан килай жудо!»

Маликани ағдарди-ю, тортиб олди рўмолин,
Қонатгунча ура солди аямай қиз жамолин.
Қиз бечора кучдан қолди, хўрсинди ва ингради,
Мен келтирган дориларнинг бўлмади ҳеч мадади.

Аламини киздан олгач, Доварнинг жаҳли тинди,
Амри билан кириб келди икки ҳабаш¹ келгинди.
Қунчеҳрани ушлаб олиб, сўкиб, таҳкир этдилар,
Ўтинчларин писанд қилмай тахтравонда элтдилар.

Қизни солиб бир қайиққа суздилар уфқ томон,
Довар эса ўйлаб қолди: «Мен бўлурман тошбўрон,
Сазойи бўлмоқдан кўра ўлдирайин ўзимни!»
Юрагига ханжар қадаб, бажарди ўз ҳукмини...

¹ Ҳабаш – қора танли.

Унга дедим: «Жафокашим, бу йиғилар бекорчи!
Дарижонни ахтармоғим виждонимнинг чин бурчи,
На тоғ йўлим тўса олур, на денгизлар, на кумлоқ!»
Синовларда қалб чиниқди бамисоли тош – чакмоқ.

Ҳали умид узмагандим, ўйлар эдим қайғуда:
«Мен ўзимни ҳалок этсам, ҳеч нафи йўқ, беҳуда!
Ҳаялламай, ёрни топмоқ учун йўлга чиқсам ман,
Йўлдошликка кўп синашта одамлардан йиғсам ман!

Яроғландим, маъюсликнинг пучлигини англадим:
Маҳрамлардан юзу олтмиш сипоҳини танладим.
Биз қалъани ташлаб чиқдик, жиҳозланиб йўл юрдик,
Бир денгизга келиб етиб, бир кемага ўтирдик.

Денгизларда сузар эдик, тинчимасди ҳеч юрак,
Ҳеч қаерда Дарижондан ололмадик биз дарак.
Фақат дардга йўликардим кезганда диёр-диёр,
Менга мадад қўлин чўзмай унутди Парвардигор.

Ойлар ўтди, заҳмат чекдим ҳар ойни йилдай сезиб,
Севгилимни ҳатто тушда бўлмади кўрмоқ насиб.
Офатлардан бирин-бирин қирила кетди қўшин,
Мен Тангрига таваккал деб оқизмадим кўз ёшин.

Охир, етмай биз муродга, чикиб қолдик қирғокка;
Ҳеч кимсанинг насиҳати кирмас эди қулоққа.
Тарқалишди бу сафарда соғ қолганлар жамиси,
Ҳақ таоло, нечук бўлса, ўз қулларин ҳомийси.

Фақат Асмаат заҳматимга шерик бўлган дугона,
Тирик қолган икки навқар таянчимда ягона.

Дарижондан на овоза, на хабар, на афсона,
Ғойиб бўлди, тополмадик, жаҳон бўлди ғамхона.

XV

НУРИДДИН-ФАРИДУННИ УЧРАТГАНИ ҲАҚИДА ТАРИЭЛНИНГ ХИКОЯТИ

Боғзорлардан юриб бордик тунда сув ёкасидан,
Эртасига шаҳар кўрдик қоялар орқасидан;
Лекин менга ирганч эди умуман бани одам¹,
Шунинг учун шаҳар бормай, ўрмонда қилдик тўхтам.

Кўҳна дарахт соясида ётгани топдик пана,
Аммо кўзим очган билан куйинди юрак яна.
Ўғирланган қиз ҳақида ололмадик ҳеч хабар,
Шуни ўйлаб, тағин хуноб бўлиб кетди шу кўзлар.

Бирдан қимдир хайқирди-ю, манзилимиз ёнида –
Отга қамчи босиб чопган суворини кўрдим ман;
Қиличлари чўрт узишган, бўялган қонга ўзи,
Қисмати қарғишларди, қимгадир дўк ҳар сўзи.

Қора отлик мард, чамаси, энди жангдан ўтганди,
Кейин менга тортиқ бўлган у от жуда кетганди.
Соҳил бўйлаб чопаетган отликқа қул жўнатдим,
Сўйла: – Сени қим ранжитди, эй арслон? – деб
сўратдим.

Жавоб олмай қайтиб келди қул паришон, қайгуриб,
Мен йўлидан кесиб чиқиб, сўроғладим хайкириб:

¹ Бани одам – одам авлоди.

«Агар таҳқир қилингансан, сенга бўлай муовин!»
Бу нидони у эшитгач, тортди отнинг жиловин.

Маъқул тушди унга сўзим, жавоб берди дўстона:
«Агар менга кулок солсанг, айтиб берай ростона!
Менга ногох ҳамла қилди эчкидай кўрқок ғаним,
На бошимда дубулғам бор, на қўлимда қалқоним».

Бегонага жавоб бердим: «Юраги бўш эр эмас,
Мард бўлганлар ялангланган қиличлардан чўчимас!»
Гўё эски кадрдондай юриб кетдик ёнма-ён,
Кўзлар акиқ, қад келишган, менга ёқди ул ўғлон.

Бир навқарим табобатдан унча-мунча уқарди,
Яраларин ювиб, ўкнинг бошоқларин чиқарди.
Сўрадимки: «Қайси душман сенга қилди жиноят?»
У толеин қарғади-ю, бошлаб берди хикоят:

... «Менинг шаҳрим – Мулкисангсор, кўрганни қилар
мафтун,
Ўзим тожга ворис бўлдим. Мен – Нуриддин-Фаридун.
Бу кўрилган молу мулклар бари менга қарамдир.
Салтанатим зўр эмасу қўп эллардан кўркамдир.

Ўғилларга бўлган эди бобом юртни рўйи-рост,
Денгиздаги битта орол отамдан менга мерос.
Бироқ, менинг оролимга ўрнашди бир амаким,
Унинг ҳақсиз бу феълига кўнмади ҳеч юрагим.

Бир кун овга чиққанимда ерларимдан ўтдим мен,
Қайик тушиб мерганлар-ла оролга юз тутдим мен.

Факат бешта парвоначи¹ олиб чиқдим шикорга,
Қолганларин – тайинладим кутсин, юрмай бекорга.

Денгиз ўтиб ҳамроҳлар-ла биз оролга чиққан он –
Дедим: «Бунда жигарлар-ку! Нима керак посбон?»
Қандай, ота уруғ билан жанжал чиқар шу галда,
Мен овларни кува солиб чопар эдим пайкалда.

Ўзини бек санаган тегиша кўрма, дўстим,
Оролдаги баковуллар менинг йўлимни тўсди.
Катта лашкар тўплаб олиб амакиваччаларим,
Қирғоқдаги сипоҳимга тўсатдан қилди хужум.

Шақирлаган шамширларнинг ялтирашин кўрган дам,
Қайик тушиб жўнадимки, сипоҳга берай ёрдам;
Ёвлар менга тўлқин каби шу чок ҳамла этдилар,
Аммо шуҳрат баҳрасини топмади лаънатилар.

Ёвни қўллаб келаётган тағин лашкар кўринди,
Ўнгу сўлдан ёв бостирди, мен даргазаб уриндим –
Дуч келганни пачақладим, кирди, кесди яроғим...
Чопкинлардан килич синди, ўқсиз қолди садоғим.

Тўқнашувда коним қизган, отни солдим денгизга,
Ишонмайин кўзларига йўл берди ёвлар бизга.
Тўлқинларнинг қучоғида қирилди мерганларим,
Яқинласа ирғитардим, қочарди малъун ғаним!

Безбетларни жазоларман Тангри ҳукмин ўрнатиб,
Душманлардан ўч олурман, жигар-бағрин қонатиб!..»

¹ Парвоначи – сарой мансабдори.

Фаридуннинг касоскорлик ташнасига бериб тан,
Дедим: «Шу тоб ховликмагин! Ёв кутулмас жазодан.
Биз ўша қув ўғриларни янчиб ташлаймиз бирга,
Шармандасин чикарамиз, чўкдирамиз тиз ерга!..»

Пойтахтига бориб қолдик – ихчамгина бир шаҳар.
Фаридунни кутиб олди қалъадаги лашкарлар...

XVI

ТАРИЭЛНИНГ ЁРДАМИ БИЛАН НУРИДДИН- ФАРИДУН ҒАНИМЛАРНИ ТОР-МОР КЕЛТИРГАНИ

Жароҳати битгач, султон яроғланди, отланди,
Қайиқ-кема жиҳозланиб, кўшин-қурол тўпланди.
Фаридунни кўрган лашкар Худовандга шукр этди,
Душманлардан қандай қасос олганин айтай энди:

Денгиздаги тўлқинларни ёриб келарди душман,
Қулоҳ¹ кийган сипоҳийлар ўнта қайиққа тушган.
Келиб қолгач илғор қайиқ мен тўнтардим, кўмилди,
Манжалақи хотинлардай додлаб ёвлар гарқ бўлди.

Мен иккинчи қайиқни ҳам ботиролдим тўнтариб,
Сувдан шўнғиб чиққанларни пачакладим ағдариб.
Эшакларга зўр беришиб, орқага қочди душман,
«Баракалла!» – эшитардим Фаридун кемасидан.

Душман бизни пойлар эди оролнинг кирғоғида,
Сипоҳийлар инграр эди кизган уруш чоғида.

¹ Қулоҳ – бош кийими.

Ёв галасин мажаклашда Фаридун бўлди шаддод,
Кучи – арслон, юзи – қуёш, қомати мисли шамшод.

Амаки ва ўғли жангда тору мор бўлди бутун,
Билакларин кесдирмоққа буйрук берди Фаридун...
Кутулганлар оёғини қўлга олиб қочдилар.
Ёв енгилди, бизга қалъа эшикларни очдилар...

XVII

СУЛТОН НУРИДДИН-ФАРИДУННИНГ НЕСТОН- ДАРИЖОН ҲАКИДА АЙТИБ БЕРГАН ҚИССАСИ

Бир кун овга чиқмоқ бўлиб Фаридун-ла баробар,
Сохилдаги жарда туриб ҳар томон солдик назар.
Шунда султон алланима эслагандай бўлди-ю,
«Бу қирғокда кўп ғалати иш юз берди», – деди у.

Мен қизиқиб қулоқ осдим қахрамон ҳукмдорга;
У нақл этди: «Мен бир куни отланувдим шикорга¹,
От деганда лочин қанот, сувда ўзар ўрдақдан!
Пайкадимки, битта калхат анқайиб бокар кўкдан.

От жilовин тортиб олиб, тикилдим сув томонга,
Узоқ денгиз тўлқинида милтилларди кўланка,
Сув устида сирғанарди балиқчи қушдан ўзиб...
Фаразларда бошим котиб хайрон бокардим ўзим.

«Нима экан – куртми, қушми?.. Синчиклаб боқсам
– қайиқ,
Елканлари қатма-қату суръати тез ва қаттиқ.

¹ Шикор – ов.

У кайикда гавҳар каби ялтирар тахти равон,
Тахти равон ёстигида ўтирган моҳитобон¹.

Қора кажлар у қайикни ҳайдаб келиб кирғокка,
Бир нигорни чиказдилар қояликда тупрокка.
Қиз кўзлари бир жуфт яшин, билак каби кокиллар,
У дилрабо таърифида мактовлар камлик килар.

Зўрға босиб титроғимни қарардим беихтиёр,
Қор устида гул сингари сўлим эди ул нигор.
Ул нигорни эгаллай деб, денгиз томон елдим ман.
Арғумоғим қушлардан ҳам ўза олур, дердим ман.

Отим елдай учар эди – мени элтиб тилакка,
Аммо афсус кечикибман, лаънат дедим фалакка.
Худди шу тоб кайик сувда сузиб кетди ғоят тез,
Маҳликони² оборишди. Ўқиндим чиккудай эс».

Фаридунни тинглаганда кўзғаб кетди изтироб,
Кўз ёшимни тиёлмайин ерга чўкдим мен шу тоб.
Юзларимни тирнар эдим дардим бўлиб зиёда:
«Сарвинозни бир кўрганлар армони йўк дунёда!»

Таажжубга тушган эди бу ҳолимдан Фаридун,
Султоннинг ҳам ачингандан дили-бағри бўлди хун.
Овунтириб: «Сен ўзингни олдириб қўйма!» – деди.
Унинг ғамгин кўзларидан инжулар томар эди.

«Шу ноўрин нақлим ила кайфинг буздим, кўп аттанг!»
Сўзин бўлдим: «Подшоҳим, сен қайтгин надоматдан!»

¹ Моҳитобон – тўлин ва порлок ой; мажозан: гўзал.

² Маҳлиқо – ой юзли, гўзал.

Сен бир куёш кўргансанки, мен нурига парвона,
Можаромни тинглаб олсанг, қайғурасан дўстона!»

Ўз ғуссалик ҳикоямни айтиб бердим батафсил.
Султон деди: «Шошганимдан ўзим бўлдим қўп хижил.
Бу ерларда дарбадарсан, ватанжудо, ноилож,
Аммо сенинг пешонангга ёзилганди тахту тож...»

Султон касрин эшигида тортдик отлар юганин,
Шоҳга дедим: «Мен бахтсизга далдадир шу қилганинг...

Агар етсам муродимга дўст бўлурман умрбод,
Равшан ақлинг, ўткир тилинг менга ёрдам берсин бот!
Ўзимга ҳам, ёримга ҳам бахтни қайтиб олурман,
Уни банддан қутказмасам, аниқ билки, ўлурман».

Султон деди: «Жигарпорам, куёшга тенг, биродар!
Бу учрашув саодати ҳаётимни ёритар!
Бундан ортик саодатни не қиламан мен хаста!
Хизматингда қуллук қилиб турибман камарбаста.

Кўрасанми, ҳу кемалар турган жойда шаҳарни?
Унга бутун ер юзидан келтирарлар хабарни!..
Кемаларга буюрамиз – юриб боксин дунёни,
Дарғаларга тайинлаймиз ахтарсин маҳлиқони...

Шоҳ амри-ла тайёрланди денгизкезар сайёҳлар,
Айтилдики: «Сиз номаълум денгизларда сарбасар!¹
Гирдобларни кесиб ўтиб, маҳлиқони кидиринг,
Тўсикларни енгиб юриб, хушхабарлар келтиринг!...»

¹ Сарбасар – бошдан-оёқ.

Хайҳот, хайҳот! Дарижондан топмабди улар дарак!
 Яна оқди кўзларимдан аччиқ ёшлар селобдак¹.
 Фаридунга сўйладимки: «Энг каттик кун шу, эвоҳ!
 Биз айрилсак, менга жафо, Худованд ўзи гувоҳ!..

Энди бориб ўзим излай у туткун қуёшимни,
 Рухсат бергин, мушқил дамда олиб кетай бошимни!..»

Шундай бўлгач, кора отин менга тақдим қилиб ул,
 Деди менга: «Қуёш юзлик! Бу совғамни эт қабул.
 Биламанки, бўлак совға ёқтирмассан, паҳлавон,
 Аммо чопқир, келишган от сенга лойиқ армуғон»...

Соҳилдаги у диёрдан узоқлашиб мен кетдим,
 Денгизларда изғидиму ёт элларда сайр этдим.
 Ким дуч келса, суриштирдим кунчеҳрадан нишона,
 Жавоб топмай, дайдиб юрдим ёввойи ва девона.

Мен ноумид ўйлар эдим: «Чўллар кездим беҳуда!
 Толеимни қарғаб-қарғаб умрим ўтар қайғуда!»
 Садоқатли навқарларга ва Асмаатга сўйладим:
 «Қайтинг уйга, сизларни мен кўп овора айладим.

Шўрим курди! Мени қўйиб, юртингизга юз тутинг!
 Йиғиларим тугамайди! Сиз буни ҳам унутинг!»
 Аммо куллар кўкка қараб йиғлашиб қилди нидо:
 «Бундай сўзни тағин бизга эшиттирма, эй Худо!..»

Сўровларга кўниб мен ҳам улар билан бир кетдим,
 Лекин одам учраб турган ўлкаларни тарк этдим.

¹ Селоб – сел суви.

Бугуларнинг, кийикларнинг қирларига жўнадим,
Дараларда, водийларда, қояларда тунадим.

Кўпни кўрдим, ҳатто бир кун дев ғорига тушибман,
Хатарларни кўзга илмай девлар-ла олишибман.
Совутимни улар эски тўрдай йиртиб ирғитди,
Йўлдошларим ҳалок бўлди, фалак тинкам қуритди...

Энди бунда, тоғ бағрида ғорда тургун ғарибман.
Йиғлаб-йиғлаб одамлардан холи қочиб юрибман...

Кунчеҳрани келтираман йўлбарсдай кўз ўнгимга,
Шу туфайли йўлбарс пўстин ёпинаман эгнимга.
Асма т менга либос тикди қайғу ичра чекиб ғам,
Нетаи, қўлим сира бормас ўзимни сўяй десам...

Ўн йил ўтиб кетди, бироқ севганимдан йўқ нишон;
Менга қисмат эмас экан олмоспора – дурахшон.
Синовларда мен чиникдим, қасамимга содиқман!...»
Кўксин уриб қиссасини тамом қилди шу билан...

Унга деди Автандилки: «Айрилмоғим кўп оғир,
Дўст ҳажридан улуғ зиён оламда йўқ-ку охир.
Фақат битта нарса айтай – бу азобинг беҳуда:
Севганингга нафъи борми ҳа деб юрсанг қайғуда?

Табиб қанча машҳур бўлиб кетса-да мамлакатга,
Тоби қочса, бошқа табиб чакирар маслаҳатга.
Ўз дардини ҳамкасбига айтиб берса шу ҳаста,
Ул томирин ушлаб берар дори-малҳам бир пасда.

Тажрибадан чикиб келган ҳикматларга амал қил:
Кенгашганинг тентак эмас, бўлсин доно ва оқил.
Фойдаси йўқ шошилтирса қалб бизни кўр-кўрона,
Жафоларга, балоларга мен чидайман мардона.

Мен юртимга қайтиб бориб, севгимни улуғлайман.
Йигитчилик шартин сақлаб, можаронгни сўйлайман,
Биз тутинган оғайнимиз – шунга ичайлик қасам,
Аҳдимизга гувоҳ бўлсин Парвардигор ушбу дам.

Ўтинаман сабрли бўл, биз бўлурмиз ҳамнафас,
Мени чиндан қардош билгин, дўстлигимиз айнамас!
Мен аҳдимга вафо қилиб, қайтурман хизматингга,
Биз Нестонни топиб олгач, ёлчийсан қисматингга!...»

Улар бирга қасам ичиб, қилишди аҳду паймон,
Чехралари бўлиб қолди мисоли ёкутсимон.
Юраклари қуйган дўстлар ғорда бирга ётдилар,
Ҳамдард бўлган оғайнилар тонгни бирга қутдилар.

Ҳижрон пайти оғир бўлди. Кўрингач тонг яллиғи
Кетиб қолди хуноб бўлган Автандил, қалбда йиғи.
Аччиқ-аччиқ йиғлар эди йўлбарс пўстин кийган эр,
Дўст қорасин узун-узок кузатди мард Таризэл...

XVIII

АВТАНДИЛНИНГ АРАБИСТОНГА КАЙТМОҒИ БАЁНИДА

...Ўз мулкига келиб етди. Сипоҳлари ғоят шод
Сардорларин кутиб олди. Ўша куни чопиб бот.

Мулозимлар Шермадинга хуш хабарни элтдилар:
«Хузуримиз қиблагоҳи эсон қайтиб келдилар!»

Унга пешвоз чиқиб олиб, Шермадин кучоклади,
Оғасидай ўпиб олиб, суюнгандан йиғлади,
Дер эдики: «Бу тушимми ё ўнгимми, ё Раббий!¹
Бахтлиманки, эсон-омон қайтиб келдинг кун каби!»

...Шермадинга айтиб берди барча гапни Автандил:
У ҳаётбахш қуёш билан танишганин батафсил...
Таомлар еб, қувват топиб, кечаси хуб ухлади,
Эртасига шох қасрига отланмокни хоҳлади.

Рўзғорига қўл тегизмай маликага шошар ул,
Шермадинга буюрарки, йўлда бўлгай эровул²,
Ўн кунчалик узок йўлни босиб ўтди уч кунда,
Олтин қуёш рақибасин тез кўрай деб армонда.

Чопар йўллаб хабар қилди: «Олиймақом подшоҳ!
Шавкатингга, қисматимга бўйсундим, эй қиблагоҳ!
Мен шарманда бўлар эдим пахлавонни топмасам,
Аммо етиб муродимга, қайтиб келдим шод-хуррам».

Кўп ҳайбатли ярокларнинг эгаси Ростевонга
Таъзим билан кириб келди Шермадин кўшк-айвонга:
«Бегона эр топилибди – сардор сўрар ижобат!»
Султон деди: «Дуоларим Худо қилган ижобат!»

¹ Ё Раббий – эй Худо.

² Эровул – лашкарнинг олдинги қисмларидан илгари боровчи отлик аскар.

Сўнгра деди юлдузлардай нурафшон маликага:
«Ажиб ишлар қилиб келди саркардамиз ўлкага».
Шермадинга зўр суюнчи инъом қилди Тинатин,
Ҳамроҳларга у кийгизди шоҳи жияк атлас тўн.

Автандилнинг пешвозига ўзи чиқди шаҳаншоҳ,
Атрофида башанг либос кийинган аҳли даргоҳ.
Бу азамат қаҳрамонни кўргач, суюнди султон.
Ҳамма ёқдан унга қараб ҳузур қилди оломон.

Отдан кўниб, таъзим қилиб олдида ерни ўпди,
Подшоҳ эса кўпдан бери қутилган эрни ўпди.
Араб шоҳи мамнун бўлиб кўл очди шукронага,
Автандилни олиб кирди хосса меҳмонхонага.

Шерлар шери қуёшларнинг қуёшини олқишлар.
Юзлар – биллур, лаблари – гул, ўк-ёйдай эгма қошлар.
Боккан кўзни камаштирар Тинатиннинг нигоҳи,
Бу икковга қошона тор! Само бахтлар даргоҳи!

Майлар оқди сойлар қаби тун бўйи зиёфатда.
Арзандасин шоҳ Ростевон севар эди ғоятда...

Базм тугаб, барча меҳмон таркалишди. Саркарда –
Подшоҳга айтиб берди қочоқ ўғлон ҳақида.
Сирли юртлар – ўлкаларни таъриф этди Автандил,
Қайсар ботир изларини кидирганин батафсил...

«У пачаклаб зўр девларни, ўзи яшар бир ғорда,
Шоҳ қасридан қочкин бир қиз унга қаниз қаторда.
Йўлбарс пўстин ёпиниб у, бу оламни дер фоний,
Шу сабабли менсимайди ғазналарни¹, дунёни».

¹ Ғазна – ҳазина.

Саёҳатлар, мамлакатлар таърифин у тугатди,
Тарки дунё оғайнисин можаросин накл этди,
Бу муфасссал ҳикоятни эшитганлар айтдики:
«Саркарданинг мушкуллардан ҳеч йўқ экан ҳадиғи!»

Тинатин кўп хушҳол эди, чаракларди юлдуздай,
Таомларни, шаробларни оларди четга сурмай.
Уйга қайтгач Автандилга хат узатди хизматкор,
Хатни ўқиб англадики, Юлдуз унга интизор.

Қиз меҳридан қанотланиб, чопиб борди паҳлавон,
Икки ёрнинг юракларин қоплаб олди ҳаяжон.
Маликанинг ҳузурида ботир – олам инжуси,
Аммо рангин ўчиргандир айрилиқнинг қайғуси.

У кунчехра тахт устида ўтирганди шўҳ, танноз,
Гўё Фирот¹ соҳилида чаманзорда сарвиноз.
Сочлар – катрон², ёнок – биллур, лаблар – ёкут,
тишлар – дур...

Фақат юнон маддохлари³ тасвирига кодирдур.

Қиз ёнига Автандилни ўтказди хуррам ва шод,
Кўнгиллари паймонадай бахтга тўла ва обод.
Ўғлон билан суҳбат бошлаб савол берди Тинатин:
«Шунча излаб, бегонани охир қайда учратдинг?..»

Айтиб берди, ғурбатларда саёқ бўлиб чопганин,
Йўлбарс пўстин ёпиб юрган паҳлавонни топганин:

¹ *Фирот (Фурот)* – Ғарбий Осиёдаги катта дарё.

² *Катрон* – ар-ар. санавбар каби дарахтлардан олинадиган ёғсимон қора модда; мажозан: қора ранг, қора.

³ *Маддох* – мадх этувчи, таъриф қилувчи.

«Шу бевафо дунёмизнинг килигидан хабардор,
Жониворлар ўртасида Мажнун каби нолакор...»

Таризлдан билганини айтиб берди ёрига:
«Таркидунё бўлиб, ёлғиз яширинган ғорига.
Ўша ғорда ихлос қўйган ишончли бир канизга,
Эсизгина! Тақдир мотам битган пешонамизга!»

Тинглар эди малика киз ҳамма гапга ишониб,
Сидкидилдан хуруж қилган нақллардан қувониб,
Деди: «Ўша бечорага бўлмоқ лозим ғамгусор!¹
Аммо, унинг дардларига борми бирон шифокор?»

Мард Автандил жавоб берди: «Алдоқчини ким кутар?
У пахлавон бўлди менга охиратлик биродар!
Мен қайтмоққа ваъда бердим, жоним билан тайёрман,
Мен номингга қасам ичдим, қуёшимсан, эй ёр сан.

Дўст йўлида дўстга шартдир синовлардан кўркмаслик,
Дўст юраклар ўртасида муҳаббатдан бор кўприк.
Ошиқларнинг изтиробин англаб фақат ошиқлар,
Дўсту ёрсиз ҳаёт бизга ширин эмас, дардисар!»

Жавоб берди Тинатинки: «Сен кўп содик ботирсан,
Бажо қилиб шоҳ амрини эсон келдинг ҳозир сан.
Аччиқ-аччиқ заҳматларга беролди севгинг барҳам,
Ўзинг келдинг ва келтирдинг қалбимга шифо-малҳам.

Одамзоднинг тақдири ҳам обу ҳаводай фоний:
Кўкда гоҳо ғазаб чакнар, гоҳ кун балқир нуроний.

¹ *Ғамгусор* – ғамдан халос қилувчи, кўнгил очувчи.

Ҳозир шодлик кулимсирар, адо бўлди кулфатлар,
Шунча жабру жафодан сўнг суюнайлик баробар.

Сен-ку унга «оға» дебсан, унутмагин оғангни,
Дарбадарнинг олдига қайт, бажар берган ваъдангни.
Маъшуқасин изин топиб, бер унга умид-сурур!
Аммо билки, сен кетганда кўзимда кораяр нур»...

Ошикона сўзлар билан овутди Тинатинни,
Устозларнинг сабоғидай насихати сермаъни...
Қиз бир шода марваридни унга берди ёдгор.
Ошиқларни муродига етказсин Парвардигор!..

Ул уйига қайтиб келди ғоят маъжус ва ғамгин,
Муҳаббатнинг тутқунлари емиролмас ўз дардин.
Булут агар кунни тутса, ерга қоронғи кўнур,
Гар бўлмаса ёринг бирга – кунинг тунга айланур...

Ғоят чуқур изтиробга чулғанибди Автандил,
Қаддин букиб кўкка қараб сиктар эди муттасил.
Кўп кутилган висолдан сўнг айрилмок – куймок демак,
Чакалокни белаб туриб, кафан ҳам тўкир фалак!..

У тасалли тополмади, куйдирди хижрон уни,
Кўлга олди қизнинг берган ёдгорини – инжуни,
Лабларига босиб-босиб у зийнатни ўпарди;
Кўзлар эса чехрасига қонли ёшлар сепарди.

Тонгда уни айтиб келди шоҳ томондан ясавул.
Ётоғидан дарҳол туриб саройга отланди ул.
Кошонага кирганида эшитди ов бўлишин,
Шикорчилар кийкиригин, бурғуларнинг товушин.

Тонгда овга чикиб кетди султон бошлик барчаси,
Халқнинг шодлик нидолари, карнайларнинг наъраси...

Овдан кейин Ростевоннинг даргохида бўлди жам:
Аъёнлар ҳам, сипоҳлар ҳам, аслзода беклар ҳам.
Музайян¹ бир уйга элтди меҳмонларин шоҳ шу тоб.
Ашулалар айтилди-ю, чалинди уд² ва рубоб.

Сардор шоҳга гапирарди. Лаблар ёкут мисоли,
Меҳмонларни жалб этарди Автандилнинг жамоли.
Аъёнлар шоҳ атрофида, оркада сипоҳийлар...
Таризлнинг ботирлиги дoston бўлиб айтилар...

XIX

АВТАНДИЛНИНГ СУЛТОН РОСТЕВОНДАН РУХСАТ СЎРАГАНИ

Автандил тез уйғонди-ю, Тангрига шукр қилди;
«Парвардигор, юрагимда ташвиш ўти ёқилди.
Менга сабру токат бергин, бу ожизни ярлака!»
У вазирнинг саройига борди уни кўрмоққа.

У сардорни қутлаб, деди: «Ёркин кун, хуш келибсан!
Келишингни эрталабдан сезгандим ирим билан».
Автандилни вазир мактаб, яхши сўзлар сўйлади.
Меҳмон агар азиз бўлса, мезбон уни сийлайди...

Меҳмон айтган ҳар бир сўзи ғамга тўлганди, эвоҳ:
«Улуғ вазир, сен султоннинг барча сирига огоҳ.

¹ *Музайян* – зийнатланган, безанган.

² *Уд* – тўрт торли қадимий чолғу асбоби, барбат. Форобий томонидан унга бешинчи тор қўшилган.

Катта-кичик тадбирларда у сен-ла кенгашади,
Мени тинглаб тасалли бер. Азобларим ашаддий!

Ўша қочкин ўғлон каби мен ҳам ўтда ёнаман,
Васл умиди ва ҳажрида заҳарландим яна ман.
Улуғлайлик дўстларни деб жонин берган эрларни,
Қадрлайлик яхшиликка булок бўлган дилларни.

Мен у билан иноклашдим. Қалбим унга уланган,
Гўё ўша гулхан ёнган ғорда тўрга илинган.
У айнан бир қуёшдирки, нурида мен қуяман,
Ўзин оғам, қанизагин синглим қадар суяман.

Биз бир қарра онт ичишдик ва боғландик абадий,
Мен дўстимга мадад учун дарров боргим келади.
Шифо бериб дардларига, топаман офтобини,
Йўқса, сира босолмайман кўнгил изтиробини.

Ҳаялламай боришим фарз. Лекин дилда ҳаяжон:
У мунтазир. Аммо мен-чи: судралиб келдим ҳамон,
Ҳақ таоло амри билан Мажнунга нажот керак,
Ким айниса қасамидан омад кетар бедарак.

Подшоҳга айтиб бергин менинг шу хоҳишимни,
Аник айтиб билдиргайсан албатта кетишимни.
Менга рухсат этмас экан, бўйсунмайман амрига!
Мени қўлла, йўқса чидаб бўлмас фалак жабрига...

Кошонамдан кетишимга ол, албатта, ижозат,
Бу хизматинг учун сенга юз минг тилла мукофот».

Вазир деди: «Хоҳишингдан бажарурман тилласиз,
Сенинг менга кенгашмоғинг ҳамма инъомдан азиз.
Аммо шоҳга хоҳишингни айтсам, бўлур дарғазаб;
Бу хоҳишинг фақат жаҳлин чиқариб, кўзғар асаб.

Шу гап учун ҳукм этади катлимга ўша лаҳза,
Бу ўткинчи ҳаёт гарчи кўп шириндир, мен эса –
Сенинг учун мукофотсиз гўрга кирсам, йўқ сўзим;
Лекин шоҳга шуни айтиш? Йўқ, ўлдир мени ўзинг!..

Борди-ю, шоҳ рухсат берса, юртнинг бошсиз лашкари,
Яъни сенсиз нима килар Арабистон аскарӣ?
Кетиб қолсанг, босиб кирар ёт ўлка хўжалари,
Лочин бўлиб етилгайми чумчукнинг жўжалари!»

Ботир деди: «Дард бедаво бўлса, ўлим афзалроқ.
Бил, беғараз дўстлик кадри муҳаббатдан аслроқ.
Ҳатто ажал бузолмайди қардошлик аҳд-паймонин,
Оғир кунда дўстдан кечган топмас ором бир тағин...

Эҳ, наҳотки, вазир қалби шунча беҳис ва қаттиқ?
Ахир, шу хил ўтинчлардан эрир ҳатто пўлат, тиғ!
Дўст дардига тенг келолмас дарё бўлса кўз ёшим,
Унутмайман ёрдам бериб, бўлиб қолсанг қўлдошим!

Майли, мени қув десинлар, қўймасалар – қочаман!
Тағин қалбим бурунгидай дардга чўқар тамоман.
Султон сени сийлаб келган, ўтинчимга йўқ дема,
Султон сени уялтирмас. Ўлим турса ҳайикма!»

Вазир деди: «Мен ҳам сенга ҳамдард бўлдим,
ишонгил,
Фалак шунча золим бўлса, унга чидаш кўп мушқил.

Баъзан сукут зиён берар, баъзан ҳар сўз ранжитар,
Майли, ўлсам, руҳим ўчмай тепангда порлаб турар!»

Топшириқдан гангиб қолиб, Ростевонга борди у,
Шоҳ зардўзий либосларда юлдуздай сочар ёғду.
Сардор сўзин шаҳаншоҳга айтолмайин мот эди,
Шоҳ олдига бориб ерга таъзим қилди, бош эгди.

Султон хайрон боқар эди хомуш турган вазирга,
Деди: «Нега паришонсан? Тушунмадим бу сирга».
Вазир деди: «Менинг дардим шамширдан ҳам
кескирдир,
Мени тингла, ундан кейин хоҳ кечиру хоҳ ўлдир!

Кўнглимдаги аламларни кўпайтириш не даркор?
Элчига-ку ўлим йўқдир, аммо дилда ташвиш бор.
Мени сенга элчи қилиб юборгандир Автандил;
Аҳдин саклаб, у дўстига қайтмоқчидир астойдил».

... Вазир сўзин эшитганда бузилди шоҳ авзойи,
Ғазабланиб қилмоқчидай сарой аҳлин сазойи.
«Телбамисан, сурбетмисан, менга шундай сўзлайсан?
Ёмон хабар келтирмоқда ёвуз ният излайсан!

Автандилнинг бу сўрови минг заҳматдан бешбаттар,
Бундай хунук ҳаракатдан аблаҳ ҳам қилар ҳазар.
Нега сенинг айёри тилинг ёпишмади танглайга,
Сендакалар вазир эмас, ўхшайсизлар малайга!

Эгасининг нонин босмок девоналар шеваси!
Ҳамма гапинг шармандалик, нодонлар сафсатаси.

Бу сўзларни эшитгандан кошкийди сангров бўлсам!
Мен каллангни чопдирардим гар хунингдан қўркмасам.

Саркардадан элчи бўлиб келмаганингда агар,
Ёв сингари бошинг билан бўлар эдинг жавобгар.
Йўкол бундан, беҳаё, пес, сурбет ҳамда шаллақи,
Кўзимга ҳеч кўринмагин энди нодон – кишлоки!

Шоҳ курсини улоқтирди ул вазир – шармисорга,
Курси бутун мажақланди урилганда деворга.
Шоҳ бакирди: «Кетолмайди бўйи шамшод бежавоб!»
Вазир чўчиб беҳол бўлди, кўп пушаймон ва хароб.

У толесиз элчи энди чекинди остонага,
Тулкиларча найранг қилиб, яширинди панага.
Ўйланмасдан қилинган иш ўлимга боис бўлур,
Ҳатто душман қилмаганин киши ўзига қилур.

Вазир ўйлаб қайғурарди: «Мен ўзим кўп янглишдим,
Нега элчи бўлмоқликка рози бўлиб келишдим?
Қўрс гап билан ким подшоҳнинг қўзғаб қўйса асабин,
Амал катта бўлган билан барибир ер адабин.

Вазир шоҳдан қочиб кетди оёғин қўлга олиб,
Келиб деди Автандилга: «Бошимга бало солиб,
Илтимосинг бажарай деб мартабамдан ажрадим,
Мансабимдан тушиб қолиб, не балога учрадим!»

Йиғламсираб илжайди-ю, дўстига кўз ташлади,
Титроғини зўрға босиб, мутойиба бошлади:
«Ваъда билан қул ёлласанг, ялчимайсан сира ҳам,
Масал борки: пора берсанг, қутуларсан дўзахдан.

Султон мени ҳақоратлаб, жеркиб ҳайдаб қакшатди,
Шармандамни чиқарди-ю, амалимдан бўшатди.
Мендаги бу жароҳатга ҳеч ким бўлмас шифокор,
Қандай тирик қолибман-а! Раҳм этган Парвардигор!

Унинг шундай қилиқларин била туриб янглишдим,
Сенга хизмат қилай десам, балога ўзим тушдим.
Чораси йўқ кимга фалак солиб қўйса ўз чангин!
Мен хурсандман сенинг учун бошим кетса, ишонгин!»

Ботир деди: «Фалокатда дўстни қўймоқ кўп уят.
Гул сўлиса, булбулни ҳам кутар ёмон оқибат;
Шунинг учун булбул учиб, излар шифобахш шудринг,
Яшаш учун яхши билар оби ҳаётнинг¹ кадрин.

Мен оғамни ташлаб қўйсам, уйқумни йўкотарман,
Уй – эшигим тарк этарман, дашту чўлга кетарман.
Шоҳ минг деса, ёвлар билан урушга йўқ иштиёқ,
Одамзоддан узоқ юрмоқ хархашадан яхшироқ.

Мен султонга хат ёзарман, аччиғланса, майлига!
Оғамни деб тан берарман замонанинг зайлига.
Тушунмаса, яширинча мен кетарман, билгайсиз.
Ҳалок бўлсам, мерос мулким қолиб кетар эгасиз».

Сухбат битгач, вазир ўзин аламин-дардин босиб,
Совғаларни тақдим этди саркардага муносиб.
Уй ичига тортиқ бериб, вазир-ла овқатланди
Ҳамма билан хайрлашиб жўнаб кетди Автандил...

¹ Оби ҳаёт – тириклик суви.

XXIII

АВТАНДИЛНИНГ ЯШИРИНЧА ҚОЧИБ КЕТГАНИНИ СУЛТОН РОСТЕВОН БИЛИБ ҚОЛГАНИ

Автандилнинг кетганини нақл этайлик шу жойда,
Ўша куни қабул расми бўлмайд қолди саройда.
Даргоҳ аҳли довдиради шохни хомуш кўрганда,
Шох вазирин чақиртирди; титраб келди у банда.

Хўмрайган шох ҳузурида турар у камарбаста.
Султон деди: «Жаҳлинг чиқиб, сен айнадинг
бирпасда.

Дағал сўзга аччиғланиб, сени хорладим гарчанд,
Аммо билки, дилларимиз бир-бирига доим банд.

Сен кечаги ўтинчингни энди айтиб бер очик.
Ҳақимлар дер: «Балоларнинг илдизидир кек-аччиқ».
Бирон ишга киришганда ҳар томонин бил аниқ,
Энди сўзла Автандилдан, яширмайин, бетақиқ!»

Аммо кеча чала қолган гапнинг барин эшитиб,
«Йўқ деганим — ҳақ экан-да!» — деди султон ачитиб.
Биласан-ку, қаҳрлансам арслондан ҳам баттарман!?
Бас қил, йўкса фурсат бермай, сени хароб этарман!»

Уйга қайтгач, хизматкорлар бор гапни сўзладилар,
Хуноб бўлган вазир жонин босиб кетди хавф-хатар.
Вазир деди: «Ҳозир шохнинг йўқдир сабри-қарори,
Мен даргоҳга боролмайман, ким борса ихтиёри!»

Шоҳ Автандил кўрғонига мулозимлар юборди,
 Ҳақиқатни улар билгач, ваҳима босиб қолди.
 Бир бало юз берганини сезиб, наъра тортди шоҳ:
 «Юзлаб мардни кочирган мард ўзи кочибди, эвоҳ!»

Хуноб бўлган султон бошин энкайтирди кўп малул¹,
 Вазирни тез келсин, дея мулозим юборди ул:
 «Барча гапни очиб берсин у номард букаламун!»²
 Шоҳ қаҳридан ғоят кўркиб, келди вазир хор-забун³.

Шоҳ вазирнинг саломини олмай бокди хўмрайиб,
 Сўрадики: «Куёшимиз ойдек бўлдимиз ғойиб?»
 Вазир шоҳга айтиб берди Автандилнинг кетишин:
 «Энди инкор этиб бўлмас куёшимиз ботишин!»

Шоҳ юзларин тимдаларди, ок сочларин юларди,
 Бўкирарди, сарой аҳлин хаяжонга соларди:
 «Нега мени ташлаб кетди мен асраган фарзандим?
 Қай томонга йўл олгандир у ягона арзандам?!»

Маҳрамларни шоҳ чакирди кенгашга кошонага,
 Сипоҳийлар ва аъёнлар тўлди меҳмонхонага,
 Деворларга бошлар уриб, соколларин юлдилар,
 Бакирдилар: «Куёш ботиб, дилларга зулмат чўкар!»

Шоҳ уларга ҳамдард эди, ўзи топмай тасалли,
 Дерди: «Эвоҳ, бизга нурин сочмайди кўк машъали!
 Ҳеч ким уни ранжитмади, аммо кетди дастиёр!
 Қиличимиз зарбин энди писанд қилмас ёв-ағёр!»

¹ Малул – ғамгин, хафа, ранжиган, озор чеккан.

² Букаламун – турланиб-тусланадиган, икки юзламачи.

³ Забун – 1) ожиз, бечора, хор; 2) мағлуб.

Йиғи-сиғи чикди... Ахир тинди нола, ох,
«Наҳотки, у ёлғиз кетган?» – деб сўради шаҳаншоҳ.
Шу тоб шоҳга олиб келди Автандил васиятин,
Ўз ёзмишин қарғаб-қарғаб сардор дўсти Шермадин.

У арз этди: «Биз зорларкан айрилиқнинг доғидан,
Топиб олдим шу мактубни сардорнинг ётоғидан.
Кўп олисга кетиб қолди битта ўзи Автандил.
Менга ўлим муносибдир. Бўлма менга раҳмдил!»

Ўқилди-ю, аён бўлди у номанинг мазмуни,
Султон деди: «Бари лашкар аза тутсин бу куни.
Буюраман барча етим-есир дуо айласин:
Мусофирга Худованддан раҳму шафқат тиласин!»

XXIV

АВТАНДИЛ ТАРИЭЛНИ ИККИНЧИ МАРТА ҚИДИРИБ БОРГАНИ

Ой қуёшдан йироклашгач, яна кўпроқ сочар нур.
Аммо тонгнинг ёруғида ой ҳам хира кўринур;
Қуёш кетгач гуллар сўлар, ранглар ўчар муқаррар.
Севгилидан айрилганда дилда ошар ғам-кадар¹.

Тасвирлайлик Автандилнинг кезганини беқарор,
Ботир дайдиб юрар эди кўз ёшлари шашқатор.
Севганига ялинарди: «Кўрин менга, офтоб!
Ялтирасанг кўнгил хурсанд, яширинсанг дил хуноб!»

¹ Кадар – ғам-ғусса, қайгу.

Ҳижронзада баҳодирнинг дудоклари жим, юмук.
Кўз ёшлари оқар Дажла¹ тўлкинидай бетўсиқ.
Гоҳо тўхтар қидиришдан, аммо дилда ғашлик бор,
Девонага барибир-ку, қайга югурса тулпор.

Оҳ, Тинатин! Нур кўролмас кимки сендан узокда,
Махликонинг асириман. Дилим гўё тузоқда.
Васлига кўп ташнаману ёлғизликда дарбадар,
Ошиқларнинг шўр қисмати кўп шириндай туюлар...

У шам каби ёниб-эриб, йиғлар эди доимо,
Кўп ўлкалар сайр этди-ю, топмади дўстин аммо.
Кўкда юлдуз чараклашар сочилган олтинсимон,
Ҳар бирида ёр сиймосин кўрар эди паҳлавон.

Тунда ойга ёлборарди: «Худо ҳақи, марҳамат!
Сен ошиқлар ҳаёлида кўзғатасан жароҳат.
Сен ҳайдайсан одамзоднинг юрагидан ғамини
Сендек равшан маҳликомга олиб бориб қўй мени!»

Наҳор чоғи толиққанда боқар эди ғарб томон;
Салқин сойда дам олса-да, дилда изтироб ҳамон,
Оқар сувга кўз ёшидан қонли кўллар кўшарди,
Тонг отганда отин миниб, манзилларга шошарди.

Йирокларда бир кун тоғлар тизмасини кўрди у;
Бир ўкига қурбон бўлди қочаётган бир оху.
Овқатланиб ўйлар эди: «Бопимда кўп андиша!
Гул йўқотиб, тополмадим ҳатто оддий гунафша!»

¹ Дажла – Ироқдаги катта дарё.

Унинг узок сафарларда кўрган жабрин, заҳматин
Ким ҳам тасвир қила олур дўст пайида ҳимматин:
Гул чехрасин тимдаларди, тўкиларди юздан кон...
Пироварди бир ғор кўриб, отин сурди у томон.

Ғордан Асмаат чиқиб, йиғлаб унга томон уринди.
Унинг ғамгин кўзларида севинч ёши кўринди.
Ўз синглидай ўша кизни сийлади, ўпди сардор:
Айрилиқда толиққанлар висол чоғи бахтиёр!

Киздан сўрди: «Қани менинг тутинган кардошим, айт?
Киз кўзидан хуноб¹ ёшлар оқиб кетди ўша пайт:
«Сен кетгандан сўнгра у ҳам бу тоғларни этди тарк,
Ёлғиз колдим, аммо ундан ололмадим дом-дарак».

Бу хабардан тиг ботгандай сесканди у баногоҳ:
«Аттанг, Асмаат, киши кўнглин билиб бўлмас экан, оҳ!
Ул куёш ҳам унутдими қилган аҳду паймонин?!
Ожиз бўлса, нега буркар касамга ўз ёлғонин?!

Агар уни учратмасам – ҳаёт менга кадрсиз?!
Дўстлигимиз кўзга илмай унутди жўрам, эсиз!
Аҳдни бузиб, кардошликнинг ипин узиб қочди ул!
Не қилайин, фалак менга ёғдирар қаҳрин нукул».

Киз дедики: «Ундан гина қилмоқликка ҳакинг бор.
Аммо инсоф қонунларин эслатай сенга, сардор.
Факат сўнмас юракларда аҳду паймон ўлмайди,
Ахир, унинг қалби тош-ку, у-ку ўлмак тилайди.

¹ Хуноб – конли кўз ёши.

Қалбу руху равшан фикр – бир занжирда ҳалқалар:
Юрак ўлса – рух ҳам ўчар, фикр ҳам сўниб қолар.
Қимда иссиқ қон музласа – ачинишга лойик у.
Унутдингми, Таризлнинг қалби дарддан қуйган-қу?!»

Сен оғангни қойимагин, шу ҳижронга боис сен,
Таризлнинг саргузаштин нақл этмоқдан ожиз мен.
Унинг тортган жафоларин айтай десам тилим лол,
Мен ўзим ҳам шу йилларда кўрдим талай дард-малол.

Таризлча жафо тортган яна борми бирон жон!
Бу жафони тошлар кўрса, эрирди аллақачон.
Бечоранинг кўз ёшлари Дажладан ҳам зиёда,
Жангни четдан қузатувчи ўзин санар сарқарда.

Хайрлашиб кетар чоғ кўп йиғлаб дедим унга:
«Оҳ, Автандил қайтиб келса, нима дейман дўстингга?»
Жавоб берди: «Қуёш дўстим билан кўришмагунча
Бу ерлардан кетолмайман, бунда дилбандман шунча!

Мен дўстимни унутмайман, аҳдни узиш ёмон иш,
Тирик қолсам мўъжизаю аммо бу гап гумон иш.
Кўзим дарддан қуйса ҳамки, уни қутаман ҳамон,
Ўлигимга учраб қолса, кўтарсин оҳу фиғон».

Ёлғиз қолдим... Жабру жафо бўлмас бундан зиёда!
Қиладиган ишим нима? Сиктаб юриш дунёда!
Бу оламда ғам устига чўкиб келди дард-озор,
Ажал мени унутибди, бунга толе айбдор.

Эшитдимки, Чин элида тошга шу гап ўйилган;
«Ўзига дўст қидирмаган ўзига душман бўлган».

Сен йўлингдан айнамасдан дайди дўстга бер нажот,
Гул ёноғи заъфарондай сарғайиб кетди, ҳайҳот!»

У дедики: «Юраксиздан мардлик кутиш бежиздир,
Ихтиёрин йўқотганлар оғир кунда ожиздир.
Мен дўстимни излаб юриб учратарман мукаррар,
Соя ва сув излагандай чўллаб қолган кийиклар.

Чехралари ёқут билан инжу бўлган дилбарни –
Кўйиб келдим, улаштирмай бизнинг ошиқ дилларни.
Султон билан аразлашиб, юртдан қочдим баногоҳ,
Мансабимни ташлаб келдим, қаҳрланди менга шоҳ...

Мен аҳдимни бузолмайман, мен оғамни топаман,
Бир лаҳза ҳам тинчимасдан бу ниятда чопаман!
Қани менинг юрагимни овлаб кетган баҳодир?
Ҳамма жойда уни излаб, бу ерга келдим охир!...»

Ботир отин суриб кетди кўз илғамас чўлларга
Ўтиб тикка қоялардан кетди узок йўлларга,
Ёнокларин силар эди енгил эсган шаббода,
Яна дайди баҳодирнинг дарди бўлди зиёда...

Яна чўллар, яна чўллар... Узок олис уфқлар,
Мижжа қоқмай, манзил қўнмай ўз дўстини чакирар.
Каттагина чангалзорда уч кун бўлди овора,
Аммо бунда ҳеч кимсани учратмади бечора...

АВТАНДИЛНИНГ АРСЛОН БИЛАН ЙЎЛБАРСНИ ЎЛДИРГАН ТАРИЭЛНИ ТОПИБ ОЛГАНИ

Машаққатли йўллар юриб, Автандил кўп уринди.
Тоғ бағрида сояликда бирдан кўзга чалинди –
Қора тулпор, югани бўш, ўтланарди у ерда,
«Тариэлнинг изин топдим!» – деб ўйлади саркарда.

Қалб талпиниб, шод туйғулар коплаб олди кўнглини,
Эски дардлар тўсолмади хурсандчилик йўлини.
Аввалгидай катрон ўзга, гул ўзгача бўлганди,
Дўстин пайкаб, унга караб Автандил тез елганди.

Ликиллаган бир қамишнинг тагида у ётганди,
Ғамгин чехра мурдаларнинг юзидай оқ, қотганди,
Ёқалари йиртилганди, юзларида лахта қон,
Бу дунёни аллақачон тарк этгандай ул ўғлон.

Бир ёнида ўлиб йўлбарс, бир ёнда жонсиз арслон,
Бир томонда қилич ётар, сопи, дами – бари қон.
Ақик қора киприклардан оқар кўзнинг чашмаси,
Олов сўниб, музламоқда эди унинг сийнаси.

Тариэлнинг эси-ҳуши аста-секин учмоқда,
У ажални сезаётир, сустлик уни кучмоқда.
«Тариэл!» – деб қичқирса ҳам жавоб олмай Автандил,
Отдан тушиб, уни дарҳол қучиб олди астойдил.

Артиб унинг кўз ёшларин, овунтирди, сийлади,
Ёнбошига ўтирди-ю, меҳр билан сўйлади:

«Узоқ дайдиб юрсам ҳамки, сенга кайтиб келдим-ку!»
Аммо ботир чурк этмасди, кўзда фақат ғам, кайғу.

Нақлим тўғри: у ғарибнинг дудоклари юмилди,
Кўзларидан ёш тўкилиб, нур зулматга кўмилди.
Ҳушга келиб, Таризл ҳам уни кучди меҳрибон,
Худо шоҳид, жаҳонда йўк шундай икки паҳлавон.

Деди: «Билки, мен ваъдага вафо қилдим, албатта,
Келишингни кутиб турдим, бок шу нимжон ҳолатда.
Лекин энди мени қўйгин! Умримнинг муҳлати оз!
Мени курт-куш титмасин деб кўмгани бир қабр қаз!»

Автандил дер: «Биз мақсадга жазм қилиб борамиз,
Бу дунёнинг севгисида синов-заҳмат кўрамиз.
Шум фалакка бўйин эгмоқ одамзодга номус-ор,
Ким ўзига қасд айласа, у иблисга хизматкор!

Донишманд бўл! Ҳикмат билан тўсикларни енг ташла!
Эр киши мард бўлмоғи шарт: кам йиғлаю, кўп ишла!
Балоларга, бахтсизликка қалъадай тур устувор,
Банда ўзи телба бўлса, дардга бўлар гирифтор.

Донишмандлар омадларга ҳикматни она дейди:
Саҳроларда суя кидирган сароб кўриб панд ейди.
Сен ҳаммани ёмон кўрсанг, нур топасан кимлардан?!
Ахир, ўзин танғиб турмас жароҳати йўк одам!

Кимнинг қалби ишк кўйида қуймабди-қан бирон пайт?
Муҳаббатда дарду алам кўрмаган ҳам борми айт?!
Бу оламнинг расми шундай, бадбин бўлмоқ не керак!
Гулни севиб, узгучининг қўлин тирнар тиканак.

Биров гулдан сўраганки: «Сенда лаълий важоҳат!
Шундай экан, бандларингда тиканларга не ҳожат?»
Гул дебдики: «Аччик кўрган билар чучук кадрили,
Қиз ҳаммабоп бўлиб қолса, очмас биров баҳрини».

Гуллаш фасли тез ўтса-да, гулнинг раъйи шу йўсин,
Бу ҳаётда жафо кўрмай, ким топибди сафосин!
Ёмонликлар-яхшиликлар мангу ҳамроҳ, ажралмас,
Бешафқат деб сен дунёни қарғамагин! Ундокмас!

Юр мен билан бирга – йўлга! Насихатим тинглагин!
Васвасалар тузоғига тушган фикринг-тилагинг!
Сен нафсингга банди бўлма, васвасани тез унут!
Сўзларимда қаллоблик йўқ, юрагимдан бу ўгит!»

Жавоб бериб Таризл дер: «Мажолим йўқ, тил қарахт,
Фаҳмим хира! Ўгитларни қандай укай мен бадбахт!»
Такдирига кўнган киши қутулолмас азобдан!
Мангу уйқу менга роҳат! Ажалга мунтазирман.

Мен Тангрига ялинаман ўлай деган ҳолатда:
Бу дунёда айрилганлар ковушолсин жаннатда.
Менга шундай висол бахти бир кун бўлар муяссар,
Қабримга сен «алвидо» деб тупрок ташла, биродар!

Севганимни кўрмоқликнинг иштиёки ғоят зўр,
Биз у билан бихишт ичра қилурмиз роҳат-хузур.
У йиғласа йиғлашамиз, чақирса «лаббай» дейман.
Юзлаб ўгит эшитсам-да юрагимни тинглайман!

Бор гапимни сенга айтдим. Мен дунёдан безганман.
Рухим қўмсар само нурин... Умрим битди – сезганман.

Ўлик тана кимга керак?! Тирик қолсам қўйгин тинч!
Жуссам тезроқ ириса-ю, рух юксалса! Шу ўтинч!

Яна панду насихатлар эшитмокка токат йўк,
Ўлим мени пойлаб турар, келгусида омад йўк!
Фоний дунё охир мени гўрга элтур муҳаккақ¹,
Тезде гилга айлангуси совук таним – бу гап ҳақ!

Ҳикмат нима? Девоналар қулоғига панд кирмас,
Ноумидлик бўлмасайди тинглар эдим ўғит-ваъз.
Ҳаётбахш нур ёғмай қолса, гул сўлиб, топар завол,
Дўстим, сенинг кенгашинга кўнмоғим амримаҳол!»

Автандил кўп ўжар туриб ялинди олий зотга:
«Бу дунёни ташлаб кетсанг, етасанми муродга?!
Қалқ мардона! Ўз-ўзига ёв бўлурми оқил эр?!»
Бу ўтинчлар қор қилмади, унамади Таризл.

«Дўстим, энди ёлворишлар ва йиғилар беҳуда,
Сенга маъқул эмас экан, баҳслашмайман бу ерда.
Сен ўлмакни чамалабсан – сўлса гуллар, не чора?
Аммо бир гап...» – йиғламсираб бошин эгди бечора.

«Хайр, дедим, Арабистон диёрида дилбарга,
Гулчеҳрани у элларда қўйиб чикдим сафарга.
Қарорим кўп жазмий эди, бўйсунмадим шохга ҳам,
Сен йўқ бўлсанг, ҳеч ким мени қилолмайди
шод-хуррам.

Бир ўтинчим қабул этки, ёзилсин дил хумори:
Чўлда бирга бир чопишсак, эй руҳим қалитдори!

¹ Муҳаққақ – аниқ, ҳақиқат.

Шунда дардим, ғаму ғуссам тарқаб кетар бир зумда,
Ундан кейин хўшлашамиз, ихтиёринг ўзингда!»

Ўтинарди: «Қани бирга от чопишсак чўлларда!»
Амин эди дўстнинг ғами тарқар отда – эгарда!
У ялинчок кўзлар билан энгашди дўсти томон,
Охир уни кўндирди-ю, дили бўлди шодмон.

Ғамгин ботир унаб деди: «Майли, келтир тулпорни!»
У отни тез олиб келиб, отлантирди сардорни.
Икки инок от қўйишди чўллар оша чопағон,
Тариэлда куч тирилди, чакакларга тўлди қон.

Автандилнинг ҳар бир сўзи рубоб каби хушнаво,
Дудоклари маржон янглиғ кирмизи ва мусаффо.
Унинг сўзин эшитсайди кексалар ёшаргудай,
Тариэлнинг дарди тарқаб, яшнади юзи шу пайт.

Оғасининг кайфияти тузалганин кўрганда,
Автандилнинг чехрасида товланди қувонч – ханда.
Чиққан қўлни табиб қандай тузатса заҳмат билан,
Автандил ҳам дўст азмини қайради ҳикмат билан.

Худди қайта тирилгандай ботир уни тингларди:
«Сен дўстингдан бекитмагин энг яширин сирларни.
Қўлингдаги билагузук севганингдан ёдгор,
Айт-чи, сенга бу азизми? Жавоб бергин, эй сардор!»

Дўсти деди: «Ўша кизни мактагани сўз етмас!
Барча қувонч ва изтироб унга боғлиқ чамбарчас.
Оламдаги барча бойлик: сувлар, ерлар, ўрмонлар,
Унга киёс килинганда хору хасдай туюлар».

Автандил дер: «Сендан кутган жавобим ҳам худди шу!
Ҳамма гапни тўғри айтай, мен эмас хушомадгўй,
Билагузук сенга ирим, лекин эса йўқ Асма,т,
Бундай ношуд ҳаракатни одамлар дер хиёнат.

Билагингда билагузук мунаққаш¹ ва жилоли,
Бу зийнатга ким караса, кўзи яшнара сафоли.
Аммо Асма,т канизинг-ку, бу феълинг чакки бўлган,
Синглимдир деб тутинганинг шунча тез унутилган!

У сенга ҳам, ёрингга ҳам бўлган содиқ дастиёр,
Олиб келган мактублардан кўнглинг бўлган бахтиёр.
Қуёш юзли шоҳ кизининг сирдошини унутдинг!
Яхшиликка жавоб килиб, ёмонликни пеш тутдинг!»

Таризл дер: «Аччиқ сўзинг ниш уради дилимга,
Асма,т чиндан ғамдош эди менга ва севгилимга!
Мен аклимни йўкотгандим, энди ҳушни тиклайман,
Тирик қолсам, уни худди ўз синглимдай сийлайман».

Таризлнинг кўз ёшлари тиниб кетди тамоман.
Мен бу икки қаҳрамонни тасвирлашга ожизман!
Инжу тишли, гул дудокли Таризл ва Автандил,
Илонларни уясида чикаради ширин тил.

Автандил дер: «Мен дўст учун жонимни ҳам тикамен,
Сени собит бўлмоқликка чақираман, ака, мен!
Доноларча иш қилмасанг, донолигинг бефойда,
Бойликлардан воз кечганга сандиқлардан не фойда?!

¹ *Мунаққаш* – нақшли, зийнат берилган.

Рухан тушиб, довдираган умри бекор кетади,
Худованддан ижозатсиз кўз юмилмас абадий!
Хатто гул ҳам уч кунгача сўлмай турар қуёшсиз!
Ҳақ таоло амри билан шуҳратга эришамиз!»

Жавоб берди Тариэлки: «Маслахатинг кўп макбул,
Окилларга устоз маъкул, тентакларга номаъкул.
Аммо азоб водийсида борми менга мададкор?
Сен ҳам мендай ишқ бандаси, сўзим сенга килмас кор!

Мум оловга хуштор экан, ёниб эрир шам бўлиб,
Сувга солсанг, совуб қолар, тунга нурдай кўмилиб.
Бировларнинг қайғусига дардмандлар тушунар,
Сен ҳам тушун: менинг жоним шам мумидай
ўртанар».

XXVII

АВТАНДИЛ ВА ТАРИЭЛНИНГ ҒОРГА ҚАЙТИБ КЕЛГАНЛАРИ ВА У ЕРДА АСМАТ БИЛАН КЎРИШГАНЛАРИ

Автандил ҳам оғасининг мотамига бўзлади,
Деди: «Оға, бадбин бўлма! Якин висол соати.
Фалак қанча дўқ қилмасин, Тангри сенга мададкор,
Ҳижрон даври мангу эмас, ёзмишингда висол бор.

Ошиқларни офат пойлар, яширинмоқ беҳуда!
Ким турмушда аччиқ кўрса, бол татийди охирда.
Билки, севги кўп синайди, қийнайди ишқ аҳлини,
Анойига ақл ўргатар, олар доно ақлини».

Шум кисматни карғаб-карғаб ҳорғин борар эдилар:
Тоғ бағрида ботирларга пешвоз чикди бир дилбар.
Суюнгандан кўз ёшлари тўкиларди пайдар-пай,
Бахтли Асмаат билан улар ўпишдилар сингилдай.

Қиз дедик: «Ҳикматингга, ё Раббим, ақл етмас,
Коинотнинг эгасисан, шафқатинг нури битмас!
Исриқдаги тутун янглиғ сенга калксин шу дуом!
Мен ноумид йиғлар эдим, энди келди муддаом».

Таризл дер: «Азоб мени шамширдай тилиб турар,
Дам омадни, дам балони ҳар чоғ ёндош келтирар.
Бу азалий бир конундир дунёда ҳар иқлимда!
Ачинаман сенга. Ўзим бахт топарман ўлимда.

Ташна киши қўлидаги сувни тўкиб ташларми?
Мен-чи, курук чаманларга қуяман кўз ёшларни!
Ўзим сувсаб ўлмоқдаман, аммо ҳар кун йиғлайман.
Аттанг! Инжу бўталанар, сўлиб кетар гул-чаман!»

Бошин куйи солиб, ёрин хотирлади Автандил:
«Зўрға тирик юрибман, оҳ, кўп соғинди сени дил.
Жаҳон ва жон кўзимда йўк, жудо бўлсам, суйганим!
Ким англайди қанақа бир жаҳаннамда куйганим?!

Кун булутда ғойиб бўлса, гул сўлишин билади!
Юлдузларни зулмат тутса, инсон ғамгин бўлади.
Мустаҳкам бир тош сингари, эй кўнгил, бўл устувор,
Ёрим билан учрашгунча руҳим қолсин умидвор!»

Икки хуноб дўст-биродар изтиробга қул-банда.
Асмаат чопиб ғорга кирди. Ўт ўчмабди гулханда,

Йўлбарс пўстин ерга ёзди, таклиф қилди таомга,
Оға-ини ўтиришди, қизиб кетди хангома.

Сих ўгириб кабоб қилар қиз бу икки ғарибга,
Нон йўқ эди, аммо таом арзигудек таърифга,
Таризлга қиз «Ол!» деса, у бокди жирканиброк,
Гўштдан бир жаз олиб, чайнаб ютди кўп беиштиёқ.

Агар гапинг маъқул бўлса, дўстинг жон деб эшитар,
Ҳеч бир сўзни қолдирмайин, кулок осиб кузатар.
Сўниб кетган ёнғин каби эски дардлар битади,
Ўтиб кетган саргузаштлар тасалли бахш этади.

Ғорда ётиб тунадилар арслонмонанд ўғлонлар,
Ҳар бири ўз севгисидан айтиб берди дostonлар.
Тонг чоғида тағин ўтмиш можаролар эсланди,
Мангу дўстлик паймонлари қайта-қайта сўзланди.

Таризл дер: «Ёқтирмайман гап чўзишни мен жуда,
Сен шу қилган ёрдамингнинг ажрини берсин Худо!
Акли расо дўстлар аро онтдан азиз нима бор?
Қардошликнинг муҳаббати турар тошдай устувор.

Инсоф қилгин, мен дўзахда ёнмоқдаман барибир!
Бу ўт оддий чакмоқтошдан чиққан олов эмасдир.
Сен ҳам фалак жафосидан куймоқдасан бешбаттар,
Қайтгин тукқан диёрингга, кунчеҳранг сени кутар!

Дилим куяр! Худованднинг назаридан қолибман,
Қулоғи бор эшитсинки, мен жафога толибман.
Доноларнинг қилганини мен ҳам қилиб кўрибман,
Аммо энди девона бир Мажнун каби юрибман».

Автандил дер: «Сен инингни шунча каттик койима,
Сенинг нуткинг ҳикматларга хазинадир доимо,
Оҳ, наҳотки, юракларнинг ярасига йўк дору,
Ахир, барча уруғларнинг мураббийси Худо-ку!

Сен Худонинг амри билан шодликлардан йироқсан!
Амр Ҳақ-ла юртдан кочиб, ғурбатларда саёқсан!
Билиб қўйки, севги билан машаққат шерик икков,
Сен шоҳ кизин учратгайсан, жонимни тикай гаров.

Фалокатда ерга ётиб инграганни эр дема!
Юлдузингни топиб олдинг! Дард олдида бош эгма!
Яратганнинг шафқати кўп. Заҳматларни дадил енг!
Ўқиб ўрган, шу аниқки, эшак билан нодон тенг.

Мен турмушдан ибрат олиб, кўп элларга юз тутдим,
Фақат сени кўрай дея севганимни тарк этдим,
Севганимга икром бўлдим: Куяман дўст кўйида,
Тақдир мени шунча эзса, мендан сенга не фойда?!»

Жавоб килди Тинатинки: «Сен эркакдай маҳкам бўл,
Сен дўстингга сўз бергансан, ўз сўзингга эга бўл!»
Маликадан рухсат олиб, тарк этдим диёримни:
Энди сени қўйиб кетсам, номард дейди ёр мени.

Насиҳатим эшитиб ол, қудратинг бўлмайди кам,
Шавкатли иш қилганларга топинар бани одам,
Гул бошини букиб колар кўрмаса нур ҳавосин,
Сен ўзингга бепарвосан, менга топгин даво сен.

Хоҳлаганинг ишни килгин, бор истаган томонга,
Таъбинг тортса доно бўлгин, ёки отил бўронга.

Паҳлавонсан, ҳусну жамол, қадду қомат келишган,
Шу ҳолатда нима чиқар шамдай ёниб эришдан?

Мен кўп нарса сўрамайман – фақат бир йил сабр қил,
Асиранинг изин топиб, қутқарурман уни, бил!
Илк баҳорда қайтганимда келтирурман хушхабар,
Суюнарсан гулхан кўриб суюнгандай йўлчилар.

Шу айтилган муҳлат ўтиб, етолмасам муродга,
Билки, аллақасрларда енгилибман мамотга¹.
Йиғлаб-йиғлаб қайғу ичра дўст азасин саклагин,
Ундан кейин ихтиёринг: хоҳ ўйна, хоҳ йиғлагин!

Бу гапимга хафа бўлма, шафқат қилиб кечиргин,
Қумлоқдами, қайиқдами жон берурман мен ғамгин?!
Ахир, тилсиз махлуқ каби туролмайман бўлиб лол...
Қандай билай, пешонамга ёзилган не ғам-бало?»

Таризл дер: «Кўп гапириб, бермай сенга дарду ғам,
Барибир сен англамассан қанча узок сўзласам.
Дўстимизни кўндиришга ожиз бўлсак, у маҳал –
Сирлар ўзи очилур деб қилайлик биз таваккал.

Билки, жаҳон йўлларида саргардон кўп қийналар,
Уй роҳати, йўл заҳмати менга ҳозир баробар.
Энди сенинг истакларинг – мен телбага фармойиш,
Мендан кечсанг, демак, менга ажалдан йўқ қутулиш».

Сухбат шундай адо бўлгач, қайтадан онт ичдилар,
Чўлга жўнаб, ов-силвасин овладилар баробар;

¹ Мамот – ўлим.

Ғорга қайтиб келгандан сўнг тағин аччиқ йиғлашди,
Бўладиган айрилиқнинг изтиробин ўйлашди.

Бу қиссани ўқиганлар, кўзингизга ёш тўлар!
Жигар-қалблар айрилганда гўёки қарахт бўлар.
Якин дўстлар айрилмоқлик юракда очар яра,
Видолашув мусибатин кўрмаган билмас сира!

Отландилар икки ботир чиққанда шарқ куёши,
Майсаларнинг гиламига қуйиларди кўз ёши.
Тимдаланган чехраларнинг ранги бўлган арғувон¹,
Гўё чексиз изтиробда безовта икки арслон.

Улар ғордан узоқлашиб кетишди изтиробда,
Асма т дерди: «Ғурбатларда машаққат кўп шу тобда!
Оҳ, муҳаббат шайдолари! Менинг ишим ғамхўрлик!
Мени пойлар мусибатлар! Мен – ожиза! Мен – шўрлик!»

Танимаган йўллар ўтиб, куни билан юрдилар,
Бир денгизнинг соҳилида манзил қилиб турдилар.
Мижжа қокмай туни билан хасратлашди ботирлар,
Айрилиқнинг дардин ўйлаб суҳбатлашди ботирлар.

Автандил дер: «Бу дард менинг кўз ёшимни қуритди,
Сенга тулпор тортиқ қилган дўстни наҳот унутдинг?
Фаридундан кўп нарсани билиб олсам бўлар-ку!
Маликадан яхши хабар менга айтиб берар у».

Фаридунни учратганин Таризл эслаб олди,
Унинг мулки таърифида билганин айтиб қолди:

¹ Арғувон – гуллари ниҳоятда қизил бўладиган дарахт; мажозан: қизил ранг.

«Денгиз бўйлаб шарққа қараб борилар у томонга.
Мени сўрса, биродардай рост гапни айт султонга».

Овга чикиб, бир кийикни овлашди икки ўртоқ,
Гулхан ёкиб ўтирдилар, ўтмади лекин томоқ.
Тунадилар кўк дарахтлар чодирининг остида,
Нолидилар бу жафокор фоний дунё дастидан.

Айрилиқ-ку ноилождир. Туманли тонг ёриди,
Улар сўзин ҳар одамзод эшитса йиғлар эди.
Кўз ёшлари селоб каби қуйиларди кўп нохуш,
Қулоч очиб қучоклашди икки ботир тўшма-тўш.

Инграб йиғлаб тирнар эди юзин икки баҳодир –
Мағриб¹ қараб Таризлу машрик² томон Автандил.
Айрилса-да, эшитилар ботирларнинг овози,
Қуёш юзин қоплар эди хайрлашув садоси.

XXIX

АВТАНДИЛНИНГ ШОҲ НУРИДДИН-ФАРИДУН МАМЛАКАТИГА КЕЛИШИ

Денгиз бўйлаб яқин уч ой сарсон эди сафарда,
Бир кун кўрди: денгизчилар гирдобларда – хатарда –
Қайик сураб, ботир деди: «Ростин айтинг, сизлар ким?
Қай пошшолик одамисиз? Сизда ким шох ё ҳоким?»

Улар деди: «О йўловчи, чинор қомат паҳлавон!
Сени мактар юртимизда ҳали қанча ғазалхон.

¹ Мағриб – кунботар, ғарб.

² Машрик – кунчиқар, шарқ.

Бу ён – турклар эли; бу ён – Фаридуннинг давлати,
Сўз кўп, лекин аклимизни олди ботир савлати.

Ўлкамизда шоҳ Фаридун даврон сурар бахтиёр,
Сахий, ўктам, мард чавандоз, ардоклашга сазовор.
Шижоатда унга тенг шоҳ бормикан, ким билади!
Якка жангми, ёппа жангми – ёвни яксон қилади».

Автандил дер: «Тангрим қўллаб, сизга яхши дуч келдим.
Чўнг шоҳингиз дийдорини тез кўрай деб, кўп елдим.
Неча кунлик йўл бор тагин, нахот, мушкул ва узок?»
Секин юзиб кетишаркан, қайиқчилар дер мундок:

«Чинор комат, эй баҳодир, яна ўн кун юргайсан.
Шундан кейин Мулкисангсор ўлкасини кўргайсан.
Унда яшар шавкатли шоҳ қиличбозу тирандоз
Худо ҳақи, камолингни юз мактасак, тагин оз!»

Ботир деди: «О дўстларим, мени кўп ҳам мактаманг,
Қиш ҳукмида сўлган гулни сиз асло гул атаманг.
Бир вақт араб саройининг кўрки эдим ва номдор,
Суклансангиз арзир эди, ҳозир менда не кўрк бор!»

Хайр, деб тагин йўлга тушди, нотаниш-ди олис йўл,
Ўзи ботир, бўйи чинор, пўлатлардан икки қўл.
Ғамдан ариб, омад учун шукр ўқирди кетма-кет:
Наргислардан ёши окиб, ҳўлланарди биллур бет...

Мулкисангор маррасига етди охир паҳлавон,
Кўрди: чўлда сонсиз отлик, ер-кўк бирдай чанг-тўзон.

Чўл ўралмиш, авжида ов, тинмас бурғу, садоклар,
Мўл-мўл ўлжа олишарди, ўт ўргандай ўроқлар.

Шотирлардан битта кулга сўрок берди у дарров:
«Қай ҳукмдор карамлари бу сахрода қилар ов?»
Жавоб бўлди: «Мўлкисангсор шоҳи сайрда юрибди,
Мерганлари тўқайларда қирон солиб турибди».

Кўшин турган тепа сари чопа кетди Автандил,
Шавкатига ярашиқ сўз тополмайин ожиз тил.
Ким учраса, қуёш каби қамаштирар кўзини,
Ҳамма қойил, қамиш каби расо тутар ўзини.

Кўк авжида улкан бургут учар шу кез айланиб,
Ботир дарров мўлжал олди камон ўқлаб, шайланиб.
Жаранг бериб ўк ҳам учди, қуш ҳам тушди тошдай зил,
Қанотларин кесиб, тағин шоша кетди Автандил.

Кўринарди юксак тепа. Фаридунга хос чодир.
Уч тарафдан ўраб турар саф тортиб қирқ баҳодир.
Тўп-тўп мерган ўртасида ёндашмоқда мард танҳо,
Не важдан ов тўхтаб қолди? Қош чимираб
Фаридун шоҳ.

Кулга айтар: «Нега кўшин чўлда бебош елмоқда?
Нахот, жазо унут бўлса? Овни тапплаб келмоқда?!»
Кул Автандил томон чопар – чинор бўйлик бир йигит –
Ақлин олар, гангиб қолар, ерга қарар у жимжит.

Автандил тез пайқадики, бу кул шоҳга яқин кул,
Деди: «Арзим ҳукмдорга етқизгин, эй чоповул!»

¹ Чоповул – югурдак, хизматкор.

Олисданман, овворайи жаҳон, ғариб йўлчиман,
Таризлнинг укасиман, даракчиман, элчиман».

Қайтиб келди кул ҳам шошқин, у сўзларкан,
шоҳ ҳайрон:

«Қуёш булут орасидан балқигандай ногаҳон,
Ақлим олди ботир йўлчи, шошар кўрса доно ҳам,
Таризлнинг даракчиси, дўстиман, дер сўрасам».

Қуршаганди кутилмаган суюнчларнинг селлари,
Юзларининг гулин гўё тўнгдирди чўл еллари,
Шоҳ босолмас юрагининг қалтироғин, ўйноғин,
Тез кўзғолди пешвоз бўлиб, олқишлашга қўноғин¹.

Тик тепадан тушар экан, эсанкирар жуда ҳам.
Баралла дер: «Кўз ўнгимда порлок қуёш чинакам!
Юз мақтасанг, юз олқасанг топилмас бу қўноқдек!»
Баҳодирнинг ёши оқар ялт-ялт оккан булоқдек.

Қучоклашар гўё яқин кабиладош иккиси,
Автандилни ўпади шоҳ, худди азиз иниси.
Икки ботир жамолидан лашқар эди лолу ганг,
Топилгайми тенги – жаҳон бозорларин изласанг!

Дунёда шоҳ Фаридунга ўхшаш топмок кўп маҳол,
Лекин ўта порлок эди Автандилда кўрк, камол,
Қуёш чиқса, кўк юзида сўнар бутун юлдузлар,
Шам ярқирар тунда, лекин кўринмайди кундузлар.

Отланишиб жўнадилар Фаридун саройига,
Ов ҳам тинди, қўшин тарқаб, борар ҳар ким жойига.

¹ Қўноқ – меҳмон.

Эл меҳмонга сукланади, кўшин дер: зап баҳодир!
Бунақасин яратишга, Танғрим, ёлғиз сен қодир!

... Автандилга юз ўгириб шафқатли Фаридун шоҳ,
Оға каби меҳрибон дер: «Қани уйга, марҳабо!»
Мард кўркига сукланади ҳамма чиқиб йўлига,
Киприклардан соя тушар кўзларининг кўлига.

Пойтахтига киришдилар. Ярқирар зўр кошона,
Ўрдалару арқлар нақшин, юксак даргоҳ шоҳона.
Ясан-тусан сарой аҳли тўлдириб тўрт томонни,
Кутиб олар жануб ёқлик бу ажойиб меҳмонни.

Автандил ва шоҳ Фаридун ўтиришар ёнма-ён,
Зиёфатда ўша юртлик аслзода юз аъён.
Шоҳ ва меҳмон суҳбатга банд, сукланишар галма-гал,
Камалакдай порлар эди ёқут, биллур, инжу, лаъл.

Зиёфат ҳам тўкин эди – шарбатлару шароблар,
Автандилни туғишгандай сийлар маҳрам, арбоблар.
Жом кетидан пиёлалар келар эди паймона,
Ҳамма ботир жамолининг шуъласига парвона.

Чўзилди базм, саҳар чоғи бошладилар ҳаммомга,
Ипак чойшаб, кумуш тослар, таъриф йўқди анжомга.
Ювиб, тараб кийдирдилар сарупойи нукул зар,
Белига ҳам боғлашдилар қимматбаҳо бир камар.

Бир неча вақт қолди сардор Фаридун шоҳ мулкида,
Зиёфатда, томошада, овда ўйин-кулгида,
Мерганларни хайрон этар чўлда ўки, садоғи,
Учағон қуш, юғрук жайрон омон топмас ов чоғи.

Фаридунга деди охир: «Оға каби кулок сол!
Айрилмоғим оғир сендан, бунда кунлар соз, хушхол.
Лекин ортиқ қололмайман, кўнглим ёниқ, йўл йирок,
Хатар тўлиқ, бу сафарга тез кетганим яхшироқ.

Сенсиз ҳаёт аччиқ бўлур, қайғу тўлур, мен икром,
Лекин, кечир, хали кўп юрт кезмок зарур, аҳдим бор.
Муродига етармиди имиллаган йўлчи ҳеч!
Дарижонни илк кўрганинг жойга еткиз, қолмай кеч».

Фаридун дер: «О, баҳодир! Суюклисан ўғлимдай.
Юрагингга ғам найзаси қадалибди, мен нетай!
Майли, боргин, Тангри ёру душманларинг бўлсин хор,
Сен кетасан, мен қоламан фирокингда зору зор!

Қарорим шу, кўшай сенга соқчилару йўлдошлар,
Содик қуллар – оғир кунда кўмакчилар – кўлдошлар:
Совға қилай сенга хачир, яхши тулпор ҳам курол,
Сафар учун зарур бўлгай, рад этмайин барин ол!»

Шоҳ Фаридун тўрт кул кўшди Автандилнинг ёнига,
Ҳамма қойил совға қилган совути, қалқонига.
Тағин берди олтмиш лаган олтин, кумуш ва гавҳар,
Бир арғумок, кумуш юган, нақш солинган зар эгар.

Кўрпа-тўшак юкладилар хачирга хўп тузатиб,
Давлатининг чекигача борди шоҳ ҳам кузатиб,
Айрилиқнинг оғир дамин қарғаб, тўкар инжу ёш.
Дейди: «Қишнинг совуғида музлатмагин, о куёпи!»

Йўл солдилар денгиз тинмай тўлқин урган кирғокка,
Қуёш кизни шоҳ Фаридун илк бор кўрган кумлокка.

Қизнинг мунгли қиссасини айтар ёниб кўнглидан,
Булоқ бўлиб оқар ёши кўзларининг кўлидан:

«Занжиларнинг қайиғидан тушганди у асира,
Кора парда тутса ҳамки, жамолидан кун хира.
Туткун кизни қутқаргали от солгандим мен дарҳол,
Нетай, қайиқ уча кетди тўлқинларда куш мисол».

Юпанч топмай ҳўнграрди шох, хайрлашар охири,
Кучоқлашиб ўпишдилар икки юртнинг ботири;
Икков зўрға айрилишди худди оға-инидек,
Кузатганлар йиғлаб колди, Автандил ҳам ўтди чек.

XXX

АВТАНДИЛНИНГ НУРИДДИН-ФАРИДУН МАМЛАКАТИДАН ЧИҚИБ, НЕСТОН-ДАРИЖОННИ ИЗЛАШГА ТУШГАНИ

... Тўрт кул хамроҳ, юрт оралар ботир денгиз бўйида,
Тунлар бедор, дўстга малҳам топмоқ фақат ўйида.
Чорасизлик эзар қаттиқ, йиғлар тағин у нолон¹,
Билардики, дунё – сомон, пучак пулга ҳам арзон.

Юз кун ўтди, хордиқ билмай ҳамон йўлда юрарди,
Ким учраса, туткун кизнинг хабарини сўрарди;
Тоғ бошидан кўрди охир зар юкламиш зўр карвон,
Савдогарлар бесаранжом, аниқ эди ҳаяжон.

Карвон аҳли холи, қия шу соҳилдан олиб жой,
Ваҳимада кенгашарди – ҳолимизга, наҳот, вой!

¹ Нолон – нола қилувчи, фиғон қилувчи.

Автандил ҳам салом бериб, якинлашди кирғокка,
Сўрок берди: «Қаерликсиз? Юзмокчисиз каёкка?»

Сарбон эди кўпни кўрган Усам отлик доно чол,
Кўкрагига қўлин кўйиб, салом берди у дарҳол:
«Сен – каттакон далда бизга, қуёш янглиғ, эй ботир!
Қулоқ солгин, ҳар на бўлса айтайлик биз бирма-бир».

Давом этар: «Савдогармиз олис Бағдод шаҳридан,
Муҳаммаднинг умматимиз, кечганмиз май баҳридан.
Денгиз шоҳи шаҳарида кўз тутар кўп харидор,
Биз улгуржи савдогармиз, той-той киммат моллар бор.

Бу соҳилда бир нотаниш одам топдик чалажон,
Кўп уннадик, хушга келди, биз сўрадик шу замон:
– Эй дарбадар, не кўргилик, биргина сўз айта кол!
У дедик: наҳот тирик қолган бўлсам, ажаб ҳол!

Миср ёқдан келар эдик, йўллар холи ҳам кийин,
Той-той молни кемаларга жойлаб, юздик биз кейин,
Тўсат урди ниш тумшуклик қарокчилар кемаси,
Қандок келдим бу ёкка мен, ғарк бўлди-ку ҳаммаси...

Қуёш юзли арслон! Қийнар бизни азоб ва гумон,
Йўлга тушсак, учрамасми бир балойи ногаҳон.
Кетга қайтсак, катта зиён, балки ундан баттаррок,
Денгиз эса, кони хатар, вақтимиз танг, йўл йироқ!»

Автандил дер: «Аянч, хунук – умидсизлик ва фиғон,
Тақдирида ёзилгандан қочолмайди ҳеч инсон!
Йўлдош бўлай, ишонингки, биров сизга теголмас,
Қиличимнинг дами қайтмас, кимса бошим эголмас».

Савдогарлар хушхол, бардам, сарбон айтар

кўп хушбахт:

«Мана бизни сақлагувчи! Ваҳма қилмайлик бевакт!

Қарокчилар нета олур! Ишонинг паҳлавонга!»

Елкан очиб, кўзғолдилар Гуланшаро томонга.

Шамол ҳамроҳ, гирдобларда юзишар бежавотир,

Сийрак туман орасида кўрди тўсат баҳодир –

Ёт бир кема келар якин, унда узун байроқ бор,

Тумшуғида омоч тиши янглиғ ўткир яроқ бор.

Қарокчилар карнай чалар, сурон тўлар ҳавога,

Ваҳма босган савдогарлар ёлворишар Худого.

Автандил дер оғир: «Кўркманг! Сизга қалқон

бўлгайман!

Ё барига қирон солгум, ёки ўзим ўлгайман.

Юз ёв келсин, кўрқинч эмас агар толе бўлса ёр!

Бадтолега ўтмас газлик¹ зарбида ҳам ўлим бор!

Қутқаролмас на оғайни, на дўст ва на кўрғонлар!

Дадил бўлса, бир жангчи ҳам солгай ёвга қиронлар!

Савдогарлар, номард халқсиз, жанг билмайсиз,

кўркоқсиз,

Ўк ёғмайин, пастга тушинг, эшик ёлинг тезроқ сиз.

Шер кучим бор, кўрқиб нетай! Ёвлар кўзин ўяй мен,

Якка ўзим кемасини қизил қонга бўяй мен!»

Йўлбарс янглиғ чаққон, абжир, совут кийиб

мард шошар,

Қўлга пўлат гурзи олар, билакларда куч тошар;

¹ Газлик – газ узунлигида. Газ – 0,71 м га тенг узунлик ўлчови.

Ёвга қарши юрар дадил, ғалабага уй қуриб,
Оғир жангга тайёр турар қиличини суғуриб.

Қароқчилар ёндашмоқда, сурон юрак ёргудек,
Гўё уриб, савдогарлар кемасин ағдаргудек.
Ёв ҳамласин дафъ этди мард, ғазабланган шер каби,
Кеманинг ниш тумшуғини абжак қилди чўнг зарби.

Қароқчилар қочди, зарар кўрмади мард Автандил,
Ёв кемаси учиб борар – қайдасан, деб, эй сохил!
Ёвларни хўп қувар ботир, гурзи урар қулочлаб,
Кўз очтирмай, кирар эди қиличин яланғочлаб.

Қароқчилар тумтарақай, ўхшар хурккан подага,
Сувга отар, баъзиларин урар эди ходага,
Саккизини-тўққизига отар бирдан паҳлавон,
Ўликларнинг орасига беркинса ҳам йўқ омон.

Ёвлар оёқ ости бўлди, аёвсиз зарб едилар,
«Тегма! Сени севайлик!» – деб ёлворишар эдилар,
Оёғига йиқилганни қилгани йўқ мард абжак,
«Қўркув – севги туғдиради!» – кадим доно демиш ҳақ.

Омад ила чиранмагин, инсон! Жанглар кўрган мард!
Тангри агар ёр бўлмаса, не-не мардлик факат гард:
Учкундан ҳам ёниб кетар йўғон-йўғон чинорлар,
Кези келса, камишпоя бўлур тиғи обдорлар¹.

Хазинадай тўла эди молга душман кемаси,
Автандил дер: «Битта қолмай ташилсин тез ҳаммаси!»

¹ *Тиғи обдор* – ўткир, кескир тиғ.

Савдогарлар шоду хуррам, Усам эса ўбдон шод,
Баҳодирни мактар нукул, касидалар этиб ёд.

Лекин мардни мақтамоққа камлик қилар юзлаб тил,
Юз дostonга арзигулик зафар олди Автандил.
«Шукрлар, – дер карвон аҳли, – кутулдик ёв дўқидан,
Қоронғилик таркаб кетди қуёшнинг зар ўқидан!..»

Автандил дер: «Шукроналар ўқинг ёлғиз Тангрига!
У эгадир: тақдир ёзмиш, еру осмон – барига;
Яхшилиқнинг ёруғлиги, ёвузликнинг зулмати,
Тилсимотлар, теран сирлар – бари унинг қудрати!..»

Кемадаги хазинани ташидилар батамом;
Ўлжа деган мундок бўлсин – ҳадсиз олтин –
мол, анжом.

Қароқчилар кемасига ўт қўйдилар, бўлди кул,
Харидори топилса ҳам, олмасдилар тўққиз пул.

Савдогарлар хоҳишини Усам келиб қилар арз:
«Йўқ демагин, молимизни сенга тутмоқ бизга фарз;
Сен кутқаздинг ўлимлардан, фалокатдан, зулматдан!
Бизга жиндақ берсанг агар, санаймиз мурувватдан!»

Автандил дер: «Биродарлар! Бўлманг бунча
миннатдор,

Кўз ёшингиз кўриб Тангри ўзи бўлди мададкор.
Мен кимману, қўлламаса – нетар эдим? Бўлди, бас,
Минган отим улкан давлат, ўзга давлат керакмас!

Мен давлатга ўч бўлсайдим ўткинчи бу жаҳонда,
Етгулик бор, тўплардим мўл уйда, Арабистонда,

Давлат? Тезда айрилгайман йўловчидек бериб қўл,
Мени кутар фидокорлик, хатарнок¹ ва олис йўл.

Ўлжам улкан – ўлчови йўк, саноғи йўк, дунё, мол –
Истаганча ўртангизда бўлиб олинг бемалол.
Сиздан ёлғиз ўтинч менинг кимлигимни айтманглар,
Орангизда юрай, дўстлик ваъдасидан қайтманглар!

Сўраганга: жами молнинг эгаси шу, дегайсиз,
Бир неча кун менга бошлиқ ҳуқуқини бергайсиз.
Савдогарлик либосида бозорларда юрай мен,
Дўстлик ҳақи, сипоҳлигим сирий сакланг, сўраймен!»

Бахтга ботган карвон аҳлин қуршаганди шодёна,
Ботирга дер: «Балолардан қутқаргансан мардона.
Не истасанг, буюравер, сен ўзингсан бизга бош,
Биз – қулингмиз, тўкин-тўкин нур берувчи сен қуёш!»

Олқишлашар Автандилга гавҳар қилиб арғумон,
Лек мард кўркин гавҳар хира килолгайми ҳеч қачон!
Елканларни ёзди тағин, қулай эди шамол ҳам,
Савдогарлар юза кетди олисларга хотиржам.

XXXI

АВТАНДИЛНИНГ ГУЛАНШАРОГА КЕЛИШИ

Автандил ҳам денгизларда кема суриб келмокда,
Боғу роғлик кўркам шаҳар кўрди бирдан кирғокда.
Ҳамма ёғи маст этгудай хушбўй, ёркин гул-гулзор...
Мақтагали сўз топилмас – шундай гўзал бир диёр!

¹ *Хатарнок* – хатарли, кўркинчли.

Арқонларни боғладилар, кема тўхтар каттакон,
 Автандил ҳам кийди чопон гўё эпчил корчалон,
 Пул жаранглар, тўп-тўп ҳаммол кайлардандир
 бўлур жам,
 Олис юртлик савдогарнинг амрин кутар бари ҳам.

Уни кўриб кўрфаз томон чопа келди бир боғбон,
 Кўз узолмас, серҳашаму порлок эди бу меҳмон.
 Автандил тез суҳбат бошлар, ахир, канча сўрок бор:
 «Ўзинг кимсан? Қай уруғдан? Ўлкада ким ҳукмдор?

Шаҳрингизда нима арзон, кандоқ моллар,
 киймат-наرخ?
 Кандоқ моллар олсак бизга фойдалироқ?
 Қилгин шарх!»

Боғбон айтар: «Эй ой юзли, эй чиройли бозоргон!¹
 Кулок солгин, барчасини бир-бир этай мен баён.

Денгиз бўйи ўлкаси бу – етмайсан йил юрсанг ҳам,
 Пойтахти Гуланшаро – қадим, улуғ ва кўркам.
 Бунда тўхтар олислардан юзган кема ҳамаси,
 Шавкати зўр Сурҳав Малик – тожу тахтнинг эгаси.

Яшаради бу диёрга келар бўлса ҳатто чол,
 Шодумон базм, ўйинларда кунлар ўтар кўп хушҳол.
 Ёқут коса каби гуллар киш-ёз кўрк бу чаманда,
 Дўстлар кўзин қувонтирар, ҳасад кўзғар душманда.

Савдогарнинг бу ерда мўл муғамбири, каллоби,
 Қайга борсанг, олди-сотти, фойда-зиён ҳисоби...

¹ Бозоргон – савдогар.

Қашшок, бирдан қарайсанки, эга бўлур давлатга,
Камбағал қарз ола билур бизда йиллик муҳлатга.

Мен боғбонман бунда бозор оқсоқолин боғида,
Бизда қадим бир одат бор: кема келган чоғида,
Ҳордиқ олар сояларда йўлчиларнинг ҳаммаси,
Демак, молни аввал кўрар боғу бозор каттаси.

Олис юртлик савдогарлар, мол юклаган оғалар —
Савдосини бошламасдан элтар унга совғалар.
Аввало, у сотиб олар улгуржи ва қиймат мол,
Шундан кейин жавоб берар савдога ҳам бемалол.

Ўзингиздай жанобларга бера олур хос жойлар,
Унга қарам меҳмонхона, жами қарвонсаройлар.
Лекин афсус менинг хўжам ҳозир олис сафарда,
Сизни уйга чорлар эди, шаксиз, бўлса шаҳарда.

Лекин Ҳусайн кўрасида ҳозир Фотмахоним бор:
Эри янглиғ меҳмоннавоз, ширин сўзли ва дилдор.
Туғишгандай қабул этар, одам қўшар, шубҳам йўқ,
Шаҳарга ҳам йўл кўрсатар хоним, кўнгил бўлсин тўқ!»

«Куллуқ! Дарров бекангга айт!» Кулга ботир
шундок дер,
Кул ғизиллаб чопа кетди елкасидан оқиб тер.
Бекасини хушвақт этар: «Кулоқ сол хушхабарга,
Кўрки кундай кўз олгулик биров тушди шаҳарга.

Ўзи катта қарвонбоши, узок юртлик савдогар,
Қадди сарвдай ихчам, пишиқ, юзи ёрқин ой магар,

Йигит атлас чопон кийиб, алвон салла ўрайди,
Мендан нукул мол нархию юрт одатин сўрайди».

Кулларга дер хоним: «Боринг кема тўхтаган жойга,
Юкларига жой бўшатсин, айтинг карвонсаройга!»
Келди меҳмон: юзлари гул, дудоклари ол маржон.
«Йўлбарс юрак, арслон билак!» – дейди койил оломон.

Довруғига жам бўлди халк дўконлардан, уйлардан,
Ой юзига тикилишар тўп-тўп кўча-кўйлардан;
Дилларда суқ, кўзларида махфий ҳасад ёнарди,
Эрларини менсимай хотинлар тўлғонарди.

XXXII

АВТАНДИЛНИНГ ФОТМА ҲУЗУРИГА КЕЛИШИ

Фотма бону меҳмонига пешвоз бўлди шодумон,
Бошин эгди, яширолмас – завқи тошқин, шавқ аён.
Салкин бокқа ўтишдилар бир-бирига тилаб бахт,
Фотма юзи табассумда гулдай ёнар ушбу вақт.

Ёш эмасди Фотма, лекин кўз узгусиз роҳатбахш,
Кўкси баланд, кулча юзлик, лобар, кўрки гўё нақш,
Чолғу-қўшиқ, кирмизи май – шулар дилдан суйгани,
Қимматбаҳо эди бутун такканию кийгани.

Талай совға тутди йигит – кўзларни ўйнатгулик,
Ҳар ким кўрса мактагулик, завқини қўзғатгулик.
Фотма тузган тўкин базмдан меҳмонлар ҳам эди лол,
Базм тугади. Автандил дер: «Қуллук, бека, яхши қол!»

Эртан йигит келди тагин гўё сахий савдогар,
Фотма билан савдолашиб, сотди мато, зар, гавҳар,
Карвон рози, йигит дейди ваъда этиб мўл фойда:
«Савдо бошланг, лекин мени тилга олманг ҳеч жойда!»

Ўша тундан келиб юрди йигит Фотма ёнига,
Оқшомлари баъзан бу ҳам борар ўз меҳмонига:
Висол чоғи суҳбатларда ширин ўтар жуда ҳам,
Фотма бону шайдо эди Автандилга чинакам.

XXXIV

ФОТМАНИНГ АВТАНДИЛГА ЁЗГАН НОМАСИ

«Қуёш! Сени қуёш сифат яратибди Худованд,
Сенсиз гадо бўлур эди ҳар қандай ҳам давлатманд.
Сени кўрган – парвонадек ўзин ўтга уради,
Юлдузлар ҳам сенга шайдо, пирпирашиб туради.

Чиройингни кимки кўрса, кўзи дарров камашар,
Ўзга гуллар сенга ҳасад оташида карашар –
Эй, булбулни сайратган гул! Нетай, ҳалок бўлгайман,
Қутлуғ шуъланг тушмас бўлса, сарғайгайман,
сўлгайман.

Тангрим гувоҳ, сир сакладим, ишк дардига
бердим тоб,
Кўркдим иқрор бўлишдан ҳам – аламларда дил хуноб.
Дилдан тинмай яра очар киприкларинг мисли ўқ,
Раҳм эт, токи жинни бўлмай – нетай, ўзга чорам йўқ.

Кўз тутаман мактубимга бирон жавоб бўлгунча,
Юрагимнинг хитобига сендан садо келгунча,
Умидим бор – булутлардан ўтмиш жиндак нур мисол.
Ўлайми ё тирик қолай? Ҳукмингни тез ёза қол!»

Хат жўнатар Фотма шошқин, дардга излаб бир даво,
Худди сингил номасидай ўкийди мард бепарво.
Ўйлар: «Фотма кайдан билсин, хатто гумон қилмайди,
Тинатинга тенг дунёга бундан сўнг ҳам келмайди!

Ўртансанг ҳам гулга бунча талпинмагин, эй қарға,
Маст қилғудек сайраб, булбул қўнганмас бу шохларга.
Тубанлик ҳам қалтис ўйин, номардга хос эрмак-ку...
Беъмани хат, пуч хаёл хат, алжиганнинг хати бу!»

Узоқ ўйлаб қолди йигит шубҳаларда, хайратда,
Охир деди: «Мени ким ҳам қўлларди бу ғурбатда?
Қуёш юзлик тутқун кизни изламокми аҳдим, бас,
Ҳар балога шай турайин, иккиланиш яхшимас!

Фотма хотин ўбдон туллак, афсун билар ўхшайди,
Йўлчилардан ноз аямай, шайдо қилар ўхшайди.
Эҳтимолки, йўқолмиш киз қиссасидан хабардор,
Кенгаш берар, йўл кўрсатар, иноқ бўлгай, хайри бор.

Бир лахзалик шавқ туфайли севар бўлса гар хотин,
Ундан йирок шарму ҳаё, ору номус – бу ойдин,
Шундан кейин юрагин ҳам очар, сақлай олмас сир,
Инжик ноздан ҳазар қилмай, сирин олай бирма-бир.

Тангри ўзи қўлламаса – қўллар ким ҳам, нима ҳам?
Жирканганинг – шай, кераклинг топилади

камдан-кам!

Дунё оқшом зулматидай сирга тўлик, ғалати,
Кўзада не бўлса, ўша куюлгай окибати!»

XXXV

АВТАНДИЛНИНГ ФОТМАГА ЖАВОБ МАКТУБИ

«Мактубингни ўқидим мен, ёғдирибсан мактовлар,
Кейин қолдим. Куйдирмоқда мени ҳам шу оловлар!
Икков бирдай соғинамиз кўришмасак бир нафас,
Икки юрак иноқ урса – бундай хушбахтлик бўлмас!»

Фотма хатдан қандай хушвақт, сўз билан айтиш маҳол!
Ёзди тағин: «Айрилиққа қолмади-ку ҳеч мажол.
Мен ёлғизман, бирга бўлмоқ – тансик ҳузур,
билгайсан,
Оқшом тушгач, кечикмайин дарров етиб келгайсан!»

Хатни ўқиб, Автандил ҳам йўлга тушди ҳар қалай,
Лекин чопиб келар эди тўғри унга бир малай,
Қул Фотманинг ўтинчин дер: «Учрашурмиз ўзга кун!»
«Бу қандақа чатоклик?» – дер Автандил ҳам бўлиб хун.

Таниш йўлдан борар меҳмон, сўзга кулоқ солмайин,
Ғира-шира хос ётоққа кирар ҳадик олмайин.
Ранги ўчган хоним қарар – кўзларида ташвиш бор,
Лекин хижил бўлганидан қабул этар чор-ночор.

Суҳбатга ҳеч хоҳиши йўқ хоним ҳозир кучокда,
Бироқ ноҳос ёш бир йигит кириб келди шу чокда.
Орқасидан пайдо бўлди қуроллик ёш қули ҳам,
Автандилдан жуда қўрқиб, чекинди қул ўша дам.

Хоним титраб-қақшаб қолди кирган замон у йигит.
 Кучоклашган ҳолда кўриб, бақирар у ўсал – хит:
 «Гаштингни сур, мазангни кил, кучоклашгин,
 ғар-шайтон!
 Қари киздай ёт бу кеча, эртан бўлгунг пушаймон!

Шармандалик ботқоғига чўккан расво! Эй, бадном!
 Хиёнаткор! Эрта билан олингуси интиком¹:
 Мажбур этгум ўзинг туккан гўдақларни ғажишга,
 Қилолмасам, маҳкум бўлай саҳроларда дайдишга!»

Ғазабидан сокол юлиб, йигит ҳам жўнаб қолди,
 Тақдирини қарғаб, Фотма юзига тирноқ солди,
 Тентак каби тиним топмай ёш тўкарди у нолон,
 Дер эдики: «Арзир мени килсалар ҳам тошбўрон!

Аяманглар! Гўдақларим, эримни этдим ҳалок!
 Бутун давлат, бутун бойлик, майли, ортик бўлсин хок!
 Мураббийлар ва шогирдлар! Менинг жойим жаҳаннам,
 Ўз эримни бадном этдим, ҳар қандайин жазо кам!»

Эсанкираб сўрар ботир: «Қандок бўлди бу ишинг?
 Нечун йиғи? Уятданми, хўрликданми нолишинг?
 Гуноҳинг не? Нега бунча дўк урди у дилозор?
 Уйга босиб кирди, сўзла, унинг қандай ҳақи бор?»

«Арслон, – деди Фотма хотин. – ҳаётдан ҳам
 тўйдим мен.
 Суриштирма, тушунмайсан, ох, не қилиб кўйдим мен!

¹ Интиқом – қасос, ўч.

Нокаслигим – гўдакларга бўлди бало ва хатар,
Нетай, севгинг қадагандай юрагимга нак ханжар!

Тангри бало юборди кимки бўлса баднийт.
Айтишга ҳам арзимасди мендаги паст мухаббат!
Ўтинаман, шафкат қилгин, дариғ тутма, бер малҳам,
Ўз конини ичганларга даво топмас табиб ҳам!

Ўтинаман, шу кечаси ёки эртан тонги пайт
Мени хўрлаб кетмиш зўрдан менинг ўчим олиб қайт.
Гўдакларим ва мен учун ўлдириб тез келгайсан,
Кўз ёшларим сабабини кейин тўлиқ билгайсан.

Молларингни юклаб ёки денгизга туш тўхтовсиз,
Кетаркансан, бедарак кет, узоклашиб кет довсиз.
Қўркаманки, бахтсизлигим бўлгай сенга бир бало,
Гўдакларим ва эримни ёвуз этур зор, расво».

Фотмага кўп ачингандан сакраб турди Автандил,
Кўзларида ғазаб ёниб, гурзи олди қўлга зил:
«Аён бўлди ёвуз дўки, сенинг ўчга ундовинг!
Хотиржам бўл, тирик қолмас жирканч ёвинг,
шум ёвинг!...»

XXXVI

АВТАНДИЛНИНГ ЧАШНАГИРНИ¹ ЎЛДИРИШИ

Мард кўрфазга келди тунда ўтиб жимжит шаҳардан,
Қирғоқда уй кўрди яшил ва қирмизи мрамардан...

¹ Чашнагир – соқий.

Куёш юзлик келиб тўхтар баланд кўра – эшикда,
Кул пичирлар: «Излаганинг яшайди шу кўшқда»...

Эшигида икки кули мудраб, хордик олади,
Секин-секин ёндашиб мард кўккисдан зарб солади...

Эгнида кон, кахри тошқин, билагида куч тошқин,
Чашнагирнинг ётоғига кирар босиб мард шошқин,
Уйғотмаёқ дилозорни ерга олиб уради,
Кўкрагига ханжар санчиб, бир неча бор буради.

Дўстга – куёш, йўлбарс янглиғ ўсал жангда ва довда,
Узук таққан бармоғини узди мард бир силтовда,
Ҳам денгизга отди совук мурдасини айвондан,
Бадном гўрсиз ва кафансиз кетсин токи жаҳондан!..

Кундан порлок, мағрур арслон кириб Фотма ёнига,
Деди: «Сурбет дўқчини мен қориштирдим қонига.
Кулинг касам ича олур, ёлғон эмас зафарим,
Мана сенга таниш узук, мана қонли ханжарим...»

XXXVII

ФОТМАНИНГ НЕСТОН-ДАРИЖОН ТЎҒРИСИДАГИ ҲИКОЯСИ

Бизда шундай бир одат бор – келса Наврўзи олам,
Савдогарлар дўхон очмас, сафар қилмас ҳеч одам,
Ясан-тусан қилар жами тоифалар, уруғлар,
Тобеларин саройларга чорлашади улуғлар.

Савдогарлар ҳукмдорга тортиқ юклаб келишур.
У ҳам сийлар, жаҳон давлат теккандай шод бўлишур.

Ўн кун тинмас шўх суронлар, чилторларнинг жаранги,
Майдонларда пойга, ўйин, қўшиқ, ялла оҳанги!

Эрим Ҳусайн савдо аҳлин бошлар ўлка шоҳига,
Мен бошлардим хотинларни маликам даргоҳига.
Бойми ёки қашшоқ хотин – бормасди беармуғон,
Ҳарамда базм, зиёфатдан кайтар эдик шодумон.

Наврўз келди. Яна бордик маликага жамулжам,
Совғамизга – ўн баравар совға берди маликам.
Базмдан кейин хушвақт бўлиб ҳар ким теккан буюмга,
Қўшниларим тўпландилар тағин менинг уйимга.

Меҳмонларни олиб тушдим кирғоқдаги боғимга,
Бойвуччалар, чолғувчилар терилмиш тўрт ёғимга...

Хизматкорлар ош тортарди, мен гуруннга эдим банд,
Беваж қайғу дилим эзиб, бўлдим дарров дардманд.
Шундан таъби хира бўлиб тарқалишди тўшма-тўш,
Ёлғиз қолдим. Нимадандир кўнглим эди ғаш, нохуш.

Айвонимдан қарар эдим денгизга кўз узмайин,
Қалбим ором олар эди, ғуссам тарқаб дам сайин.
Бирдан недир кўрдим милт-милт олис, чексиз
кўк сувда,
Қушми, денгиз жонивори ё хаёлми беҳуда?

Қайиқ юзиб келар эди, илғадим бора-бора,
Юзлари нақ кўмир каби, танлари тундан кора –
Қайиқчилар ўртасида секин бўлди намоён
Туткун аёл, жамолидан кўз ололмай мен ҳайрон.

Қайик боғлаб, боғ сояси тушган жимжит кирғокка,
Икков чиқиб, разм соларди хушёр уёқ-буёкка,
Ишондилар – кирғок холи, кимса йўқ. Мен турардим,
Яшрин жойдан келганларни очик-ойдин кўрардим.

Тахти равон туширдилар ерга чаккон ва жадал,
Пайдо бўлди сарвиқомат бир киз ундан шу маҳал,
Юзда шаффоф кора чиммат, эгнида яшил кийим,
Чиройи нур сочар эди, тенглашолгай унга ким?..

Тўрт кулимни чакиргандим, ҳозир бўлди шу зумда:
«Ҳинд Ойига ўхшар, – дедим, – яркираган ҳўв кумда,
Занжиларга эҳтиёткор ёндашинглар, билинглар,
Зардан юз бор киммат у киз, сотса, олиб келинглар!

Сотмас бўлса, тортиб олинг – буюраман, қистайман,
Кўкдан тушмиш тўлин ойни ўбдан кўриш истайман!»
Асирани сотинглар деб, тушди куллар кирғокка,
Лекин рози бўлгани йўқ занжилар киз сотмокка.

Ишондимки, сотишмайди. Сўзлашмоқдан йўқ маъно.
«Ўлдилинглар», – деб бақирдим, буйруқ бўлди жобажо:
Бошларини кесиб, барин ташладилар денгизга,
Асирани келтирдилар, пешвоз чиқдим мен қизга...

– Кимсан, – дедим, – қай бахтиёр юрт қизисан,
айт ошкор,
Сен парини балоларга кимлар этмиш гирифтор? –
Лекин асло жавоб бермас, сирин очмас эди ҳеч,
Оқ юзига оқин-оқин ёш тўкарди зрта-кеч...

XXXIX

ҲУСАЙННИНГ НЕСТОН-ДАРИЖОН ҲАҚИДА ПОДШОҲГА ҲИКОЯ ҚИЛГАНИ

Вакт ўтарди, тун кетидан келар эди ёруғ кун,
Эрим деди: «Ҳукмдорни кўриб келай мен бугун,
Салом берай ҳам топширай тагин унга сийловлар».
– Заб уйлабсан, боргин, – дедим, – арзир сенга
мактовлар!

Товок тўла инжу, гавҳар олди Ҳусайн савғога,
Огоҳ бўлгин, – дедим, – тагин бошим қўйма гавғога,
Ғалати киз тўғрисида шоҳга ҳеч сўз демагин!
Деди: «Қилич ўқталса ҳам айтмайман, ғам емагин!»

Ўрда томон кетди эрим ясаниб, беками-кўст,
Ҳукмдор ҳам қарши олмиш уни гўё қалин дўст,
Савғосидан кўнгли тўлиб, шароб ичмиш баробар,
Қаранг, кандок енгилтагу паст бўлур маст савдогар!..

Анграйганча кулоқ солар эрим ҳам шоҳ сўзига:
«Савғонг ҳатто арзигулик шаҳаншоҳнинг ўзига.
Қайдан олдинг бунча ёкут, бунча порлоқ марварид,
Худо ҳақки, килолмайман яртисин ҳам мен харид».

Мукка тушиб Ҳусайн дебди: – Марҳаматли ҳукмдор!..
Фақат шоҳга лойиқ тухфа шай қилганман, кўп шоён:
Ер қуёшин кўрганида, мenden рози бўлгайлар,
Арзигулик гўзал келин, Тангрига шукр қилгайлар.

Шундай қилиб, ўртадаги сир ҳам бўлди бутун фош,
Шоҳга бир-бир очиб солди касамхўр эр, бағритош.

Бу хабардан шохимиз ҳам ўзида йўқ шодумон:
 – Қиз саройга келтирилсин! – бўлди шундоқ
 тез фармон.

Хаёл суриб ўтиргандим ўша кун уйда ёлғиз,
 Эшигимдан бош ясовул кириб келди туюқсиз,
 Оркасида қоидалиқ эллик навқар бор эди,
 Бу келиши бежиз эмас, менга-ку ошқор эди.

Бош ясовул дарров айтди менга шохнинг буйруғин:
 «Гўзалларнинг энг гўзалин бу дунёнинг ёруғин –
 Олиб келинг саройимга, дарҳол менинг қошимга!»
 Худди осмон ғазаб билан қулаб тушди бошимга...

Қиз айтдики: «Бу кунимга ажабланма, эгачи,
 Не-не бало кўрдим ахир, буни бало дема-чи!
 Фалокатлар панжасида бахтиқаро бир қизман,
 Ҳайрон этмас мени бу ҳол – нетай, нуқул
 бахтсизман!...»

Дарров тушдим хазинамиз сақлангучи қазнокка,
 Қутилардан талай гавҳар олдим қизга бермокка.
 Гавҳарларки, ҳар биттаси – битта шаҳар баҳоси,
 Камарига тикдим, ахир, бўлар-ку бир давоси.

Пичирладим: «Қора кунда керак бўлгай бу тошлар!»
 Қурбон янглиғ ясовулга тутдим, кўзда сел ёшлар.
 Қўш ногора, сурон билан қарши олди нақ тождор,
 Қиз-чи, бошин сал кўтармас, на писанд, на эътибор!

Томошага окарди эл, кўчаларда чанг-тўзон.
 Ясовуллар ҳайдашса ҳам, эргашар мўл оломон.

Сарви бўйлик киз кўркидан тождор ҳам лол турибди:
«Қаранглар-чи, куёш кўкдан тушиб, ерда юрибди!»

Қизнинг ажиб жамолидан бўлди не-не кўз хира.
Ҳукмдор дер: «Мундоғини кўрмагандим мен сира!
Илоҳий туш, самоларга хос, ёруғ бир афсона,
Бун кўрган – жондан кечиб, бўлса арзир девона!»

Ўз ёнига ўтиргизиб, шоҳ сўради ўша пайт:
«Кимсан? Тоғми, боғ қизисан? Қай юртдансан,
очик айт!»

Лекин куёш юзлик барно бошин қуйи солганди,
Унсиз эди, бир билгисиз қайғу чулғаб олганди.

Қиз бепарво ўтирарди – унга ҳурмат на даркор!
Ўтмишини эслар ҳозир, ҳаёл учар бекарор.
Инжуларнинг баркин тўсмиш кизил гулдай дудоғи,
Осон эмас шунча алам, шунча бало қийноғи!

Денгиз шоҳи деди: «Зарур бу жумбокни ечмоклик,
Ўзр бўлгулик икки гумон – баҳслашсак ҳам нечоғлик,
Бири шуки – бир йигитнинг севгисида ёнар жон,
Шу важдан қиз индамас ҳеч, дилни эзар ғам-ҳижрон.

Бири шуки – бу тенгсиз қиз етук отин ва доно,
Бу ҳаётнинг лаззатига шу важдан у бепарво.
Бахту бало қиз наздида худди ёлғон бир эртак,
Каптар янглиғ учар олис дунёларда у юксак.

Танғрим қўллаб, ўғлим қайтар зафар олиб майдонда,
Ўшангача ором олсин қиз шохона маконда.

Ўғлим куёв бўлгач, сўзсиз, очилгуси бутун сир,
Куёш қайтиб келишини кутсин бунда Ой ҳозир».

Шахзода-чи, мактагулик ботир эди чинакам,
Олийжаноб, ўзи гўзал, лашкарбоши, мард, ўктам.
Анча бўлди – олис жангда, кўролмас ўз элини,
Ана шунга аталганди келинларнинг келини.

Гўзал кизга кийдирдилар олмос безак, зап сарпо,
Хусни баркин хира килмас юлдуз тўла кенг само!
Бошига ҳам кўндирдилар баҳоси йўқ ёқут тож,
Қизил гулдай қизарганди оппоқ биллур ноилож.

Ҳукмдор дер: «Куёш кизга ясатинг тез хос хона!»
Хос хонага қўйдилар тахт – яхлит олтин, шоҳона...

Эшигига тайин бўлди тўккиз ҳарам оғаси¹,
Шоҳона базм қилди тагин юрт ва тахтнинг эгаси,
Тенгсиз савғо учун Ҳусайн тўлов олди каттакон,
Карнай тинмас, авжи сурон – тўкин эди дастурхон...

Қиз кулларга деди: «Зўрлик – яхшиликка бошламас.
Ўлиб кетай, ёт юртликни кўнглим асло хушламас...
Яхшиси шу: сизга бўлсин гавҳар тўлиқ бу камар,
Кўмак этинг, қочай бундан, бўлмай тагин дардисар!»

Белидаги гавҳар тўлиқ камарини ечди киз,
Шоҳ кийгизган порлоқ ёқут тожидан ҳам кечди киз,
Секин деди: «Барин олинг, лекин йўлни тутманг берк,
Худо рози, тўсманг ортиқ, кетай, беринг менга эрк!»

¹ Ҳарам оғаси – бичилган кул.

Куллар аклин олди дарров асл тошлар, инжулар,
Очкўзликда унутдилар шоҳ амрини ҳам булар.
Тезроқ кочсин, – дейишдилар, – пайсалда

не хикмат бор...

Олтин – шайтон калтагидай ҳукм этар на фитнакор!..

Куллар қизнинг хоҳишини сўзсиз бажо этдилар,
Бири калпок, бири белбоғ, бири чопон тутдилар.
Ён эшикдан ўтди Нестон, колди сархуш базм, сарой...
Шундай қилиб, Аждарга ем бўлгани йўк Тулиной.

Қиз кетидан тўкқиз кул ҳам қочиб, бўлди тез пинҳон,
Биров тунда эшик қокиб, дер эди: «Оч, Фотмажон!»
Қизни таниб, қучок очдим, дедим: «Келгин, марҳабо!»
Қочқин уйга киргани йўк, юз бергай деб бир бало.

Деди: «Сенинг гавҳарларинг очди нажот йўлини,
Тангрим ўзи берсин сенга ундан юз кат мўлини.
Пайсаллашим хавфлик, ҳозир менга бергин

бир тулпор,

Йўкса, қувғин қуршовига тушиб колғум мен такрор».

Эгарлоғлик бир арғумок тутдим унга мен шошқин,
Отланди-ю киз кўзлари чакнар эди худ чакин.
Қуёш гўё минган эди бу пайт асов арслонга...
Уруғ сочдим – ўролмадим. Қолдим яна хижронга!..

Ой юзликнинг қиссасини айтгум тағин ўзга кун,
Эшит, кеча кўп дўк урди сурбет Чашнагир нечун...

Мен савдойи ўйнашимга ноҳосдан сир бергандим;
Қочқин қизни қутказдим, деб кўкрагимни кергандим.

Кўрқардимки, қаҳр устида чақимчилик қилмасин,
Сен ўлдирдинг, енгил тортдим, асло қайтиб келмасин!

Чашнагирни рад этгандим, урса ҳамки қанча дўк,
Сени кутдим, ўйловдимки шаҳарда у шилким йўк,
Нак мен сени чорлаган кун ноҳос келди сафардан,
«Келмагин!» – деб ездим сенга, ҳадик борди хатардан.

Сен қайтмайин тўғри келдинг, у ҳам келди кетингдан,
Иккимизни бирга кўрди, хавфлик эди у чиндан.
Кўрқдим, чунки чакирилмаган меҳмон эди даҳшаткор,
Мени хўрлаб, ўз бошингга етдинг, аянч жонивор!

Агар тирик қолса, шаксиз, ҳукмдорга чақарди,
Ғазабланган ҳукмдор ҳам хонумоним¹ ёкарди...

XL

НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ АСИРГА ТУШГАНИ ҲАКИДА ФОТМАНИНГ АВТАНДИЛГА ҲИКОЯСИ

«... Кўзларимдан ғойиб бўлди қуёш юзлик сиймоси,
Қайғу тўлик бу дунёнинг севинчи ва жилоси.
Ўша кундан ўртанаман, бир оловда ёнаман,
Кўзимда ёш булок-булок, ҳасратда тўлғонаман!..

Бир кез окшом ўтиролмай, дилимда ғаш ва малол,
Катта йўлда бекат томон кетдим секин, яккаҳол...

Бостирмада тўрт йўловчи ўтирарди, солдим кўз,
Биринчиси – қул кийимида, ўзгалари киймиш бўз.

¹ Хонумон – уй-жой.

Бир дирҳамга олишдилар ичкилик ва егулик.
Гурунглашар, сўз кўп экан бир-бирига дегулик.

Бири деди: «Ажаб ҳордик олмоқдамиз тўртовлон,
Нотанишмиз, ўртамизда гарчи битта дастурхон;
Билишайлик, танишайлик – куриб бунда базму гашт,
Ким қаёқдан? Айтсин ҳамма бу гурунгда саргузашт».

Ғарибона суҳбат кетди бир-биридан ғалати.
Кул дер: «Дўстлар, ҳар йўлчининг ўз тақдир,
ўз қисмати!..

Мен кажетлар подшосида аскар эдим – аслим кул,
Кўпдан шоҳни қийнар эди бир касаллик – кўп мушкул.
Гўдаклари етим қолди ўлиб охир ҳукмдор,
Эгачига ўтди давлат, икки ўғил, ихтиёр.

Дулардухт – шоҳ эгачиси, қоя каби савлати,
Душманига ларза солар лашкарининг ҳайбати.
Етим қолган Росан билан Родиога меҳрибон,
Ҳозир бизга ўша хотин маликаю ҳукмрон.

Ўлиб қолди маликанинг синглиси ҳам йирокда,
Вазирлари ногаҳоний бу хабардан титроқда:
«Маликага қандай айтсак – ботибди-ку қуёши!»
Бундай деди Рошак деган аскарбоши, мингбоши:

«Йиғи-сиғи, охи войга, ўлай агар, йўк ҳеч вақт!
Яхшиси, биз катта йўлда излашайлик омад – бахт.
Ўлжа олиб, давлат юклаб қайтғум, Тангрим бўлса ёр,
Фотиҳага, маросимга шундан кейин борғум бор!»

Аскарбоши яна деди: «Йўлдош бўлар юз ботир!»
Жами қулдан юз ботирни танлаб олди у охир.
Кечалари пойлоқда-ю, кундуз карвон талардик,
Карвон талаб, ўлжаларни ҳар кун бўлиб олардик.

Бир кез тунда, қоронғида кезар эдик чўл-саҳро,
Олисларда пайдо бўлди бир ёруғлик – бир зиё:
«Наҳот, қуёш ер юзига тушган бўлса кечаси?»
Ўйлар ҳайрон кўп ходиса кўрганларнинг нечаси.

Бири: ой дер, ўзга бири: тонг ёришар, эҳтимол!
Бу ажойиб шарпа сари ёндашардик гунгу лол,
Ёруғликни ўраб олдик эҳтиёткор шу замон,
Ёруғликдан қўшиқ каби садо келди ногаҳон:

«Ҳой отликлар, кимсиз? Тўсманг, илтижолар этаман!
Гуланшаро элчисиман, кажетига¹ кетаман!»
Ҳар қалай биз хаёлотни куршаб, бордик яқинрок,
Бир суворий экан, кўрдик, қуёшдан ҳам ёркинрок.

Ёруғ юзи туманларда гўё чакмок чакмокда,
Дашт кўкини гўё шу дам тонг оташи ёкмокда.
Ярим тунги хаёлотнинг таъна бўлди сўзлари,
Сўзлар экан, ғазабларда ёнар эди кўзлари.

Суворийга бокар эдик, юракларда бир кўрқув,
Элчи эмас – аниқ эди, ёлғон сўйлар эди у.
Рошак тўсат пайқаб қолди: «Бу қиз!» – тутди
жиловдан.
Шундай қилиб, асир олдик, қочолмади қуршовдан.

¹ *Кажети* -- қажларнинг забт этиб бўлмас афсонавий қалъаси.

Қайта-қайта сўрар эдик: «Қай юртликсан, моҳпора¹,
Сўйла, нечун бу даштларда кезмоқдасан оввора?»
Қиз индамас, жавоб бермас, ёш тўкарди худди сой...
Аждаҳонинг ҳалқумига тушган эди тўлин ой!..

Рошак деди: «Қиз тақдири жуда оғир ўхшайди,
Бағрин эзган, кўнглин бузган – айтилмас сир
ўхшайди...

Тангри ўзи лойик кўрмиш бу ғалати армуғон –
Маликага маъкул тушар, хурсанд бўлар бегумон...»

Ҳаммасига ёқиб тушди бу ғалати хикоя.
Яхши фол, деб кўз ёшларим артардим бениҳоя,
Хабар топдим, умидворман ўзини ҳам топмоққа,
Чақа топган девонадек шайман йиғлаб чопмоққа!

Мен у қулни уйга чорлаб, дедим: «Қани сўйлагин,
Бу қиссадан мен шўрликни тез хабардор айлагин,
Қиз ҳақида билганларин айтиб берди қул такрор,
Ўлик эдим, ҳаёт берди гўё, бўлди бахтим ёр.

Менда икки занжи қул бор, иккови ҳам жодугар,
Кўздан ғойиб бўла олур ҳар вақт беиз, беасар.
«Иккинғиз ҳам кажетига, – дедим, – сафар қилгайсиз,
Асира қиз аҳволини бориб тугал билгайсиз!»

Уч кундан сўнг кажетидан қайтди икки қулим ҳам:
«Маликаю кўшин хозир сафарга шай жамулжам.
Қуёш каби қиз кўркидан кажет нурга тўлибди,
Аммаси ҳам шаҳзодага унатмоқчи бўлибди.

¹ Моҳпора – ой парчаси; маҳбубанинг гўзал чехраси.

Дулардухтнинг амри шундок: «Росан бу киз эгаси!
Лекин ҳозир азаликман, тўй-томоша ҳаммаси –
Қайтганимдан кейин бўлгай!» – ҳам жўнади сафарга,
Битта оға қараб турар ҳозир тенгсиз дилбарга.

Дулардухтга йўлдош жами афсунгару сеҳрбоз,
Чунки йўллар жуда олис, душмани ҳам эмас оз.
Баҳодирлар пойлоғида ҳозир қалъа, сарой, тахт,
Синглисининг азасида қолмоқчи у талай вақт.

Яхлит тоғдай бесўнақай, юксак кажет кўрғони,
Кунгиралик деворлар-ла ўралган тўрт томони.
Тик қояда улкан сарой, ер тагида махфий йўл,
Минорада киз кўркидан ёруғ олар ўнгу сўл.

Бу қалъада микти ва зўр лашкар доим айғоқчи:
Расо ўн минг нукул ботир бўсағада пойлоқчи,
Уч дарвоза ҳар бирида турар уч минг зўравон...
«Шўрим курсин, қора тақдир бунчалар ҳам
кийнар жон!»

Бу қиссани тинглар экан, қуёш юзлик Автандил...
Фотмага дер: «Қайта умид берди ажиб бу қисса!..
Кажлар, жинлар, нечун ахир одамзодга ўхшашлик?..
Каж жин бўлса, нега керак жинга қайлиқ ё хотин?»

Фотма деди: «Беваж қўйма, билгин, кажлар инсондир,
Қояларда яшайдилар, ўйламаки, бежондир!

Кажлар нечун қучли ва зўр – бу ҳали ҳам муаммо,
Сеҳр бобида кажларга тенг қелолгувчи йўқ аммо.

Каж лашкари – офат лашкар, ёвуз, бераҳм, зарарлик,
Кажлар билан жанг қилмоқлик – одамзодга хатарлик!..

Сехру афсун сабабидан каж уларнинг отоғи,
Жисман ожиз, лек одамни хўрлайди сехр-қийноғи».

«Фотмахоним, – деди ботир, – сўзим бўлмас ёкқудек,
Сўзим ҳозир ёвуз илон бўлиб сени чакқудек.
Чунки ҳануз билмайсанки – ўзга дардда доғликман,
Ўзга қора киприкларнинг ўрмонига боғликман.

На ўткинчи савдогарман, на бошлиқман карвонга,
Саркардаман фармонбардор улуғ шоҳ Ростевонга;
Шонли араб ўлкасида лак-лак лашкар измимда,
Қурол-ярок омборлари, хазиналар измимда.

Яширмайин айтай, хоним, менга бўлгин кўмакдош!
Шоҳимизнинг бир қизи бор ақли, кўрки нақ қуёш,
Фақат унинг шайдосиман, ўртанаман туну кун,
Отасининг ўрдасидан кетдим ўша қиз учун.

Ўшал шоҳ қиз амри билан жаҳонгашта бўлгандим,
Ҳинд ботири севган тенгсиз қизни излаб келгандим –
Ҳикоятин айтдинг кеча – у қиз бандда тўқар сел,
Ярали шер каби инграр фирокида Таризэл!»

Айтди шундок сарсон дўстнинг мусибатлик қиссасин,
Елкасига йўлбарс тери илган йигит ғуссасин...

«Асир қизни қутқазайин, кўмак учун чўзгин қўл,
Ошиқ-маъшук учун очсак тонг сингари ёруғ йўл...

Сехргарга буюр ҳозир: Кажетига жўнаб қол,
Қизга салом айтгин, – дегин, – қиз ҳолидан хабар ол!..»

Фотма деди: «Хайрли ишга Танғрим мадад бергуси,
Сенинг катъий бу қароринг – яхшилиқнинг белгиси!»
Чакирганди, дарров келди қарға каби қора кул.
Қулга деди: «Кетар йўлинг жуда олис ва мушкул!..

Қуёш қизга айта боргин: яқин озод бўлур чок!»
Қул дедик: «Кўп куймагин, қайтиб келгум эртаёқ!»

ХЛІ

ФОТМАНИНГ НЕСТОН-ДАРИЖОНГА ЮБОРГАН НОМАСИ

«... Кулфатларинг киссасини айтмагандинг
жиндақ ҳам,
Кези келиб, барин билдим, оғир экан чинакам.
Таризлга тез нома ёз, юпат, кийнар бу фирок,
У – гулдай, сен – гунафшадай очилинглар яркирок!

Сенга нажот бермоқ учун келди излаб зап меҳмон,
Мард Автандил – лашкарбоши, мақтагулик паҳлавон;
Шоҳ Ростевон кадрдони, енгилмас бир тарзи бор,
Ҳолингни айт, ақлинг етук, дўстга бурчи – қарзи бор!

Биз юборган даракчига неки билсанг – тўлиқ айт:
Кажлар олис сафаридан қайтар қачон, қайси пайт?
Қанча аскар, қанча ярок қолмиш ҳозир қалъада?
Ишончликми посбонлари? Ким бошлиқ шу
паллада?..»

Фотмахотун хатни бериб жодугар кул кўлига,
Деди: «Асир кизга етказ, нигоронман йўлига!..»

Учган ўқдай бир нафасда ғойиб бўлди, хайт деди,
Кажетига етганида ғира-шира пайт эди.
Соя каби ўтди жоду посбонларга кўринмай,
Хушхабардан то асир қиз юпансин, кўп уринмай...

Асира қиз титраб кетди, балоба тоб берар жон,
Гунафшалар – зангор бўлди, қизил гуллар – заъфарон.
Кул дедики: «Сиз беҳуда чекмабсиз кўб азоблар,
Мен даракчи, Фотма кутар кўп сўрокка жавоблар...»

Жодугардан хатни олиб, ўкир экан туткун қиз –
Кўзларидан шаффоф томчи тўкиларди изма-из...

Қиз айтади: «Ишонаман, даракчисан узоқдан!
Нақ шу жойда ётганимни Фотма билмиш қаёқдан?
Суйганимнинг хаёлида мен бўзлайман туткун, зор,
Жавоб ёзай, оғир куним сен яширмай айта бор!»

XIII

НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ФОТМАГА ЁЗГАН МАКТУБИ

Куёш юзлик жавоб ёзар: «Сен онамдан суюмлирок!..
Мактубингнинг ҳар сатридан дил овунди бугун
бирок...

Ёв қалъаси борасида не дер эдим, эй Фотмажон!
Кажетлар ва хонбекаси олисларда анча замон.

Аммо кўрғон атрофида аслаҳадор сонсиз посбон,
Мени халос этолмагай келса ҳамки кўп қаҳрамон,

Ўктам, ботир Автандил ҳам етолмагай, хатарлик йўл,
Дўстга қилган аҳдда турар, факат бўлур қийноғи мўл...

Шу мусибат етар ўзи! Кўй бўлмасин ботир ҳалок...
Не қилғайман агар ноҳос ҳалок бўлса у марди пок?..

Таризлга нишон дебсан – дўстинг шодмон юборадир,
Неча замон саклаб юрган матойимдан бир порадир.
Ёр совғаси эди ўзи – дилга юпанч ва чорадир,
Гарчи унинг бўёқлари толеимдай қоп-қорадир!»

XLIII

НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ СЕВГАНИГА ЎЗГАН МАКТУБИ

Нола айлаб, еш тўкиб қиз мана ёзар хат жононга,
Кўз ёшидан сув сепади оловланиб, куйган жонга...
«Суюкли ёр, бу хат ғурбат тарихимдан бир оҳимдир,
Менга таним қалам бўлди, қора турмуш сиёҳимдир...

Суюклим, бок – бошимизга на кулфатлар солди дунё,
Қуёш беҳад ёруғ, лекин менга олам хира гўё...

Иккимизни айирмишдир ёвуз дунё, малъун замон,
Ёрим, сени хандон кўриш насиб бўлур менга қачон!
Ишқинг ўқи яралаган юрак нетсин, сўйла бу он,
Бутун махфий сирларимни сенга очдим, оромижон!

Сени ўлган гумон айлаб, дилни босган ғам-изтироб,
Мадор битди, сўлди ҳаёт, умрим фақат бўлди азоб...

Сен тириксан, менга шу бас, ўзга умид керак эмас,
Ёнган кўнгил, яра кўнгил бундан ортик керак демас.
Сен деб куйдим, сен деб ёндим, юпанчим сен ҳар
бир нафас
Юрагимда муҳаббатинг гунча очур, асти сўлмас.

Ҳасратимнинг қиссасини қандай ёзай сенга бугун?
Айтаверсам чарчайди тил, ишонмагай ҳеч ким бутун.
Халоскорим Фотмажондир, Тангри уни ярлакасин,
Тақдир тагин бошга солди ғурбат, жафо, аламли кун...

Шундай баланд қалъадаман, унга кўз ҳам зўрға етур,
Посбон турар йўл устида, ер остидан бу йўл ўтур,
Паҳлавонлар кун ҳам, тун ҳам қоровулда навбат турур,
Ҳар ким жангга кирар экан, уни мудхиш олов кутур.

Наҳот, Кажет одатдаги жангчи янглиғ тутар йўсин?
Жанг ҳақида ўйлама ҳеч, ғамда адо бўлмай бутун.
Агар ўлсанг, мен ёнаман, жигаримдан чиқар тутун,
Мени рад эт, тоғдай маҳкам, юракли бўл, жоним букун.

Мени ўйлаб ўксима кўп, дард чекма, ҳеч фурсат сайин
Ёт боғида кўкарувчи сарвмасман ёки кайин.
Сенсиз менга ҳаёт бўлмас, ўлгунимча ёр атайин,
Ё ўзимни тоғдан ташлай, ё ништар-ла тугатайин...

Ҳиндистонга шошиб жўна, отам унда паноҳсиздир,
Ёвуз душман ўраб олмиш, тождан ажраб, давосиздир,

Тасалли бер, фирокимда дили ғамгин, сафосиздир,
Зор йиглайман, унутмагил, сенсиз умрим
маъносиздир...

Танигайсан; юборганим ўшал совғанг парчасидир,
Бок, бу дурра нишонаси – муҳаббатнинг ғунчасидир.
Ўша улуғ умидимдан нима колса барчасидир,
Етти кат кўк чархи тўккан ғазабларнинг жафосидир».

Ёзиб бўлди. Тайёр мана азиз ёрга ёзилган хат.
Дуррадан бир парча кесиб, ўраб қўйди уни кат-кат...

Гуланшаро томон кетди жинга ўхшаш қора қул,
Фотмага ҳам етди дарров, якин бўлди узоқ йўл,
Муродига восил бўлиб, Автандилда суюнч мўл,
Яратганга шукр этарди, тўғри кўкка очиб қўл.

Фотмага у деди: «Такдир – бахтимга ёр бегумон,
Миннатдорман, ташаккурим қандай этай мен баён?
Фурсат келди! Дўстларимга билдирайин мен аён,
Қўшин тортиб, ёв калъасин қилғумиздир тез вайрон».

Хоним деди: «Сен кетасан – менга ҳаёт нақ дўзах,
Қуёшимдан айриламан, кўзимда ёш, дилда зах,
Аммо шошил, кўмакка чоп, мени десанг, бу мазах,
Кажиди кайтса, калъасини олиб бўлмас, иш чаток».

Қароллари томон боқиб, полвон сўз қилди оғоз¹:
«Шу чоккача ўлик эдик, лек тирилдик мана боз...

¹ Оғоз – бошлаш.

Шоҳлар шоҳи Фаридунга мenden айтинг кўп дуо,
Учрашолмай кетар бўлдим, ёт ўлка бўйлаб танҳо.
У розилик берсин, буюк сафар бўлар жобажо.
Сизга бўлса жангда олган давлатим қилдим савфо...

Олинг, бунга эга бўлинг, шоҳга эса омонат –
Бу тугунни унга беринг, биродардай ёздим хат».

XLIV

АВТАНДИЛНИНГ НУРИДДИН-ФАРИДУНГА ЁЗГАН МАКТУБИ

Шундай ёзди: «Юрт эгаси, эй бахтиёр шаҳаншоҳ...
Оғам каби қабул этгил, узоқлардан бу салом...
Куёш юзлик хабарини топдим охир мен аник,
Фирокида чўл кезар шер, ҳасратида дил ёник.

Ҳозир кажлар қалъасида банд ва туткун у куёш,
Наргислардан гул юзларга ёғар ҳануз биллур ёш.
Сафар оғир, йўллар йирок – йўлга тушгум ҳар калай,
Гарчи кажлар қалъада йўқ, лекин аскар бор талай...

Сенга ўзим боролмадим, кечир, вақт оз, йўл йирок,
Ҳар дам қиммат, тўлин Ойни эзар унда ғам, фирок.
Ёвни енгсак, биз боргаймиз, бешак, мену Таризел,
Ўтинаман, оға каби кўмак учун ўзинг кел!...»

Кема топиб, тагин сафар жабдугини шайлар мард,
Фотмахотун йиғлар эди, хижрон унга оғир дард.
Йўлга тушди, қолиб кетди Гуланшаро – гул диёр,
Фотма, Ҳусайн ва қароллар узатдилар зору зор.

XIV

**АВТАНДИЛНИНГ ГУЛАНШАРОДАН КЕТГАНИ
ВА ТАРИЭЛ БИЛАН УЧРАШГАНИ**

Зўр денгизда суза-суза етди йигит қирғокка,
Хушвақт бўлиб, кейин отда чопа кетди ғор ёкка...
«Тариэл!» – деб чақирарди, тинмас эди йиғидан,
Йиртқишларни ўтказарди йўлда қилич тиғидан...

Бутазордан борар йигит тўғри қалин ўрмонга,
«Тариэл!» – деб чақиргани садо солар ҳар ёнга.
Бирдан шуъла пайдо бўлди ўрмонзорнинг четидан,
Бу – Тариэл, қўлда қилич, нур ёғарди бетидан...

Қучоқлашар сарсон ошиқ ва саркарда икковлон,
Бир-биридан хол сўрайди, иккаласи шодумон.

Севинчидан ҳўнграр ошиқ, кўзгалар дил армони,
Қон ёшлардан кизил рангда киприklarнинг ўрмони,
Сарвадй расо қоматини эгиб турар бемажол,
Дер эдики: «Дийдорингни кўрдим, кетди дард, малол!»

Тариэлнинг сўзин тинглаб, жилмаярди чин ўрток,
Лаъли дудок орасида саф-саф садаф порлар ок:
«Тутқун шоҳ қиз хабарини айтай, кўнглинг очғуси,
Баҳор келиб, гулинг яна яшнаб, хазон қочғуси!...»

Ошиқ турар хушхабарга ишонгиси келмасдан,
Автандил-чи, ёмон хаёл ёки шубҳа қилмасдан,
Шошқин берар қиз тухфасин – хат ўроғлиқ чашмбанд¹,
Ёр тухфасин ўпди ошиқ, у жафокаш, дардманд.

¹ Чашмбанд – кўзбоғлағич; чачяон, чиммат.

Унга таниш бу дуррача ва шоҳ қизнинг дастхати,
Кўзларини туман олди, хазон эди сурати...

Таризл жим, беҳаракат, чўзилганди нақ бежон,
Автандил сув тополмайин елар эди ҳар томон.
Ўлик арслон ётар эди чўзилиб кум устига,
Арслон конин сочди охир Таризлнинг кўксига.

Арслон кони куч бағишлаб гўё беҳуш арслонга,
Мотам ранглик киприклари келиб аста ларзонга.
Қуёш каби ёруғ кўзин очди ошиқ, холи танг,
Автандилнинг ой жамоли кўринарди ҳаво ранг...

Асира ёр номасини ўқир экан Таризл,
Акли шошиб, ўт туташиб, кўзларидан ёғар сел...
Ҳозир ёқут каби порлар боя заъфарон юзи,
Бандасига марҳаматлик Яратганнинг бир ўзи!...

Ғор томонга дилшод, қувноқ келмоқдайди қўш сувор¹,
Билишарди – Асмат юпанч ва гурунгга жуда зор.

Нимяланғоч², хаёлга ғарк киз ўтирар харсангда.
Сардор билан сипоҳсолор қуйлашиб шўх охангда –
Булбул каби сайраб келар, ўйноқларди қўш тулпор,
Қарши олар нимяланғоч чўри, кўзда ҳайрат бор...

Йигит овдан ҳар кун йиглаб қайтар эди, зор-нолон,
Бугун қуйлаб келмоқда-ку, не ходиса, киз ҳайрон;

¹ Қўш сувор – икки отлик.

² Нимяланғоч – ярим яланғоч.

Ё телбалик авжимикин, чўри қизда хавотир,
Маст кишидай ағраяди, не айтар деб қуш ботир.

Икки ботир чехраси ҳам табассум-ла яркирар:
«Қувонавер, о, Асма, – деб икков бирдай чакирар, –
Тутқун қуёш хабарини топдик, Тангри ёр бўлиб,
Шодлик келгай, йиғи битгай ғурбатларда хор бўлиб!»

Отдан сакраб, кизни кучар Автандил шод чинакам,
Қулоч ёзиб, сарв бўйликни ўпар эди Асма ҳам:
Қиз парвона бўлар, йиғлар, ўтинарди бағоят:
«Сўйла ахир, маликамдан не хабар, не ҳикоят?»

Сўлғин ойнинг номасини узатаркан Асмага,
Мард Автандил шундок деди кизни солиб ҳайратга:
«Мана ёркин Қуёш ёзмиш, банд¹ маликанг ёзмиш хат,
Қуёш балқар, қоронғилик қочар, қолди оз фурсат!»

Дарижоннинг қўли унга эмас эди бегона,
Хатни ўқиб, дағ-дағ титрар Асма худди девона,
Хушхабарга ишонмайин сўрар, дилда ҳаяжон:
«Бу хатдаги ёзганлари наҳот тўғри, оғажон?»

Автандил дер: «Қўрма, Асма... мен айтдим-ку,
соз хабар.
Шодлик келиб, бахтсизлик-ғам учар бўлди
сарбасар...»

Яратганга юз қат қуллук айтар хиндлик паҳлавон,
Икки дўстни ғорга қорлаб, Асма ёзар дастурхон.

¹ Банд – бу ерда: тутқун, асира.

Таризэл ўз меҳмонига деди: «Менга кулок сол!
Ғалати нақл айтай сенга, ёлғон эмас ё тусмол.
Дев зотига кирон солиб мен бу ғорга киргандим,
Бунда чексиз хазина бор, эламасдан¹ юргандим.

Очмадим ҳам, кўрмадим ҳам, кўргим ҳам келмас эди,
Бирга очсак, ола кетсак, ёмон иш бўлмас эди!»
Икки ботир туриб дархол: «Юр», – дедилар чўрига,
Дуч келдилар кирк хоналик хазинанинг зўрига.

Эшик очиб, хоналарда айланишиб юрдилар,
Уюм-уюм, тепа-тепа лаълу ёқут кўрдилар.
Қиличга тенг келар эди ҳар инжу, ҳар дурдона,
Тоғ-тоғ ёмби ва олтинга тўла эди ҳар хона.

Бир хонаси ўзгалардан ғалатирок, каттарок:
Бунда нукул жанг анжومي – ноёб курол ҳам ярок –
Нақ сабзавот хирмонидай пасту баланд, чалакам,
Турар эди муҳрланмиш каттакон бир сандик ҳам.

Сандикка ҳам боғлик эди ёзуви бор бир лавҳа:
«Бунда совут, Басра тиги, жами зарур аслаҳа,
Дев билан каж жанг бошлашса, каж боскини
пуч бўлғай,
Кимки беваж очса, шоҳлар ғазабига дуч бўлғай!»

Кулфин очиб, жанг анжومي танлашди уч кишига,
Токи барҳам беролгудай жанг чоғи ёв ишига;

¹ Эламоқ – бу ерда: эътибор бермаслик, назар-писанд қилмаслик.

Не совутлар, дубулғалар, не қиличлар – бебаҳо,
Тош тобутда ўлик каби ётарди, тахт, жобажо.

Икки ботир совут кийиб, қўлга қилич олдилар,
Мўъжизалик ва сеҳрлик, синаб ҳайрон колдилар,
Пўлатларни нак коғоздай кесар эди беминнат,
Ботир учун яхши қилич хазинадан ҳам қиммат!

Икки мард дер: «Зап топдик-да! Бу – яхшилик белгиси!
Тангри қўллаб, бу сафар ҳам бизга омад келгуси!»
Икков қурол тақиб, жангга тайёр бўлиб чиқдилар,
Фаридунга аталганни боғлаб олиб чиқдилар.

Ёнларига жойладилар андак олтин ва гавҳар,
Қирк эшикка қулф уришиб, шувадилар сартосар¹.
Автандил дер: «Ажаб қилич! Жуда кескир хилидан!
Ҳордик олиб, сахар кетсак дуруст девлар элидан»...

XLVI

ТАРИЭЛ ВА АВТАНДИЛНИНГ НУРИДДИН- ФАРИДУН ЁНИГА КЕТИШИ

Баходирлар шоҳ Фаридун юртига йўл солишар,
Навбат-навбат чўри қизни эгарига олишар.
Йўл-йўлақай талай зарга битта учқур от топиб,
Автандил йўл бошлаб борар гоҳо йўртиб, гоҳ чопиб...

Шоҳ Фаридун саройига келиб тушди меҳмонлар,
Шоҳ, Автандил ўтирдилар катор, сўнгра аъёнлар.

¹ Сартосар – бошдан-оёқ.

Таризэл-чи, порлар эди шоҳнинг олтин тахтида,
Шоҳга ярок тутди булар шу тантана вақтида...

Базмдан кейин ҳориб-толиб ухлагани ётдилар,
Эрта билан ҳаммом шайлаб, охиста уйғотдилар.
Ҳаммомдан сўнг меҳмонларга кийгизди шоҳ

кимхоб тўн,

Товоқ-товоқ гавҳар тутди – битта эмас ёки ўн!

Фаридун дер: «Беғаразман, ўйламангки ғирт тентак,
Сизни барвақт уйғотдим, рост, бу айб, лекин

килманг шак,

Йўлга тушмоқ даркор! Наҳот, киз тутқунда қолгуси!
Кажлар қайтса, бошимизга баттар бало солгуси!

Қўшин эмас, танлаб-танлаб уч юз отлик олайлик,
Қалъасини ёв қутмаган кезде боса қолайлик.
Сокчиларга зарб урайлик чакмоқдай тез, туткусиз,
Ёруғликка чикқай ҳатто кажлар мафтун бўлмиш киз.

У қалъани мен биламан – айланаси баланд тоғ,
Ҳали бирон душман ўқи сололмаган унга доғ.
Агар яшрин ёндашмасак, жангу жадал беҳуда,
Шунинг учун қўшин олмай борганимиз соз жуда!»

Йўл жабдуғин тайёрлашар маъқул тушиб маслаҳат.
Чўрига ҳам совға бериб, шоҳ дер: «Бунда қол, Асма!»
Уч юз отлик, уч юз ботир йўлга тушди саф-қатор,
Сабру тадбир ҳар сафарда ғалабага қилгай ёр!

Ёт денгиздан ўтиб, чўлда борар эди уч қардош,
Киши юрмас паскам йўлдан бошларди шоҳ бўлиб бош.

Бир кун деди: «Жуда якин қолди кажлар қалъаси,
Сир бермасдан юрмоғимиз зарур фақат кечаси».

Донишманд шоҳ кенгашига кўнди икки азамат,
Кундуз тўхтаб, кечалари қилардилар ҳаракат.
Кўз ўнгида пайдо бўлди мудҳиш, азим, зўр кўрғон,
Қояларда овоз берар саноғи йўқ кўп посбон...

XLVII

КАЖЕТ ҚАЛЪАСИ ЁНИДА ФАРИДУН, АВТАНДИЛ ВА ТАРИЭЛНИНГ КЕНГАШИ

...«Иккалангиз, – дер Таризел, – ажаб тўқис ботирсиз,
Мардликдаю маслаҳатда тенги йўқсиз, нодирсиз!..

Менинг айтар маслаҳатим – маслаҳатнинг созроғи:
Ҳар ким юзта аскар олиб, бонг урайлик тонг чоғи,
Бизни душман оз фаҳм айлаб, дарвозадан чиккуси,
От кўяйлик, қиличимиз битта-битта йиккуси!

Қирғин солсак, дарвозани бекитолмас ёв шошиб,
Учимиз уч дарвозага от кўйгаймиз, чек ошиб.
Ичкарига аввал кирсам, йўл очгум мен тўкиб кон,
Саваш чоғи – ёвқурлик шарт, иш кўрсатгай тиғ,
қалқон!..»

Таризелнинг кенгашидан дўстлар эди ўбдон шод,
Жанг олдидан уч баҳодир қилди тагин қасамёд,
Ҳар баҳодир етагида жангга шай юз суворий,
Совут кийиб, йўлга тушди уч юртнинг уч сардори.

XLVIII

КАЖЕТ ҚАЛЪАСИНИНГ ОЛИНГАНИ ВА
НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ҚУТҚАРИЛГАНИ

... Уч баҳодир бўлиб олди ҳар қайси бир дарвоза,
Ёнларида шер шижоат уч юз ботир саф тоза.
Айғокчилар огоҳ турди ухламайин то саҳар,
Яроқларни кўрсатмайин, йўлга тушди сўнг аскар.

Олдин булар сайёҳлардай саф тузмайин юрдилар,
Ғафлат босган коровулар шубҳа қилмай турдилар.
Дарвозабон кўз солади булар томон сукутда,
Якин келгач, дубулғалар кийилди бир минутда.

От ўйнатиб, ёв устига келди булар ногаҳон,
Жанг сурони, дарвозада саросима, ҳаяжон.
Уч баҳодир жондан кечиб, уч томонга қўйди от,
Шаҳар ичра карнай чалди, хой-хой, шовкин, арасот.

Бугун Кажет Парвардигор ғазабига дуч бўлди,
Ер юзини зулмат босди, ҳамма зўри пуч бўлди.
Мурда узра мурда ётар, юриб бўлмас, беҳисоб;
Кўк юзини тўзон олди, кўринмайди офтоб.

Ёв юртига даҳшат солар Таризлнинг наъраси,
Пора-пора бўлур занжир, совут, қалқон ҳаммаси,
Қўрғонга ҳам рахна солди уч баҳодир уч ёқдан,
Тош ёғдирар, девор бузар, тинмас ёвни кирмоқдан.

Фаридунга учраб қолди шаҳар ичра Автандил,
Қирғин бўлди, қонлар оқди ариқларда худди сел...

Ўн минг посбон жонсиз ётар, кизил кондир тупроклар,
Уюлмишдир парчаланган қилич, қалқон, яроклар.

Бари бирдай чўзилмишдир дарвозанинг ёнида,
Совутлари пора-пора, яра бари танида.
Дарвоза ҳам парчаланмиш, бир чеккага ташланмиш,
– Таризлнинг ҳунаридир, – дерди кўрган – шунча иш!

Ер ости йўл бўйлаб юрди минорага икковлон,
Кўрдиларки, ой ва қуёш топишибди, йўқ илон...
Бир-бирини ўпар, қучар, тўхтамас ҳеч кўз ёши,
Гўё Муштар ва Зухранинг кўк юзида учраши...¹

Табассум-ла қарши олди икковини Дарижон,
Жононининг ёронларин мағрур ўпди қиз шу он.
Ширин сўз-ла баён этди ожизона ташаккур,
Автандил ва шох Фаридун суҳбат бошлар баҳузур...

Уч юз эди, жангда ўлмиш бир юз олтмиш эр йигит,
Фаридун шох ғалабадан суюнади кетма-кет;
Ёвуз душман битта қолмай ўтди қилич дамидан,
Ўлжа бўлди санаб бўлмас бир хазина душмандан.

Олтин, қумуш, ёқут, маржон, жавоҳирот беҳисоб,
Нақшин тошлар, лаъли, ғавҳар, садаф, зумрад
қопу қоп.

Минглаб ҳачир, туяларга юк бўлди бу хазина,
Маҳовага² ўтқазилди қуёш қиз у софсийна.

¹ *Муштар (Муштарий)* – Юпитер сайёраси. *Зухра* – Венера сайёраси. Шарқ мунажжимлари бу икки сайёранинг ўзаро яқинлашувини қирон буржи деб атаб, бахт-саодат аломати деб ҳисоблаганлар.

² *Маҳова* – қажова, тахтиранон.

Бу қалъани саклагали қолди олтмиш паҳлавон,
Қуёш қарвон ичидадир, қайтаролмас ҳеч бир жон.
Денгиз шоҳи шаҳарига йўл солди қатта қарвон,
«Фотмага қўп бурчимиз бор», – дер Таризл, Дарижон.

XLIX

ТАРИЭЛНИНГ ДЕНГИЗЛАР ПОДШОҲИ ЮРТИГА БОРГАНИ

Денгиз шоҳи номига мард жўнатди хат ва чопар:
«Соҳибқирон Таризлман, то бўлгайсан боҳабар,
Қажетида тутқун қуёш ҳозир йўлда мен билан,
Қелмоқдаман отам қаби қўришмоққа сен билан.

Қаж қалъаси таслим бўлди жангда, талай ўлжам бор,
Бу зафарда фақат сенга бурчлиман, эй шаҳриёр¹,
Фотма – тутқун маликага эгачидек жон фидо...
Яхшилигинг ажрин қандок қилсам экан мен бажо?

Салтанатинг ҳудудидан ўтмай туриб, кутиб ол,
Қаж қалъасин икки қўллаб тутай, эга бўлиб қол.
Ўз ишончли посбонларинг тайинла бу қўрғонга,
Мен-чи, жадал йўл тортаман туғилган юрт томонга!

Қусайнга ҳам мандан салом, юборсин тез хонимни,
Қувонтирсин бир қўришга мушток Нестонжонимни,
Биллурдан ҳам тиниқ гўзал кутар то у қелгунча,
Қунки Фотма яхшилигин унутолмас ўлгунча».

Етиб борди шоҳга чопар ва ботирнинг номаси,
Ўбдон ҳайрат ва қувончга солди мард ҳангомаси...

¹ Шаҳриёр – буюк шоҳ.

Фотма ва шоҳ роса ўн кун тинмайин йўл юрдилар,
Шер ва қуёш дийдорини кўрмоққа от сурдилар.

Пешвоз чиқди уч баҳодир дарҳол денгиз шоҳига,
Кучок очиб, ўпишдилар тушиб манзилгоҳига,
Таризл ва қўш сардорга шоҳ мактовлар ёғдирар,
Дарижоннинг қуёш кўрки шоҳни эсдан оғдирар.

Дарижоннинг дийдорини кўриб Фотма чексиз шод,
Тизларидан ўпар, кучар, айланар нак гирдибод¹,
Дейди: «Тангрим, бағишладинг ёруғлик ва омонлик,
Яхшилиқнинг умри мангу, тез ўтади ёмонлик!»

Қиз Фотмани ўз бағрига узок босиб дер шундок:
«Соғинчларда сўнган дилга Тангрим ёқди шамчирок.
Туткун эдим, мана ҳозир ой сингари тўлғунман,
Баҳор чоғи япроқ ёзган гул ғунчадай гулгунман».

Кажет учун миннатдор шоҳ тўй бошлади шўҳ, тўкин,
Шодиёна янграб турди тинмай роса етти кун;
Саноғи йўқ совға тегиб, хушвақт уч дўст ва аскар,
Оёқ ости – майда тошдай сочилганди нукул зар...

Қиёматлик эгачидай Фотмага дер Таризл:
«Бурчим катта, яхшилигинг дoston қилай элма-эл.
Сенга сийлов Кажетидан олмиш ўлжам – карвон мол,
Бир чақа ҳам керак эмас, йўқ демайин барин ол!..»

Қуёш каби кулимсираб Таризл ва Дарижон,
Денгизларнинг шоҳига дер: «Яхши қол, шоҳи жаҳон...

¹ Гирдибод – айланма шамол, қуюн.

Сен-ку бизнинг улуғимиз, отамизсан бузруквор¹,
Сўраймизки, бир кема бер, эй шавкатли тождор!»

Яхши кема ҳозирлатди йўлга денгиз шоҳи ҳам,
Тариэлу йўлдошлари сузиб кетди хотиржам.
Кузатганлар нола чекар, соч юлишар бошлардан,
Денгиз гўё тошган эди Фотма тўккан ёшлардан.

L

ТАРИЭЛНИНГ ФАРИДУН МАМЛАКАТИГА КЕЛИШИ

Уч оғайни дўстлик аҳдин дилга такрор битдилар,
Денгиз кечиб, шоҳ Фаридун ўлкасига етдилар...
Сарой аҳли пешвоз бўлди Фаридунни ардоқлаб,
Асмаат кўнглин ёзар дилшод, Дарижонни кучоклаб...

Мулки сангсор қалъасига кирди булар шундан сўнг,
Карнай-сурнай навосидан янграр эди чап ва ўнг,
Тинмас эди ноғоралар, шўх оҳанг, шўх садолар,
Шодиёна, олқишлардан гурулларди самолар!..

LI

НУРИДДИН-ФАРИДУН САРОЙИДА ТАРИЭЛ БИЛАН НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ТҶҲҲ

Қўшалокка² шоҳ Фаридун забаржаддан³ қўйди тахт,
Қора-кучқил тахт устида Авгандил ҳам қўп хушвакт,

¹ *Бузруквор* – улуғ, буюк, мухтарам.

² *Қўшалок* – бу ерда: икки жуфт маъносид.

³ *Забаржад* – кимматбаҳо тош.

Либослари чўғдай кизил, безаклари шоҳона,
Барча қойил бокар, бу ранг – улуғликдан нишона!

Қўшалокка мадҳ янграрди шўҳ наволар авжида,
Сарой ичи яркирарди нуқул ипак мавжида.
Суклангудек тўй ўтказар шоҳ Фаридун меҳмондўст,
Қиз жилмаяр, биллур тишлар порларди бекаму кўст...

Тўппа-тўғри саккиз кунга чўзилди бу шодиёна,
Қўшалокка келар эди ҳар кун янги тўёна.
Кеча-кундуз чолғу тинмас, янграр эди шўҳ ёр-ёр,
Мана шундоқ бир-бирига ковушдилар икки зор...

Не деса ҳам Таризл ўз қароридан қайтмади,
Мард Автандил дўст раъйига норози сўз айтмади;
Қарвон тузиб, танлаб-танлаб аскар олди Фаридун,
Дўстларига ҳамроҳ бўлиб йўлга тушди ўша кун.

II

ТАРИЭЛНИНГ ҒОРГА КЕЛГАНИ ВА ЎЗ ХАЗИНАСИНИ КЎРГАНИ

Мана қандоқ ҳикмат айтмиш Дионисий донишманд:
«Яхшиликнинг уруғини сочар доим Худованд,
Ёвузликнинг илдизини кесар, ўзи омилдир,
То азалдан Ҳақ таоло қамолотда қомилдир!»

Шоҳ элидан йўлга тушди уч ёруғлик, уч арслон,
Ёруғ сочиб борар бирга қуёш юзли Дарижон...
Ҳордик олмай, не-не сувсиз саҳроларда елдилар,
Қора ўмров қояларга охир яқин келдилар.

Таризэл дер: «Мажнундек зор яшовдим шу диёрда,
Ёр хажрида ҳар кун бир бор ўлар эдим шу ғорда.
Бугун Асма¹т илвасинга¹ кўнок этгай бегумон,
Кейин девлар хазинасин қилгум сизга армуғон»...

Нортуя² ҳам елмоядан³ катта карвон туздилар,
Хазинани шоҳ Фаридун юртига етказдилар;
Шундан кейин йўл тортдилар олис Арабистонга,
Тулин ойдаи Автандил ҳам шошар кундай жононга.

Кайнок кумда йўл юрди мўл – ташна, ҳорғин
арслонлар,
Пайдо бўлди бир кун ахир миноралар, кўрғонлар,
Кўк ва яшил кийимдаги оломон тик туришиб,
Севинч ёшин тўкар эди Автандилни кўришиб.

Таризэл хат ва чоповул жўнатар Ростевонга:
«Эй улуғ шоҳ, қувон, яйра, ҳамиша ет армонга.
Сенга келдим, мен ҳам шоҳман, Ҳиндистоннинг эгаси,
Менинг билан бирга келар баҳорларнинг ғунчаси...»

Бу хабардан араб шоҳи кўнгли тўлиб, бўлди шод,
Шукроналар адо этиб, Яратганни қилар ёд.
Тинатин ҳам ўта шодмон, тушиб киприк кўлкаси,
Порлар эди биллур ёноқ, лаъли дудок шуъласи...

Араб шоҳи қўшин ила пайдо бўлди йирокда,
Таризэлга дер Автандил хижолатда, титроқда:
Отахоним ва устозим келар, айтгин, не қилай,
Ғуноҳкорман, дилхун⁴, нечук оёғига йиқилай?...»

¹ *Илвасин* – гўшти учун овланадиган ёввойи парранда.

² *Нортуя* – эркак туя.

³ *Елмоя* – урғочи туя.

⁴ *Дилхун* – бағри қон, ғамгин.

Таризэл дер: «Улуғ шоҳга адаб-хурмат эзгу фарз,
Сен бунда қол, мен бораю сенинг учун қилай арз.
Шоҳга сенинг хижолатда ёнганингни айтгайман,
Қуёш кизни келинликка унаштириб қайтгайман!»

Мард Автандил чаманзорда курди дархол бир чодир,
Бирга қолди Дарижон ҳам – кўрқда тенгсиз ва нодир.
Зич ва узун киприклардан эсар хушбўй, майин ел,
Хайрлашиб отландилар Фаридун ҳам Таризэл.

Водий бўйлаб тадбир ўйлаб келар эди икковлон,
«Бу – Ҳиндистон шоҳи!» – деди, таниганди Ростевон,
Савлатига қойил бўлиб, Арабистон эгаси –
Таризэлни қарши олди гўё ўғли – эркаси...

Катта кўшин ўртасида ўтирарди икки шоҳ,
Таризэлнинг тенгсиз кўрки таратар барқ ва жило,
Кўз узолмай тикиларди кўшин ва эл дар хайрат,
Таризэлнинг суҳбатида ҳам чечанлик, ҳам ҳикмат:

«Автандилдек эрнинг қошки бўлсам лойиқ элчиси!
Даргоҳингга лекин келдим мен олислар йўлчиси;
Сенга килур ёруғликдан ёруғроқ у мард хитоб,
Токи кечир гуноҳини, шоҳо, қўйма бежавоб!..

Кўпдан бери ошиқ-маъшук Автандил ва малика,
Айрилиқда мард бошига тушди не-не таҳлика...
Даргоҳингга бош ураман: ўртанмасин икки дил,
Маликага ўбдан лойиқ шер билаклик Автандил!..

Шоҳо, ортиқ сўз қолмади, айтдим фақат дўст ҳолин...»
Сиртмоқ каби ўз бўйнига боғлаб дарров рўмолин,

Шоҳ олдида тиз чўкди мард, бошин қуйи солди мард,
Эшитганлар ва кўрганлар изтиробда чекар дард.

Шоҳ кўрдик, йигит ўзин ўбдон ерга урмоқда,
Кўзига ёш олиб, ранжиб шоҳ ҳам гурунг курмоқда:
«...Наҳот, менга маъқул бўлса Автандилдан ўзгаси?
Ҳозир қизим Арабистон тожу тахтин эгаси...

Севмасайдим, кўришни ҳам истамасдим – энг ози,
Худо ҳақи, сипоҳсолор куёв бўлсин, мен рози!..»

Суюнчига чопа кетди Фаридун ҳам отланиб,
Хушxabардан хушвакт йигит гўёки канотланиб.
Учар эди Фаридун-ла устоз қароргоҳига,
Келди, лекин боқолмади сира араб шоҳига...

Автандилни ўз ўғлидай шоҳ ўпар ва кучоклар:
«Сув сепдинг сен, ўчар ортик бағримдаги ўчоқлар.
Тенгсиз арслон, қани юргин, кутар сени малика,
Қуёшингни кўрмоқ учун тушгин сарой йўлига!»

Автандилнинг савлатига шоҳ қойилу меҳрибон,
Ҳар дам ширин сўз эпитар устозидан паҳлавон.
Қиз жамоли, давлат тожи улуғликка ярашиқ,
Бахт қадрига етар фақат азоб чеккан ҳар ошиқ!..

Йўлга тушди ёш келину мўйсафид шоҳ, уч ботир,
Нестон кўрки етти юлдуз чиройидан ҳам нодир,
Мақтовини келтиролмас на ғазалхон, на доно...
Кўшққа тушди уч қаҳрамон, шоҳ ва тенгсиз дилрабо.

Салом бериб, Тинатиннинг дийдорини кўрдилар,
Этагидан битта-битта ўпиб, катор турдилар.
Кўшкка зиё сочар эди Таризэл ва Дарижон,
Ёноқлари ёнар эди гўё лаъли Бадахшон...

Автандилни кўрсатиб шоҳ дер кўшинга, аъёнга:
«Шу бугундан Автандил – шоҳ бутун Арабистонга!
Мен ёшимни яшадим ҳўб, ўлсам ҳам йўк армоним,
Автандилга қуллук қилинг, бош эгинг –
шу фармоним!...»

III

АРАБ СУЛТОННИНГ АВТАНДИЛ ВА ТИНАТИНГА ТЎЙ ҚИЛГАНИ

Автандил шоҳ – эл суянчи, тож яркирар бошида,
Вафолик дўст Таризэл ҳам гурунг кураш кошида.
Юрт беазаги, кўз қувончи Тинатин ҳам Дарижон –
Кўкдан тушмиш икки куёш, дерди дилдан оломон...

Хайру эҳсон тегди жами ногиронга, чўлокка,
Ховуч-ховуч инжу, олмос сочиларди тўрт ёкка,
Қўлтиқларда кимхоблару, олисларнинг кумоши...
Таризэл ҳам белин боғлаб, бўлди уч кун тўйбоши.

Гапни калта қилсам, роса бир ой тўй-тўйлашдилар,
Май ичдилар, соз чалдилар, шодона куйлашдилар.
Таризэлдек азиз меҳмон фарк бўлганди сийловга,
Ҳар дурдона ўхшар эди осмондаги оловга.

Таризэл гул дудоғини очиб дер: «Эй ҳукмдор,
Айрилиққа фурсат етди, ижозат бер, важи бор,

Хузурингда доим бўлмоқ менга-ку, зур ифтихор,
Лекин кетай, ёв подаси оёғида юртим зор...

«Иккиланиш, – дер Ростевон, – тўғри келмас
шаънингга,
Кўнгил амрин бажар мудом, майли қайт ватанингга.
Автандил ҳам бирга кетгай, ёв адабин беринглар,
Қўшин олинг, ярок олинг, битта қўймай қиринглар!»

Шоҳ Ростевон қароридан ўбдан хушвақт Автандил,
Таризл дер: «Яхши эмас, ҳар иш қилсанг – ўйлаб қил,
Ўз ойингга зўрға етдинг, қуёш, кандоқ кетасан?»
Автандил дер: «Ахир, бундоқ гап чалғитиб, нетасан?

Ёлғиз кетсанг, кейин ўпка қилишинг бор, бу аён,
Дегайсанки, ёр туфайли бекор бўлди аҳд-паймон.
Сен кетарсан, ўй ва ҳасрат қуршар мени бу жойда,
Дўст бошига иш тушганда – дўст қолгайми саройда!»

Табассуми инжу сочиб, Таризл айтар жавоб:
«Айрилиққа менда ҳам йўқ жиндақ тоқат, жиндақ тоб!
Муғамбирлик деб ўйлама! Кетар бўлсанг, юр қани!»
Қўшинига амр этди шоҳ жадал йўлга тушгани.

Тайёр бўлди сатта ёвқур ёйандозу¹ найзабоз,
Совут киймиш нақ саксон минг отлиқ эди, деманг оз,
Хоразмий эди бутун қурол-яроғ, от анжом,
Айрилиқнинг юки босиб, қари шоҳда йўқ ором...

Қўшин борар, орқасидан борар эди юк, қарвон,
Энг олдида уч баҳодир ҳам ўртада Дарижон.

¹ Ёйандоз – мерган.

Жангга ташна саксон минг мард тўхтовсиз
йўл юрарди,
Уч ботирнинг дов юраги бир тилакда урарди.

Роса уч ой жанг қилдилар тенги йўк уч баҳодир.
Талай ёвга кирон солди. Чўлда тикиб кенг чодир,
Хушвақт ҳордик олардилар – баҳодирлик учун хос,
Чалоб эмас, зардоб эмас, ичардилар соз шароб.

LIV

ТАРИЭЛ ВА НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ТҶЙИ

Муродига етди буткул Таризл ва Дарижон,
Етти иқлим фармонбардор, мамлакати шодумон,
Бадбахт кунлар унутилиб, севинчларга бўлди ғарк,
Аччиқ тотмай, ширин ҳаёт қадрин киши
килмас фарк!..

Ўрда аҳли Автандил ва Фаридунга дер: «Балли,
Бахш этдингиз бизга ҳаёт севинчи ва тасалли!
Не десангиз – бажарилур, сиз – бошларга соябон».
Тўйга саф-саф одам келур, хабар олмиш ҳар томон.

Подшоҳ айтар: «Асма, биз деб бало кўрдинг сен зиёд,
Яхшилигинг бу дунёда қилмаган ҳеч одамзод.
Сенга бўлсин Ҳиндистоннинг еттиламчи ўлкаси,
Бизга содик қарам бўлгил, бир ўлка хонбекаси!

Ихтиёринг ўзингдадир – лойиқ куёв сайлаб ол,
Давлатимиз соясида доим бека бўлиб қол».
Ерни ўпиб Асма йиғлар: «Мени қилдинг бахтиёр,
Сенинг содик чўринг бўлай, то танимда жоним бор»...

Йўлга тушди Автандил ва шоҳ Фаридун дўст-хамроҳ.
Ўз юртига караб кетди йўл сўнгида икки шоҳ.
Қайғулари изсиз кетди сувга чўккан тошдай зил,
Ўлкасининг гуллаганин кўрди келиб Автандил.

Мамлакатнинг сардорига пешвоз бўлди фукаро,
Қуёш киз ҳам чикиб келди кийиб кимхоб сарупо.
Тахт устида қарор топди – ўрдасига ярашиқ,
Тангри берган шону шавкат, салтанатнинг чеки йўқ.

Уч мамлакат тепасида уч баҳодир ҳукмрон,
Бир-биридан хабар олур, бир-бирига меҳрибон,
Ғанимларни қилич тортиб бўйсундирар аёвсиз,
Душмандан ер тортиб олур – ер кенгаюр тўхтовсиз.

Мол-давлатга ботди барча, гўё бўрон сепди қор,
Етим-есир хайр олди, душманларда йўқ мадор –
Ёв юртида кўзичоклар сут эмишга зор бўлди,
Баҳодирлар ўлкасида бўри қўйга ёр бўлди.

ДОСТОНДАН ҲИКМАТЛАР

Севги билан зиногарлик ўртасида сарҳад зўр,
Сўзимни ук: бу иккови бўлолмайди сира жўр.

* * *

Муҳаббатда вафодор бўл, пасткашликка бегона,
Айрилиқка чидаб тургин, сабр килгин мардона;
Сен ягона маъшукангга мухлис бўлгин барқарор,
Фаҳшу зино нафсоният назарида кўп мурдор!

* * *

Қаллобларнинг қуллуғини чин сеvgи деб айтмаслар,
Шу бугун – шу, эртага – у, охир у ҳам бездирар.

* * *

Чиндан севсанг, севгингни ҳам, нолангни ҳам
яширгин,
Шайдолигинг билдирмагин, ғийбатлардан қочиргин.
Юрак сиринг халойиққа бўлмагай ҳеч опқора,
Қувониб тур ишқ ўтида бўлсанг ҳамки дилпора.

* * *

Биз ёзмишнинг инъомига сеvинайлик аввалдан,
Жанг сипоҳга, қўш деҳқонга қисмат экан азалдан.

Ошик учун муҳаббати армуғондир гўзалдан,
Сақлаб турсин севгисини ғийбатдан, бадназардан.

* * *

Куйчи фикри туғилади сидки дилдан, бепардоз,
Сиқик сўзлар ҳалқасида кенг фикрлар ғоят соз!

* * *

Кўшиғингда жон қолмаса, байтлар ётса кўп хаста,
Шоир, тўхтат мисраларинг чопишини бирпасда.

* * *

Достонларда билинади шоирларнинг аълоси.

* * *

Кўк фазога учмоқликдир ошиқларнинг қисмати,
Улар билан бирга учар ернинг дарди, ҳасрати.

* * *

Ошик агар нўнок бўлса, ҳаёлида ортар кек.

* * *

Осмоний камолотга кўп покиза дил керак,
Йўқса, нафсинг кули бўлсанг, хор бўларсан ғубордак.

* * *

Денгиз суви қайга кетса, яна қайтиб келади.

* * *

Жаннатга гул, султонларга очикқўллик ярашар,
Баттоллар ҳам сахийларнинг эҳсонига қарашар.

Меҳмоннавоз эшик яхши, хасис лаънатга қолган,
Берган нарсанг – у сеники, яширганинг – йўқолган!

* * *

Денгизларга шўнғимасдан топилмайди дурдона.

* * *

Бало келса, юз киши ҳам, бир киши ҳам баравар.

* * *

Одамзоднинг донолиги ютуқларга калитдир.

* * *

Адабсизга қилинмас лутфу эҳсон.

* * *

Севги шайдосига ачинар ҳатто душман,
Аммо ошиқ ажал излаб ҳайикмайди ўлишдан.

* * *

Муродингга эришгайсан холис бўлса тилагинг!

* * *

Насиҳатга кулоқ солсанг, эришгайсан ниятга.

* * *

Ҳар бир ишни чертиб олиб, кўрмак керак охирин.

* * *

Алдамчилик тубан ҳунар – яхшиликка бошламас.

* * *

Оғилдан ҳам баттар сарой унда дўстинг бўлмаса!

* * *

Одамзодга бир фалокат келтирай деса фалак –
Найқамишлар бужғун бўлур, олмос эса – бўтанак!

* * *

Беҳудадир биз интилсак ботувчи қуёш томон.

* * *

Биз Тангридан бахт тиласак, чидайлик кулфатга ҳам.

* * *

Фалокатга йўлиққанлар гарчи хоҳлайди ўлмак,
Тирикликни, тирикларни қувватлаб яшаш керак!

* * *

Муҳаббатнинг алангасин ҳаммадан сир тутмоқ шарт...
Юрак сирин вайсаганлар чин ошиқ эмас, номард.

* * *

Товон олмай хизмат қилмоқ ортиқ ҳамма совғадан.

* * *

Дўстлар учун жонфидолик ғоят улугъ фазилат,
Оғир кунлар синовиди билинади дўст фақат.

* * *

Билиб қўйки, пасткашликни кечирмас Парвардигор!

* * *

Вафодорлар синовларда етади ўз баҳрига,
Мунофиқлар, айнаганлар учрар Худо қаҳрига.

* * *

Чин дўстликнинг алангаси сўнмасин дер эканмиз:
Биринчи шарт – бўлмоғимиз лозим дўст-ла бирга биз.
Иккинчи шарт– дўст йўлида аямаслик сийму зар¹,
Учинчи шарт – дўст-ла бўлмоқ оғир кунда баробар.

* * *

Мунофиқнинг аввал тани, сўнгра жони куяр.

* * *

Барча бало чикиб колар дилга сингган ёлғондан.

* * *

Ҳалол хизмат қилганларнинг ҳақи қуймас ҳеч қачон.

* * *

Дарбадарлик ва мажнунлик ошиқларнинг қисмати –
Сен ҳам буни тан ол, чунки бу қоида абадий.

* * *

Фалакка бўйсунмас киши собит бўлгай ҳамма вақт,
Васвасага учган киши ачинарли ва бадбахт.

¹ Сийму зар – олтин-қумуш.

* * *

Сўлган бодринг нархича бор бу дунёнинг баҳоси.

* * *

Коинотнинг қонунларин ўқиб олайлик дея,
Бизга равшан ақл билан берилган ўткир мия.

* * *

Лочинларнинг парвози ҳам муҳаббатга мадҳия.

* * *

Ҳеч қанақа иш ўнгмайди амри Ҳақдан ташқари.

* * *

Кўзимизни қувонтириб, жон бахш этар гўзаллик.

* * *

Ёппа-ёлғиз юрганимдан маъқулроқдир ўлмаклик.

* * *

Фарёдларнинг, инграшларнинг ҳаммаси ҳам фойдасиз
Пешонага ёзилганни ўзгартира олмаймиз.

* * *

Толеини алдаб қўйиб, қочолмас бирон банда.

* * *

Агар дўстни алдасаму бўлиб қолсам шарманда,
Қиёматда хор бўлурман у дўстимни кўрганда.

* * *

Биз дўстларга ҳамдард бўлсак, жон-бошимиз
қолар бут,
Алдоқчида ва хоинда на виждон бор, на субут.

* * *

Катта номардликдир чўчиб жангга бормаслик!

* * *

Жанг олдида қочиб кетиб, мункайиб ютган нафас,
Олишувнинг кўркинчини енгмаган эркак эмас!
Кўркок – умри ип йигириб ўтган хотинга ўхшар,
Сандикдаги зардан кўра эрга шараф ярашар!

* * *

Ажал ҳукмин тўсолмайди жар бўйи тикка йўллар!
Полвоннинг ҳам, заифнинг ҳам кўзин юмар баробар.
Охиратда дуч келишар қари билан баҳодир,
Расво кунлар уятдан шонли ўлим аълодир.

* * *

Ўлим ҳар лаҳзада бизни пусар пойлоқда.

* * *

Севганини таҳқир қилмоқ эркакларга келишмас!

* * *

Гул тикани ўз қурбонин маҳв этишга ҳўп кодир.

* * *

Куёшини йўқотганлар зулматларга чидайди.

* * *

Тошларгина дардни билмас, сезмас сира фалокат,
Пичоқ тегса, изтиробда қонаб кетар жароҳат.

* * *

Қарғага гул даркор эмас, шоҳ ярашмас эшакка!

* * *

Ўз-ўзига кимки ажал раво кўрса, аянчдир,
Оғир кунда одамзодга ақлу тадбир суянчдир!

* * *

Олтин – кўзга жилвалигу, лекин бермас чин суюнч,
Тамагирлик то ўлгунча этар тубан ва кулунч!
Дам озаяр, дам кўпаяр – зар тинчитмас бир офат,
Юксалолмай, хору хасда суринар жон бетокат!

* * *

Бадномликда эркак агар номард бўлса, хотин ғар...

* * *

Душманларнинг энг хавфлиги – дўст кўринган
душмандир!

* * *

Эслик одам важи-беваж ёвга сирин айтмас ҳеч.

* * *

Гул шохига кўнса, ўзин булбул сезар карға ҳам.

* * *

Кутилмаган севинч оғир қалби узок куйганга!

* * *

Одам қалби гул сингари омонату бекарор:
Севинчда ҳам, кайғуда ҳам ўлчов топмай, титрар зор,
Ҳаёт уни эзар, бўғар, ҳар қадами жанг ва дов...
Бу дунёга ишонганлар ўз-ўзига катта ёв!

* * *

Ёвузликнинг умри қалта, яхшилик-чи умрзок!

* * *

Ўзи севган бандасига Тангри доим чўзар қўл!

* * *

Яраси йўқ дилга табиб на ҳожат.

* * *

Якинидан дард яширган кишини дўст демайман.

* * *

Дейдиларки, жўмард одам бахт топгуси ҳар қачон.

* * *

Ёлғиз – ожиз.

* * *

Бадбахтликни енгади бахт ҳамиша бу жаҳонда.

* * *

Бир-бирини севганларнинг орасидан ўтмас кил!

* * *

Узоқ деган муҳлатлар ҳам аслида эмас узун.

* * *

Дунё ўзи бевафодир, дунё йўли жафокор,
Ҳаёт эса мижжа қоккан муҳлат қадар қиска, тор.
Довдирамок нега лозим? Толе қуп беомондир.
Лутф айласа, ҳар иккала дунё умри осондир.

МУНДАРИЖА

Эргаш Очилов. Умрбокий кадриятлар куйчиси	3
Дебоча	12
I. Араб султони Ростевон таърифида (Шайхзода таржимаси).....	13
II. Араб султонининг йўлбарс терисини ёпинган пахлавонни кўриб қолгани (Миртемир таржимаси)	17
IV. Автандилнинг бегонани қидириб юргани (Шайхзода таржимаси).....	24
V. Таризл ўз можаросини Автандилга баён қилгани (Шайхзода таржимаси).....	36
VI. Таризл ўзининг илк севгисини баён қилгани (Шайхзода таржимаси).....	41
VII. Нестон-Дарижоннинг ўз севганига мактуби (Шайхзода таржимаси).....	46
IX. Таризлнинг хатовлар хонига юборган номаси (Шайхзода таржимаси).....	47
X. Хатовлар хонининг Таризлга нома ёзгани (Миртемир таржимаси).....	47
XII. Нестон-Дарижоннинг Таризлга мактуби (Шайхзода таржимаси).....	55
XIII. Таризлнинг маъшукасига ёзган мактуби (Миртемир таржимаси).....	56
XIV. Нестон-Дарижоннинг ўғирланганини Таризл билиб қолгани (Шайхзода таржимаси).....	65
XV. Нуриддин-Фаридунни учратгани хақида Таризлнинг ҳикояти (Шайхзода таржимаси)	69
XVI. Таризлнинг ёрдами билан Нуриддин-Фаридун ғанимларни тор-мор келтиргани (Шайхзода таржимаси).....	72

XVII. Султон Нуриддин-Фаридуннинг Нестон-Дарижон ҳақида айтиб берган қиссаси (Шайхзода таржимаси).....	73
XVIII. Автандилнинг Арабистонга қайтмоғи баёнида (Шайхзода таржимаси).....	78
XIX. Автандилнинг султон Ростевондан рухсат сўрагани (Шайхзода таржимаси)	84
XXIII. Автандилнинг яширинча қочиб кетганини султон Ростевон билиб қолгани.....	90
XXIV. Автандил Таризлни иккинчи марта кидириб боргани (Шайхзода таржимаси)	92
XXV. Автандилнинг арслон билан йўлбарсни ўлдирган Таризлни топиб олгани (Шайхзода таржимаси).....	97
XXVII. Автандил ва Таризлнинг ғорга қайтиб келганлари ва у ерда Асма билан кўришганлари (Шайхзода таржимаси).....	103
XXIX. Автандилнинг шоҳ Нуриддин-Фаридун мамлакатига келиши (Миртемир таржимаси)	109
XXX. Автандилнинг Нуриддин-Фаридун мамлакатидан чиқиб, Нестон-Дарижонни излашга тушгани (Миртемир таржимаси).....	115
XXXI. Автандилнинг Гуланшарога келиши (Миртемир таржимаси).....	120
XXXII. Автандилнинг Фотма ҳузурига келиши (Миртемир таржимаси).....	123
XXXIV. Фотманинг Автандилга ёзган номаси (Миртемир таржимаси).....	124
XXXV. Автандилнинг Фотмага жавоб мактуби (Миртемир таржимаси).....	126
XXXVI. Автандилнинг Чашнагирни ўлдириши (Миртемир таржимаси).....	128
XXXVII. Фотманинг Нестон-Дарижон тўғрисидаги ҳикояси (Миртемир таржимаси)	129
XXXIX. Ҳусайннинг Нестон-Дарижон ҳақида подшоҳга ҳикоя қилгани (Миртемир таржимаси).....	132

XL. Нестон-Дарижоннинг асирга тушгани ҳақида Фотманинг Автандилга хикояси (<i>Миртемир таржимаси</i>).....	137
XLI. Фотманинг Нестон-Дарижонга юборган номаси (<i>Миртемир таржимаси</i>).....	143
XLII. Нестон-Дарижоннинг Фотмага ёзган мактуби (<i>Миртемир таржимаси</i>).....	144
XLIII. Нестон-Дарижоннинг севганига ёзган мактуби (<i>Миртемир таржимаси</i>).....	145
XLIV. Автандилнинг Нуриддин-Фаридунга ёзган мактуби (<i>Миртемир таржимаси</i>).....	148
XLV. Автандилнинг Гуланшародан кетгани ва Таризэл билан учрашгани (<i>Миртемир таржимаси</i>)	149
XLVI. Таризэл ва Автандилнинг Нуриддин-Фаридун ёнига кетиши (<i>Миртемир таржимаси</i>)	153
XLVII. Кажет қалъаси ёнида Фаридун, Автандил ва Таризэлнинг кенгаши (<i>Миртемир таржимаси</i>)	155
XLVIII. Кажет қалъасининг олингани ва Нестон- Дарижоннинг қутқарилгани (<i>Миртемир таржимаси</i>)... ..	156
XLIX. Таризэлнинг денгизлар подшоҳи юртига боргани (<i>Миртемир таржимаси</i>).....	158
L. Таризэлнинг Фаридун мамлакатига келиши (<i>Миртемир таржимаси</i>).....	160
LI. Нуриддин Фаридун саройида Таризэл билан Нестон-Дарижоннинг тўйи (<i>Миртемир таржимаси</i>)	160
LII. Таризэлнинг горга келгани ва ўз хазинасини кўргани (<i>Миртемир таржимаси</i>)	161
LIII. Араб султонининг Автандил ва Тинатинга тўй қилгани (<i>Миртемир таржимаси</i>).....	165
LIV. Таризэл ва Нестон-Дарижоннинг тўйи (<i>Миртемир таржимаси</i>)	167
Достондан хикматлар (<i>Шайхзода ва Миртемир таржимаси</i>).....	169

Адабий-бадiiй нашр

Жаҳон шеърияти дурдоналари

ШОТА РУСТАВЕЛИ

**ЙЎЛБАРС ТЕРИСИНИ
ЁПИНГАН ПАҲЛАВОН**

Достон

Мухаррир	<i>Б. Худоёрова</i>
Рассом	<i>А. Сайидбердиев</i>
Бадiiй муҳаррир	<i>Р. Зуфаров</i>
Техник муҳаррир	<i>Д. Габдрахманова</i>
Кичик муҳаррир	<i>Д. Холматова</i>
Мусахҳих	<i>Н. Абдурахмонова</i>
Компьютерда тайёрловчи	<i>К. Галдобина</i>

Нашриёт лицензияси АИ № 158, 14.08.2009.

Босишга 2013 йил 12 апрелда рухсат этилди.

Бичими 70×90^{1/32}. Офсет қоғози. «Times» гарнитурасида
офсет усулида босилди. Шартли босма табағи 6,73.

Нашр табағи 6,43. Адади 3000 нусха. Буюртма № 13-43.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг

«O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи.

100129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Телефон: (371) 244-87-55, 244-87-20

Факс: (371) 244-37-81, 244-38-10.

e-mail: uzbekistan@iptd-uzbekistan.uz

www.iptd-uzbekistan.uz

Руставели, Шота

Р92 Йўлбарс терисини ёпинган пахлавон: достон / Ш. Руставели; нашрга тайёрловчи, сўзбоши изохлар муаллифи: Э. Очилов). – Тошкент: O'zbekiston, 2012. – (Жаҳон шеърояти дурдоналари). – 184 б.

ISBN 978-9943-01-927-0

Шота Руставелининг мухаббат, дўстлик, ватанпарварлик, мардлик, олийжаноблик, садоқат, тўғрилиқ каби юксак инсоний фазилатлар баланд пардаларда ўзининг бетакрор тараннумини топган «Йўлбарс терисини ёпинган пахлавон» достони нафакат грузин, балки жаҳон адабиётининг ҳам дурдона асарларидан ҳисобланади. Ҳаёт ва инсон шаънига битилган энг гўзал мадҳия, мухаббат ва дўстликка қўйилган энг улуғвор ҳайкал бўлмиш бу бебаҳо бадиий обида дунёнинг кўплаб тилларига, жумладан, ўзбекчага ҳам Максуд Шайхзода ва Миртемирлар томонидан таржима қилинган. Ушбу нашр ана шу таржиманинг бирмунча қискартирилган нусхасидир. Лекин сюжет йўналиши ва воқеалар кетма-кетлиги сақлаб қолинганлиги жиҳатидан у асарнинг умумий мазмуни ва моҳияти ҳақида яхлит тасаввур беради.

УЎК: 821.353.1-512.133

КБК 84(2Рос. Доғ)

РАССЫЛКА